

Przemysław Dorszewski

Profesorowie w historii MIR

Gdynia 2011

WYDAWCA

Morski Instytut Rybacki - Państwowy Instytut Badawczy
Gdynia, ul. Kołtątaja 1
tel.: +48 587 356 232, fax: +48 587 356 110
www.mir.gdynia.pl

PROJEKT GRAFICZNY:
Jakub Szkudlarski

REDAKCJA JĘZYKOWA:
Elżbieta Stawska

KOREKTA:
Beata Demska

ZDJĘCIA:
Archiwum MIR

© Copyright by Morski Instytut Rybacki - Państwowy Instytut Badawczy
All rights reserved

ISBN 978-83-61650-07-2

Spis treści:

Od autora	5
Wprowadzenie	6
Mieczysław Bogucki	9
Feliks Chrzan	23
Walerian Mikołaj Cięglewicz	30
Borys Dixon	40
Jerzy Filuk	54
Józef Kulikowski	59
Władysław Mańkowski	66
Zygmunt Mulicki	75
Józef Popiel	82
Piotr Trzęsiński	90
Józef Wiktor	95
Ludwik Żmudziński	103

Od autora

Jesienią 2010 roku dr hab. Tomasz Linkowski, dyrektor Morskiego Instytutu Rybackiego – Państwowego Instytutu Badawczego, wystąpił z inicjatywą, abym podjął się opracowania biografii profesorów Instytutu z okazji przypadającego w czerwcu 2011 roku jubileuszu dziewięćdziesięciolecia jego istnienia. Propozycję dyrektora Linkowskiego przyjąłem z wielką radością, choć czasu na przygotowanie niniejszej publikacji nie było zbyt wiele.

Głównym celem pracy było przypomnienie sylwetek nieżyjących już profesorów związanych z MIR. Na bazie dostępnych materiałów źródłowych oraz literatury pomocniczej starałem się w prosty i przystępny sposób przybliżyć Czytelnikowi życiorysy poszczególnych naukowców oraz rolę, jaką odegrali w Instytucie.

Kwerenda archiwalno-biblioteczna ograniczyła się do niezbędnego minimum. Cenne materiały i informacje znalazły się w archiwach: MIR, Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Akademii Pomorskiej w Słupsku i Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Zdaję sobie sprawę, że opracowanie to nie jest wolne od błędów, których przy takim tempie pracy nie można było uniknąć. Zapewne wiele wątków w biografiach profesorów można uzupełnić lub rozwinąć o dodatkowe informacje, jednak wydłużyłoby to znacznie prace nad wydaniem książki. Mam nadzieję, że moje braki w specjalistycznej wiedzy i specyficznym języku naukowym spotkają się ze zrozumieniem, gdyż książka została napisana z perspektywy historyka.

Na koniec chciałbym serdecznie podziękować wszystkim osobom, które okazały mi pomoc i przyczyniły się do powstania tej publikacji. Z tego grona chciałbym szczególnie wyróżnić prof. dr hab. Andrzeja Ropelewskiego, byłego dyrektora MIR i autora wielu publikacji na temat Instytutu, jego pracowników i polskiego rybołówstwa, bez którego cennych uwag i bieżącej krytyki roboczych wersji poszczególnych biografii, a także bez udostępnionych przez Profesora materiałów, praca byłaby znacznie uboższa i zawierałaby więcej potknięć autora. Wiele wartościowych informacji na temat Borysa Dixona otrzymaliśmy od zaprzyjaźnionych z Instytutem dr. Borisa Koteneva i dr. Vyatcheslava Bizikova z Rosyjskiego Federalnego Instytutu Rybołówstwa i Oceanografii w Moskwie. Bardzo chciałbym również podziękować moim najbliższym za okazaną mi wyrozumiałość.

Przemysław Dorszewski

Wprowadzenie

Profesor Tadeusz Olczak z Instytutu Geofizyki Uniwersytetu Warszawskiego, który w latach 1928–1930 prowadził badania siły ciężkości na Pomorzu, tak pisał w liście z 1975 r. do profesora Andrzeja Ropelewskiego, ówczesnego zastępcy dyrektora MIR ds. naukowych, o roli Morskiego Laboratorium Rybackiego w tamtych odległych latach:

Choć dziś szczegółów nie pamiętam, utrwaliło się jednak wówczas moje przekonanie o godnej najwyższej uwagi roli, jaką już wtedy, po niewielu latach istnienia, umiało wypełniać na Wybrzeżu Morskie Laboratorium Rybackie [...] Gdynia tamtych czasów, przy całym imponującym jej rozwoju, była jednak – niczego jej ówczesnym budowniczym nie ujmując – intelektualnie raczej dość pusta [...] Uderzało to w tamtych czasach tym silniej, że sąsiadujący tuż obok Gdańsk [...] przyginał nie tylko swą siłą polityczno-społeczną, ale i ogromnym bogactwem kulturalnym, z jego doskonale wyposażoną Politechniką, mnóstwem towarzystw naukowych, siecią sprawnie funkcjonujących stacji i zakładów naukowo-badawczych, itd. [...] W tych warunkach każda na Wybrzeżu placówka kulturalna polska, choćby skromna, ale prowadzona z talentem i posiadająca na swym koncie rzetelne sukcesy – liczyła się na potrójną wagę złota. Stwierdzić trzeba, że do wielu tego rodzaju placówek, jakie powstały po pierwszej wojnie światowej na Pomorzu polskim, należało z pewnością Morskie Laboratorium Rybackie.

Jeżeli w powyższym cytacie mowa o kulturotwórczej roli MLR, to mimowolnie nasuwa się tu analogia z powojenną rolą MIR jako tej instytucji, której ludzie byli pionierami przy tworzeniu i rozwijaniu zupełnie nowych w Polsce kierunków „rybackiego” szkolnictwa wyższego, mającego służyć potrzebom morskiego przemysłu rybnego. Mam na myśli nie tylko Wydział Rybacki WSR w Olsztynie, ale także WSHM w Sopocie, Politechnikę Gdańską oraz szkolenie specjalistów na średnim technicznym i zawodowym poziomie. Było to udziałem W. Cięglewicza, K. Demela, F. Chrzana, J. Popiela i tak blisko związanego z MIR-em J. Kulikowskiego. A w jeszcze późniejszym okresie, w latach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia, nie sposób pominąć znaczenia kadry naukowej MIR w procesie powstawania Uniwersytetu Gdańskiego. W tym kontekście wspomnieć należy rolę Władysława Mańkowskiego i Krystyny Wiktor, ale również W. Cięglewicza, F. Chrzana i J. Wiktora.

Decydując się na przygotowanie biogramów profesorów zatrudnionych w Morskim Instytucie Rybackim, jak zwykle należało zdecydować, jaki klucz doboru zastosować, aby uwzględnić osoby, któ-

rych działalność miała istotny wpływ na Instytut, ale również uniknąć powtórzeń, w przypadku tych profesorów, których biografia stanowiła przedmiot wcześniejszych opracowań. Przyjęto również zasadę, że opracowane biografie będą dotyczyły jedynie zmarłych profesorów. W niniejszym opracowaniu nie znajdują więc czytelnicy biogramu najpopularniejszego profesora MIR, którego działalność naukowa i popularyzatorska znana jest znacznie szerzej niż na Wybrzeżu, a mianowicie Kazimierza Demela, którego życiu poświęcona jest niejedna publikacja, w tym obszerna pozycja książkowa autorstwa A. Ropelewskiego. Pominięto również biogramy profesorów, którzy pojawiali się w MIR przejściowo, a ich kariery naukowe związane były z innymi instytucjami. Stosując powyższe kryteria, uczyniono wyjątek w przypadku Borysa Dixona. Otóż brak jest jednoznacznych informacji na temat posiadania przez Borysa Dixona tytułu naukowego. Zważywszy jednak na rolę, jaką odegrał w rozwoju badań rybackich ten nestor ichtiologii stosowanej w Polsce, a także na to, iż w wielu dokumentach dotyczących B. Dixona posługiwano się tym tytułem, przyjęto, że nie będzie nadużyciem umieszczenie biogramu tego naukowca wśród biogramów profesorów MIR.

Czy ludzi, o których mówią biogramy, można podzielić na jakieś różniące się grupy? Myślę, że można. Tak np. wiekowie: tych urodzonych jeszcze w końcu XIX stulecia, wykształconych przeważnie poza krajem, z pewną dozą entuzjazmu przeżywających sadowienie się niepodległej Polski nad Bałtykiem, jak to ktoś określił. Drugi to ci wykształceni już w wolnym kraju i wreszcie ci, którzy zdobywali wyższe wykształcenie w PRL. Te dwie pierwsze grupy, a zwłaszcza ci najstarsi, to pracownicy naukowcy, którym szczęśliwy los szczególnie sprzyjał – niezależnie od tego, jaką zajmowali się tematyką, prawie zawsze wkraczali na dziewicze pole badawczej działalności. Czego nie ruszyli, okazywali się pierwszymi u nas w danej dziedzinie.

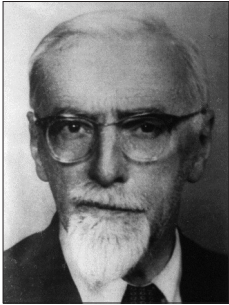
Mirowscy profesorowie wprowadzali jako pierwsi sprawy morskich przemysłu rybnego do polskiego piśmiennictwa. Wiele ich prac popularno-naukowych i podręczników na różnym poziomie nauczania było pionierskimi w naszym kraju, np. prace Demela, Cięglewicz, czy nawet „Śledź” Popiela, oczywiście także działalność przekładowa Dixona.

Byli wśród tych ludzi zwolennicy tzw. „czystej nauki” – jak np. Bogucki, byli też tacy nastawieni bardzo praktycznie na potrzeby rybołówstwa – jak np. Dixon, czy też „siewcy wiedzy o morzu i jego życiu” jak Demel, wybitny popularyzator. Warto również zwrócić uwagę, że mirowskim profesorom przypadała często odpowiedzialna rola

reprezentowania naszego kraju na międzynarodowym forum rybackim i zajmowania tam znaczących funkcji z wyboru, zwłaszcza w Międzynarodowej Radzie Badań Morza (ICES).

Dlatego też przedstawienie choć w wielkim skrócie biogramów tych wielce zasłużonych ludzi stanowi swoisty hołd za ich wkład w kształtowanie się i udział w doprowadzeniu do współczesnego stanu, po dziewięćdziesięciu latach od powstania, Morskiego Instytutu Rybackiego – Państwowego Instytutu Badawczego.

Tomasz Linkowski
Dyrektor Morskiego Instytutu Rybackiego
– Państwowego Instytutu Badawczego

Mieczysław Bogucki
(1884–1965)

Mieczysław Bogucki urodził się 10 listopada 1884 roku w Łodzi z ojca Tadeusza, urzędnika kolejowego i matki Klaudyny, z domu Przeradzkiej. W Łodzi młody Mieczysław rozpoczął swoją edukację. Tu uczęszczał do gimnazjum. Już jako dorosły człowiek wspominał tamten okres następująco: *Uczęszczając do miejscowego państwowego*

gimnazjum filologicznego stykałem się od lat dziecinnych z systemem szkolnym ówczesnego carskiego rządu, zdążającego do wynarodowienia podległych mu narodowości drogą przymusowego obruszenia. Świadomość ucisku doznawanego przez społeczeństwo polskie bardzo wcześnie dojrzała tak w moim, jak i moich rówieśników umysłach. Powstała w nas odruchowa potrzeba czynnego sprzeciwu. Wyraziła się ona w powstaniu tajnych kótek samokształcenia, na których uwzględnione były przedmioty pomijane lub silnie zredukowane w programie szkolnym: historia Polski, literatura polska i nauki przyrodnicze. Mieszkając w Łodzi na tle charakterystycznych naówczas dla niej kontrastów nędzy i luksusu zbogaconych fabrykantów bardzo wcześnie zacząłem uprawiać działalność społeczną, ucząc robotników nauki czytania i pisania, kolportując nielegalną literaturę i organizując wśród nich zebrania, na których czytano i dyskutowano broszury rewolucyjne otrzymywane od działającej na terenie Łodzi P. P. S. Organizując ponadto od klasy 6 począwszy kółka nielegalne wśród kolegów Rosjan, których zaopatrywałem w literaturę rosyjską wciągałem się stopniowo coraz więcej w nielegalną działalność rewolucyjno-społeczną¹.

*W ósmej klasie zostałem usunięty z gimnazjum za udział w przygotowaniach do strajku szkolnego, który miał być wyrazem sprzeciwu wobec polityki rusyfikacyjnej władz zaborczych. O tych wydarzeniach pisał: *Wydalony ze szkoły w 1904 w okresie przygotowywania strajku szkolnego, wyjechałem do Moskwy, gdzie złożyłem egzamin maturalny jako ekstern w 1905*².*

W 1905 roku rozpoczął studia przyrodnicze na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jednocześnie uczęszczał na kursy „walki czynnej”, jak to określał, organizowane przez krakowską PPS. Po ukończeniu takiego kursu, będąc czynnym

¹ Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

² Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

członkiem partii, wyjechał do Warszawy. Kilka miesięcy później został aresztowany za działalność rewolucyjną i uwięziony na osiem miesięcy.

Po odbyciu kary miał do wyboru natychmiastowy wyjazd w głąb Rosji lub za granicę. *Wybrałem to ostatnie i wyjechałem do Krakowa, kontynuując tam przerwane studia. ... Do działalności partyjnej więcej nie wróciłem. Napięcie rewolucyjne w 1907 znacznie w Kongresówce osłabło, natomiast pogłębiał się wówczas coraz bardziej rozdźwięk między prawicą i lewicą PPS. Zrażony fanatyzmem zwalczających się frakcji i niewybredną formą ich walki ze sobą wycofałem się z partii poświęcając cały swój czas studiom uniwersyteckim¹.*

Jesienią 1907 roku wybrał się do Paryża, gdzie podszkolił się z języka francuskiego. Po złożeniu przepisanych egzaminów ukończył ostatecznie w 1911 roku na Sorbonie studia przyrodnicze (licence des sciences naturelles).

W 1912 roku wrócił do Krakowa, by objąć stanowisko asystenta w Zakładzie Biologii i Embriologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kierownikiem tego Zakładu był znany biolog i lekarz krakowski – profesor Emil Godlewski junior (1875–1944).

Po wybuchu I wojny światowej, w październiku 1914 roku zgłosił się do Legionów Polskich, a w styczniu 1915 roku walczył już na froncie. Wrażeniami z pobytu w wojsku dzielił się często z profesorem Godlewskim. W maju 1915 roku pisał: *Mnie wojna żadnej krzywdy jeszcze nie wyrządziła. Mimo że od stycznia do kwietnia byłem w dość trudnych warunkach higienicznych i kilkakrotnie zdarzało mi się być w dość rześystym ogniu, to przecież choroby i kule omijały mnie szczęśliwie².* Choroba reumatyczna zmusiła Boguckiego do opuszczenia Legionów, w których doszedł do stopnia chorążego. Po dłuższym leczeniu wrócił ponownie na Uniwersytet Jagielloński.

W 1916 roku doktoryzował się na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, dysertacją pt.: *Regeneracja męskiego gruczołu rozrodczego u salamandry*, która została w tym samym roku opublikowana w *Rozprawach Akademii Umiejętności* w Krakowie.

Po doktoracie postanowił opuścić Małopolskę i wraz z rodziną zamieszkał w Warszawie. W 1917 roku został zatrudniony jako asystent w Zakładzie Histologii i Embriologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jego kierownikiem był prof. Mieczysław Konopacki (1880–1939), któremu dr Bogucki zawdzięczał zatrudnienie.

¹ Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

² Zob. U. Perkowska, *Uniwersytet Jagielloński w latach I wojny światowej*, Kraków 1990, s. 99.

W 1919 roku został asystentem w Zakładzie Fizjologii Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego w Warszawie, który należał organizacyjnie do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Przełożonym Boguckiego w Zakładzie Fizjologii był w tamtym czasie prof. Kazimierz Białaszewicz, późniejszy dyrektor tej placówki (1931–1933), który łączył pracę w Instytucie z kierowaniem Katedrą Fizjologii Zwierząt UW. Oprócz Boguckiego w Zakładzie pracowali: Teodor Vieweger, Antoni Kozłowski i Ryszard Szretter.

Początki długoletniej przyjaźni z prof. Białaszewiczem sięgają 1917 roku. *W czasie tym zawarłem bliższą znajomość z nieodżałowanej pamięci prof. K. Białaszewiczem podówczas kierownikiem Pracowni Fizjologicznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Oczarowany atmosferą entuzjazmu dla nauki, panującą w jego Pracowni, jak i jego wybitną prawością charakteru, przyjąłem bez wahania jego propozycję objęcia asystentury w Pracowni Fizjologicznej T.N.W. Do kroku tego skłoniła mnie nadto chęć poznania organizmu zwierzęcego nie tylko od strony morfologicznej, ale i od strony jego czynności¹.*

Instytut trzeba było budować od podstaw. M. Bogucki z uznaniem pisał o wkładzie prof. Białaszewicza w jego powołanie: *Pracując z nim od początku zabiegów o utworzenie Instytutu Nenckiego, lepiej niż kto inny mogłem ocenić ogrom pracy, jaką wykonał przy zwalczaniu przeszkód, z którymi inicjatywa ta się spotkała².*

W 1920 roku przerwał pracę naukową i zaciągnął się do Wojska Polskiego, by bronić kraju. W wojsku podczas wojny polsko-bolszewickiej dosłużył się stopnia podporucznika.

Po zakończeniu walk wrócił do pracy naukowej w Instytucie Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego, gdzie pełnił także funkcję sekretarza w latach 1921–1932. Nie zapominał o nauczaniu. W roku akademickim 1920/1921 prowadził wykłady z embriologii na Wolnej Wszechnicy w Warszawie, zaś w roku akademickim 1921/1922 trzy dni w tygodniu prowadził godzinny wykład z embriologii ogólnej na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. W 1922 roku za służbę wojskową i obronę młodej państwowości polskiej został odznaczony Krzyżem Niepodległości.

Już w tym okresie dr Bogucki zetknął się ze sprawami dotyczącymi badań morskich. 18 czerwca 1921 roku powołano Morski Urząd Rybacki, przy którym ustanowiono Morskie Laboratorium Rybackie. Od dłuższego czasu trwały rozmowy na temat struktury wewnętrznej i programu MLR. Stronę rządową reprezentowały dwie znane postacie:

¹ Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

² M. Bogucki, *Prof. dr Kazimierz Białaszewicz*, „Acta Biologiae Experimentalis”, nr 1 (1947), s. 5.

naczelnik Wydziału Rybackiego Ministerstwa Byłej Dzielnicy Pruskiej Józef Borowik oraz dr Franciszek Lubecki. Szukali oni odpowiednich kandydatów na nowo utworzone stanowiska w laboratorium. Prowadzono rozmowy ze znanymi zoologami i biologami: w Krakowie z prof. Michałem Siedleckim, w Poznaniu z prof. Antonim Jakubskim., w Warszawie z dr. Mieczysławem Boguckim¹.

W latach 20. XX wieku Bogucki pracował w Instytucie Nenckiego. Tak pisał o swoich badaniach: *Moja praca badawcza tego okresu skierowana była początkowo na zagadnienia fizjologii rozwoju. Do tej kategorii należy 5 prac poświęconych badaniom sztucznej partenogenezy jaj żaby*². W 1928 roku dr Bogucki habilitował się na Uniwersytecie Warszawskim w zakresie fizjologii zwierząt, uzyskując stopień docenta na podstawie pracy *Z badań nad dzieworódstwem sztucznym*. Warto również odnotować staż, który odbył w tym czasie na Stacji Zoologicznej w Neapolu. Wyniki tych badań ogłosił w pracy *Wpływ ciśnienia osmotycznego na powstanie periwitelinu w zapłodnionych jajach jeżowców*.

Na początku lat 30. doc. M. Bogucki bliżej zetknął się z zagadnieniami dotyczącymi badań morskich, a 19 maja 1930 roku wziął czynny udział w Walnym Zgromadzeniu członków MIR w Warszawie i został wybrany członkiem Zarządu.

W lipcu 1930 roku M. Bogucki uczestniczył w interesującej wyprawie. Delegacja polskiego rybołówstwa morskiego w składzie: naczelnik Wydziału Rybackiego Departamentu Morskiego Ministerstwa Przemysłu i Handlu dr F. Lubecki, naczelnik Morskiego Urzędu Rybackiego w Gdyni A. Hryniewicki i członek zarządu stowarzyszenia MIR dr M. Bogucki, udała się 4 lipca 1930 roku na pokładzie kutra badawczego „Ewa” do kilku portów państw nadbałtyckich z zadaniem zapoznania się ze stanem i organizacją rybołówstwa morskiego w tych krajach. 6 lipca kuter przybył do Rygi, a 8 lipca wyszedł z Rygi, kierując się do Tallina, dokąd dotarł 10 lipca. Dzień później kuter wyszedł z Tallina w kierunku Helsingforsu (Helsinki), przybijając tam tegoż samego dnia. 15 lipca wyruszone do Sztokholmu, następnie na wyspę Gotland do Ronehamn, aby 23 lipca przybyć do Helu i Gdyni. Rok 1932 był pomyślny w karierze naukowej M. Boguckiego, gdyż został powołany na stanowisko kierownika Stacji Morskiej w Helu. Po likwidacji MLR oraz Działu Ekonomii i Organizacji Rybactwa³, Minister-

¹ Więcej na ten temat zob. A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921–2001*, Gdynia 2001, s. 12.

² Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

³ Dział Ekonomii i Organizacji Rybactwa został utworzony w 1926 roku w Bydgoszczy jako oddział Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Na jego czele stał J. Borowik. Zob. A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921–2001*, Gdynia 2001, s. 15.

stwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwo Przemysłu i Handlu postanowiły powołać w 1932 roku Stację Morską w Helu. Organizacyjnie została ona wcielona do Instytutu Nenckiego. W tym czasie szukano odpowiedniej osoby na stanowisko kierownika Stacji. Jako że podlegała ona Instytutowi, więc powstała myśl powierzenia jej kierownictwa pracownikowi tej instytucji. Zainteresowanie sprawami badań morskich, zagraniczne praktyki biologiczne, członkostwo w MIR to atuty, które przemawiały na korzyść M. Boguckiego. Prof. A. Ropelewski przypuszcza, że zamiar powierzenia mu kierownictwa Stacji Morskiej wyszedł z inicjatywy dr. Lubeckiego¹.

8 stycznia 1932 roku zebrał się Komitet Organizacyjny Stacji Morskiej. W jego skład wchodził: radca W. Przybyłowicz, dr F. Lubecki, prof. M. Siedlecki, J. Borowik, prof. E. Godlewski oraz prof. K. Białaszewicz. Na pierwszym zebraniu omówiono sprawy organizacyjne, programowe, budżetowe oraz personalne. W ramach tego ostatniego punktu obrad Komitet formalnie powołał doc. Mieczysława Boguckiego na stanowisko kierownika Stacji Morskiej.

Nominację tę tak wspominał: *Gdy w końcu roku 1931 Instytut im. Nenckiego zaproponował mi objęcie kierownictwa projektowanej Stacji Morskiej nad Bałtykiem, podjąłem się tego zadania z entuzjazmem. Moje zainteresowania fauną morską i warunkami jej bytowania zrodziły się równocześnie, bo już w czasach studenckich, gdy jako słuchacz Sorbony odbywałem kursy praktyczne na Stacji Biologicznej w Roscoff. Brak morskiej placówki badawczej w Polsce odczuwałem bardzo silnie i byłem przeświadczony, że polskim biologom dzieje się krzywda, bo nie mając dostępu do morza skazani byli na zamknięcie w tematyce lądowej i słodkowodnej².*

Nowe obowiązki objął w początku 1932 roku. Zjawiał się w Helu przeważnie raz w miesiącu, wzbudzając wśród miejscowych ludzi zainteresowanie swoją postacią odzianą w ciemną szeroką pelerynę, z dużym beretem na głowie³.

Latem 1932 roku z wizytą na Stacji Morskiej zawitał delegat rządu brytyjskiego do Międzynarodowej Rady Badań Morza, wiceprezes angielskiego Królewskiego Towarzystwa Naukowego, wykładowca biologii na starym szkockim uniwersytecie w St. Andrews, prof. sir d'Arcy Wentworth Thompson. Przybył na pokładzie polskiego statku „Lwów” 17 sierpnia 1932 roku do Gdyni, skąd na kutrze „Ewa”

¹ Zob. A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 103.

² Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

³ A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 106.

udał się na Hel, gdzie spędził kilka dni, zwiedzając Stację Morską. W zagadnienia związane z polskimi badaniami morza wprowadzili go kierownik Bogucki i Kazimierz Demel. Gość wziął również udział w spotkaniach towarzyskich z państwem Boguckimi, Demelami oraz innymi przyrodnikami bawiącymi w tym czasie w Helu¹.

W lipcu 1933 roku odbył się trzeci kurs biologii morza w Helu. Brało w nim udział prawie 30 osób, w tym kilku przyszłych pracowników i naukowców Stacji Morskiej i MIR, m. in. Walerian Cięglewicz oraz Władysław Mańkowski. Jednym z wykładowców był doc. Bogucki, który omówił zagadnienia związane z fizjologią zwierząt morskich. Warto wspomnieć, że uczestnicy kursu byli zakwaterowani w budynku wynajętym przez Stację Morską w helskiej kolonii rybackiej, sąsiadującym z domem K. Demela, przy dawnej ulicy Portowej. W południowo-wschodniej części budynku na parterze znajdowało się mieszkanie kierownika Boguckiego, który zajmował je latem oraz podczas comiesięcznych wizyt w Helu. W drugiej części parteru znajdowały się zbiory muzealne Stacji, zaś na piętrze wynajętego domu urządzono pokoje dla jej pracowników. W budynku liczącym w sumie 105 m² było 9 pokoi.

Jeszcze w 1933 roku kierownik Stacji Morskiej pokusił się o małe podsumowanie jej działalności i organizacji. Opis ten daje wgląd w problemy, z jakimi wtedy musiała zmagać się nowa placówka naukowa. M. Bogucki pisał następująco: *Stacja Morska po okresie przygotowawczym i dokonanej w roku ubiegłym reorganizacji może już w roku bieżącym oddać na usługi badaczy polskich kilka miejsc do pracy. Warunki kryzysowe, w jakich placówka ta powstała, sprawiły, że posiada ona wiele jeszcze braków zarówno pod względem urządzeń technicznych, jak i pod względem zasobności w aparaturę naukową. Tempo dalszej pracy organizacyjnej będzie niewątpliwie zależne od stopnia zainteresowania się badaniami morskimi przez ogół przyrodników w Polsce. Dalej czytamy: Stacja Morska, zaopatrzona we wszelkie nowoczesne urządzenia i aparaturę stanie się rzeczywistością. Cel ten daleki jest jeszcze, ale okoliczność że w tak trudnych warunkach mogliśmy do tej pracy przystąpić już dziś, może dodać każdemu otuchy². Słowa te świadczą o głębokiej wierze Boguckiego w powodzenie misji zbudowania placówki naukowo-badawczej z prawdziwego zdarzenia.*

3 maja 1934 roku M. Bogucki wyjechał z Gdyni w podróż służbową do Anglii w celu zapoznania się z organizacją i działalnością morskich placówek badawczych. Niewiele wiadomo o samej podróży Bo-

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 21.

² M. Bogucki, *Stacja Morska na Helu*, „Wszechświat”, nr 2 (1933).

guckiego, jej celem było zaznajomienie się z organizacją podobnych instytucji biologiczno-morskich. W Anglii zwiedził Plymouth, następnie kolejne morskie placówki badawcze na Helgolandzie i w Bergen. Przypomnijmy, że kilka lat wcześniej zwiedził stacje biologiczne w Neapolu i Roscoff. W tym samym roku Bogucki wszedł w skład delegacji polskiej do Międzynarodowej Rady Badań Morza. Oprócz kierowania Stacją, doc. Bogucki objął kolejne stanowisko. W 1934 roku został dyrektorem Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego. Piastował ten urząd do wybuchu II wojny światowej. Nowoczesna tematyka badawcza, doskonała organizacja pracy i otwarty charakter Instytutu Nenckiego były głównymi czynnikami, które wyznaczały jego rangę zarówno w kraju, jak i wśród zagranicznych ośrodków naukowych. Pod dyrekcją Boguckiego instytucja ta rozwinęła się w znacznym stopniu. W tym okresie zaczęto mówić o powstałych w Instytucie szkołach naukowych: fizjologii i chemii porównawczej Kazimierza Białaszewicza, protozoologii doświadczalnej – opartej na badaniach Jana i Stanisławy Dembowskich, etologii – Romualda Minkiewicza i Jana Dembowskiego oraz polskiej szkole limnologicznej, której podstawy stworzyli Alfred Lityński i Mieczysław Bogucki. Placówka ta słynęła również ze swojej sieci stacji terenowych. Oprócz tej utworzonej w Helu, istniała już wcześniej stacja w Wigrach (1920), zaś za kadencji dyrektora Boguckiego w 1935 roku utworzono podobną w Pińsku.

M. Bogucki nie zapomniał także o nauczaniu studentów. Ze spisu wykładów w roku akademickim 1935/1936 Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie (taką nazwę przyjął UW w owym czasie), wiadomo, że prowadził on przez dwie godziny w tygodniu wykład na temat fizjologii rozrodu. Warto jeszcze odnotować, że w 1937 roku M. Bogucki został odznaczony Krzyżem Oficerskim *Polonia Restituta* za zasługi w organizowaniu Stacji Morskiej.

Do licznych obowiązków M. Boguckiego należało także uczestniczenie w posiedzeniach Międzynarodowej Rady Badań Morza. Jedno z nich odbyło się w Kopenhadze i trwało od 23 do 28 maja 1938 roku. M. Bogucki brał udział w pracach Komisji Bałtyku. Wygłosił referat na temat przyczyn „klęski szprotowej” w latach 1937-1938. Podkreślił, że starał się zbadać, czy szproty zniknęły tylko z wód u wybrzeży polskich, czy też z całego Bałtyku. Dalsze referaty w dużym stopniu nawiązywały do wystąpienia polskiego eksperta. Zdaniem prof. Siedleckiego, referat M. Boguckiego był najbardziej interesujący.

Do największych osiągnięć organizacyjnych Boguckiego w 1938 roku należy zaliczyć przenosiny do nowego budynku Stacji Morskiej

w Gdyni, nad którego projektowaniem oraz budową sprawował nadzór. M. Bogucki zamieszkał na drugim piętrze budynku w jego zachodniej części, na parterze swoje miejsce znaleźli pozostali pracownicy Stacji – W. Cięglewicz, W. Mańkowski, A. Bursa, Z. Mulicki, zaś na pierwszym piętrze zamieszkali państwo Demelowie. Prace organizacyjne przy przenosinach z Helu do Gdyni oraz obowiązki dyrektora Instytutu Nenckiego *prawie bez reszty absorbowały mój czas i energię. Na własną pracę niewiele zostawało mi czasu. To też w okresie tym ogłosiłem tylko 3 drobne prace*¹.

Wybuch II wojny światowej przerwał karierę naukową profesora. Okupacja niemiecka 1939 roku doprowadziła do przerwania działalności Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Nenckiego w Warszawie, którym od kilku lat kierował. W okupowanej stolicy musiał teraz znaleźć sobie inne zatrudnienie. Do 1944 roku pracował kolejno jako szklarz oraz urzędnik szpitalnictwa. Wykazał się patriotyzmem, prowadząc nielegalne wykłady z fizjologii człowieka dla studentów medycyny. Jego sytuacja skomplikowała się po wybuchu Powstania Warszawskiego w 1944 roku. Wtedy to musiał wyjechać ze stolicy i przeniósł się w okolice Skierniewic, gdzie nadal prowadził tajne wykłady dla studentów.

Zakończenie działań wojennych w Europie w maju 1945 roku było okazją do ustalenia przez ówczesne mocarstwa nowego porządku na kontynencie. Polska zyskała szeroki dostęp do morza. Przy odbudowie struktur państwowych kraju nie można było pominąć spraw związanych z rybołówstwem. Już 24 maja 1945 roku Ministerstwo Przemysłu wysłało do M. Boguckiego pismo następującej treści: *Na wniosek Departamentu Morskiego mianuję Obywatela Kierownikiem Morskiego Laboratorium Rybackiego zw. Stacja Morska w Gdyni z dn. 1 maja r. b. w V-ym stopniu służbowym*². Pismo zaadresowano do Gdyni, należały więc wnioskować, że M. Bogucki dość szybko, bo już w maju 1945 roku, pojawił się nad morzem. Fakt ten zdaje się potwierdzać dalsza korespondencja. 30 maja Departament Morski Ministerstwa Przemysłu wysłał do Głównego Morskiego Urzędu Rybackiego w Gdyni pismo następującej treści: *Departament przesyła w załączeniu nominacje ob. ob. Dr. Boguckiego Mieczysława i Dra Demela Kazimierza celem doręczenia ich zainteresowanym. Dyrektor Departamentu Jan Wojnar*³. Zainteresowani otrzymali pisma 2 czerwca, potwierdzając ich odbiór podpisem. Nominacja na kierownika MLR postawiła przed Boguckim nowe wy-

¹ Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

³ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

zwania. Ponownie musiał wykazać się talentem organizatorskim, chociaż warunki do pracy były zupełnie inne od tych panujących przed wojną. Doc. Bogucki wspominał, że *wojna nie tylko zniszczyła nasze warsztaty pracy naukowej i nie tylko silnie uszczupliła szeregi pracowników, ale jednocześnie obniżyła, przynajmniej czasowo, zdolność twórczą tych co pozostali. To też trzeba było kilku miesięcy, aby zacząć myśleć nowymi kategoriami, by wżyć się na nowo w zagadnienia naukowe, aby wypracować na nowo tę niezbędną do pracy naukowej zdolność skupiania się*¹.

Głównym celem kierownika MLR było ponowne zorganizowanie dawnej placówki naukowo-badawczej. Zamieszkał w budynku MLR przy Alei Zjednoczenia, zajmując swoje dawne mieszkanie. Po zakończeniu wojny w gmachu tym pozostał jeszcze obserwacyjny posterunek obsługiwany przez kilku żołnierzy radzieckich, którzy zajmowali dwa pokoje na parterze. Do Gdyni przybywali także po zawierusze wojennej pozostali dawni pracownicy MLR i Stacji Morskiej. Przez całe lato 1945 roku prowadzono prace porządkowo-remontowe. Doc. Bogucki pisał o nich następująco: *Wznowienie działalności Stacji Morskiej [właściwie MLR – P. H. Dorszewski] wymagało odtworzenia wszystkich podstawowych elementów niezbędnych do pracy badawczej: wyremontowania uszkodzonego budynku, wszystkich instalacji, zdobycia księgozbioru fachowego, przyrządów laboratoryjnych i oceanograficznych, środków lokomocji i narzędzi połowu oraz co najważniejsze – skupienia współpracowników. Wszystkie te zagadnienia trzeba było rozwiązywać w warunkach niezwykle trudnych powojennego chaosu*².

Budynek laboratoryjny został oddany do użytku na początku września 1945 roku. Doc. Bogucki wspominał: *Od tego momentu weszliśmy w okres urządzania wewnętrznego poszczególnych pracowni, zaopatrywania ich w meble i przyrządy konieczne do pracy. Okres ten trwa jeszcze, gdyż o ile kwestia umeblowania została z grubsza rozwiązana przez zorganizowanie warsztatu stolarskiego, to kwestia przyrządów i chemikaliów wciąż jest bolączką znaną wszystkim instytucjom naukowym w Polsce*³. Warto nadmienić, że oficjalne wznowienie działalności MLR nastąpiło 30 września podczas uroczystości, na którą zaproszono gości z instytucji rybołówstwa morskiego.

W dniach od 4 do 8 lipca 1945 roku przedstawiciele rybołówstwa morskiego: dyrektor Głównego Morskiego Urzędu Rybackiego

¹ Cytat za A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921–2001*, Gdynia 2001, s. 29.

² Tamże.

³ Tamże.

A. Hryniewicki, dyrektor MIR dr J. Kulikowski i dyrektor MLR doc. M. Bogucki dotarli do Darłowa, Szczecina i Świnoujścia, by zapoznać się z infrastrukturą rybacką tych portów.

Rok 1946 minął na spotkaniach i wyjazdach. Od 12 do 17 sierpnia M. Bogucki razem z dr. Cięglewiczem, jako pierwsi po wojnie reprezentanci Polski, wzięli udział w dorocznej sesji Międzynarodowej Rady Badań Morza w Sztokholmie. Po powrocie do Polski, 6 września przedstawili sprawozdanie z podróży na posiedzeniu naukowym MLR. Jeszcze w tym samym miesiącu doc. Bogucki, dr Demel i dr Cięglewicz wzięli także udział w pierwszej wielkiej naradzie rybackiej, która odbyła się 27 i 28 września w Szczecinie. Kierownik MLR wygłosił tam referat poświęcony problemowi załóg dla polskich dalekomorskich statków rybackich¹.

W tym okresie M. Bogucki prowadził także wykłady akademickie. Powstająca po II wojnie światowej Akademia Medyczna w Gdańsku rozpoczęła zajęcia na Wydziale Farmacji 4 grudnia 1946 roku. Pierwsze wykłady na wydziale prowadzili: doc. I. Adamczewski z fizyki, prof. T. Sulma z botaniki oraz prof. Bogucki z fizjologii. 1 stycznia 1949 roku doszło do formalnego włączenia MLR do MIR, choć faktycznie nastąpiło to kilka miesięcy później. Po połączeniu MLR z Instytutem M. Bogucki został kierownikiem Działu Ichtologicznego. Odpowiednie pismo z ministerstwa wysłano 26 kwietnia. Czytamy w nim: *Z dniem 1 stycznia 1949 roku mianuję Obywatela Kierownikiem Działu w Morskim Instytucie Rybackim w Gdyni w II-ej grupie uposażenia pracowników nauki*².

8 kwietnia 1949 roku MIR zorganizował naradę poświęconą zagadnieniu stanu zasobów dorszy bałtyckich, na której M. Bogucki wygłosił referat *Polskie połowy dorsza w świetle badań biologicznych*. W 1950 roku M. Bogucki zobowiązał się opracować projekt rozszerzenia polskich połowów poza Bałtyk. W lipcu tego roku otworzył doroczny kurs biologii morza. Sam poprowadził zajęcia z charakterystyki fizykochemicznej środowiska morskiego (5 godzin) oraz z fizjologii zwierząt morskich (5 godzin)³.

Pod koniec 1951 roku usunięto M. Boguckiego z Instytutu. Jako że ukończył już 66 lat, władze postanowiły przenieść go w stan spoczynku. Decyzję tę podjął Minister Żeglugi pismem z 29 grudnia 1950 roku. M. Bogucki próbował interweniować, w dniu 10 marca 1951 roku skierował pismo do dyrekcji MIR, w którym prosił o moż-

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 31.

² Archiwum MIR w Gdyni, Aka osobowe prof. M. Boguckiego.

³ A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 184.

liwość kontynuowania pracy, jednak decyzja była odmowna. Przyczyny pozbycia się profesora tak nakreślił po kilku latach dyrektor Z. Fruczek: *brak powiązania nauki z potrzebami zachodzących przemian społecznych i gospodarczych i tu zaobserwowano, że nie potrafił włączyć się czynnie, a raczej wykazał bierność i obojętność do zachodzących przemian w kraju. Przeniesiony w stan spoczynku z powodu przekroczenia wieku i wyżej podanych powodów*¹.

Odejście M. Boguckiego w stan spoczynku z dniem 1 maja było dla pracowników Instytutu wielkim zaskoczeniem. 17 marca członkowie tzw. laboratoryjnej grupy członków Związku Zawodowego Pracowników Państwowych przy MIR zwołali zebranie, na którym domagali się pozostawienia profesora. Jeden z laborantów wystąpił z zarzutem wobec niego, że nie brał udziału w pracach społecznych i nie był oddany całą duszą władzy ludowej. Odbyło się głosowanie, w którym 22 osoby opowiedziały się za pozostawieniem profesora, tylko jedna była przeciw. Mimo tego M. Bogucki opuścił swoją pracownię już 31 marca, gdyż miał do wykorzystania jeszcze zaległy urlop. Przez parę następnych miesięcy nadal mieszkał na terenie gmachu Instytutu². Ostatecznie przeniósł się w październiku do Państwowego Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego w Łodzi, był samodzielnym pracownikiem naukowym. Kierownictwo Działu Ichtologicznego MIR przejął po nim dr W. Mańkowski.

Warto odnotować, że uchwałą Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki z dnia 30 czerwca 1954 roku przyznano M. Boguckiemu tytuł profesora nadzwyczajnego. Z wnioskiem o nadanie tytułu wystąpił prof. dr W. Niemierko. 2 lutego 1954 roku napisał: *Prof. M. Bogucki jest wybitnym specjalistą w dziedzinie fizjologii zwierząt morskich i wniosek o przyznanie mu tytułu profesora nadzwyczajnego nie może budzić żadnych wątpliwości*³.

2 listopada 1956 roku pojawiła się okazja powrotu do MIR. Prof. Cięglewicz złożył rezygnację ze stanowiska zastępcy dyrektora do spraw naukowych. Dyrektor Instytutu Z. Fruczek zaproponował to stanowisko prof. Boguckiemu, który liczył 72 lata i nie chciał podejmować się tak odpowiedzialnych obowiązków. Na propozycję dyrektora Fruczka odpowiedział listem z 22 listopada, w którym napisał: *Po zorientowaniu się w obecnym stanie organizacji MIR doszedłem do przeświadczenia, że rozwój MIR poszedł bardzo daleko w kierunku zainteresowań gospodarczo-technicznych i dla badań naukowych*

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

² A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 188.

³ Archiwum PAN w Warszawie, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

biologicznych niewiele w nim zostało miejsca. Niewątpliwie zainicjowane w MIR prace z technologii produktów rybnych, z dziedziny ekonomiki i statystyki rybackiej oraz techniki połowów i sprzętu rybackiego są w Polsce bardzo potrzebne i powinny być na właściwym miejscu należycie ocenione. Wydaje mi się jednak błędem połączenie tych specjalności w jedną organizacyjną całość z pracami biologicznymi i ichtiologicznymi, wraz z badaniami środowiska morskiego, które stanowiły podstawę zadań naukowych Instytutu¹. List prof. Boguckiego skutkowało tym, że do końca 1956 roku stanowisko zastępcy dyrektora MIR do spraw naukowych nie zostało obsadzone.

23 listopada 1957 roku prof. Bogucki przewodniczył obradom Sekcji Rybołówstwa i Przemysłu Rybnego Rady Naukowej przy Ministrze Żeglugi i Gospodarki Wodnej. Obrady dotyczyły rozwoju rybołówstwa polskiego i odbywały się w MIR.

Będąc w Gdyni, prof. Bogucki odwiedzał czasami dawne miejsce pracy. Z notatek prof. Demela wiadomo, że 27 lipca 1959 roku prof. Bogucki zawitał do Instytutu, gdzie spotkał się z dawnymi kolegami². W tymże roku nadano mu tytuł profesora zwyczajnego, który był pewnego rodzaju podsumowaniem jego długoletniej kariery naukowej. W roku następnym (30 września) profesor przeszedł na zasłużoną emeryturę. Nie oznaczało to, że od razu zostawił sprawy nauki. Nadal pamiętano o nim w Instytucie Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego, gdzie darzono go wielkim szacunkiem. Władze Instytutu Nenckiego postanowiły w 1963 roku powierzyć mu funkcję przewodniczącego Rady Naukowej tej placówki. W tym samym roku profesor był również gościem Rady Naukowej MIR. Mimo że nie starczało już mu sił na badania, profesor Bogucki brał aktywny udział w redagowaniu czasopism naukowych. Zmarł w Warszawie 8 lutego 1965 roku.

Dorobek ponad 50 lat pracy naukowej prof. Boguckiego jest bardzo obszerny i wszechstronny. Pierwsze publikacje dotyczyły regeneracji męskiego gruczołu rozrodczego u salamandry. Artykuł ten w języku francuskim ukazał się w 1914 roku, zaś w 1916 roku wydano drukiem jego pracę doktorską dotyczącą tej samej tematyki. Pracując w Instytucie Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego, profesor opublikował szereg prac poświęconych problemom dzieworódtwa doświadczalnego u płazów i szkarłupni. Większość z nich ukazała się w *Pracach Zakładu Fizjologii Instytutu im. M. Nenckiego*, m.in.: *Badania nad dzieworódtwem sztucznym jaj żaby pło-*

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 60.

² A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 264.

wej (1921), *Dalsze badania nad dzieworódtwem sztucznym* (1922), *Rola krwi w sztucznej partenogenezie jaj żaby* (1923) oraz praca habilitacyjna *Z badań nad dzieworódtwem sztucznym* (1927). Ostatnimi pracami wykonanymi w Zakładzie Fizjologii Instytutu im. M. Nenckiego były badania nad zależnością środowiska wewnętrznego skorupiaków od zmian zachodzących w środowisku otaczającym: *O regulowaniu ciśnienia osmotycznego hemolimfy równonogów morskich* oraz *Badania nad regulacją składu mineralnego krwi raka*. Pod koniec lat 20. XX wieku prof. Bogucki skierował swoje zainteresowania na fizjologię ekologiczną, rozpoczynając wieloletnie studia nad zagadnieniem przystosowań zwierząt do życia w wodach słonawych. Z tej dziedziny opublikował bardzo wartościowe prace: *Badania nad przepuszczalnością błon oraz ciśnieniem osmotycznym jaj ryb łososiowatych* oraz *O regulacji ciśnienia osmotycznego u podwoja (*Mesidotea entomon* L.)*. Uzupełniają tę tematykę prace o biologii rozrodu i rozwoju meduzy *Aurelia aurita* L., a po II wojnie światowej, podobne badania nad podwojem (*O rozrodzie podwoja w Bałtyku*). W 1937 roku zamieścił dwa artykuły w *Biuletynie Stacji Morskiej*: *O przechowywaniu zwierząt żywych w akwariach* oraz *Okres rozrodu niektórych gatunków fauny Bałtyku*. Kontynuując prace nad biologią zwierząt słonowodnych, szczególną uwagę poświęcił wieloszczetowi *Nereis diversicolor* (Müll). Badał jego ekologię, rozwój oraz adaptację do rozcieńczonej wody morskiej i wody słodkiej. Następnie wydał dwie monografie – *Nereida* (1951) oraz *Podwój* (1956). Szczególnie ważne są badania nad biologią podwoja i wieloszczeta. Prace te można śmiało nazwać pionierskimi w krajowych badaniach biologii morza oraz wód słodkich o zmiennym stopniu zasolenia. Liczne jego prace weszły do literatury światowej. Były omawiane przez A. Dalcqę (*Les bases physiologiques de la fécondation et de la parthénogénèse*), J. Needhama (*Chemical Embriology*) oraz A. Krogha (*Osmotic regulation in aquatic animals*). Dorobek ten uzupełnia praca *Morskie stacje biologiczne* (1950), która jest jedną z pierwszych na ten temat w polskim piśmiennictwie.

Wyjątkowe były zasługi profesora w organizacji badań hydrobiologicznych w Polsce, zwłaszcza w zakresie problematyki morskiej. Jego nazwisko związane było z powstaniem i rozwojem Stacji Morskiej, następnie Morskiego Laboratorium Rybackiego i Morskiego Instytutu Rybackiego. Potrafił zapewnić instytucjom naukowo-badawczym nie tylko odpowiednią bazę materialną (np. plan gmachu Stacji w Gdyni), ale przede wszystkim wyszkolić niezbędną kadre naukową. Dla potwierdzenia można przytoczyć słowa dyrektora MIR Z. Fruczka: *Jako kierownik samodzielnej placówki MLR,*

a później Kierownik Działu Ichtiologicznego starał się zorganizować i postawić pracę naukową na odpowiedni poziom. Z wypowiedzi naukowców naszych wynika, że ob. Bogucki był dość wysokiej klasy naukowcem dbającym o szczególne pogłębienie wiedzy naukowej, był wymagającym i potrafił od podległego Mu personelu wymagać. Wiedzę posiadaną starał się przekazywać. (...) uprzejmy, wykazujący duży poziom intelektualny¹.

Prof. Bogucki rozwijał ożywioną działalność, pełniąc szereg szacownych i odpowiedzialnych funkcji. Reprezentował Polskę w Międzynarodowej Radzie Badań Morza. W latach 1955-1965 przewodniczył Komitetowi Hydrobiologicznemu Polskiej Akademii Nauk, następnie Komitetowi Badań Morza, a w latach 1960-1963 Sekcji Biologicznej tej instytucji. Był członkiem Rad Naukowych Ministerstwa Żeglugi, MIR i Zakładu Biologii Wód PAN. Już od lat 20. XX wieku brał udział w redagowaniu czasopism naukowych. Od 1926 roku zaczęło wychodzić „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa”, które współredagował z A. Lityńskim. Po kilkuletniej przerwie wznowił ten tytuł w 1947 roku. W 1953 roku czasopismo to zmieniło tytuł na „Polskie Archiwum Hydrobiologii”, zaś prof. Bogucki pełnił w nim obowiązki redaktora. Podobną funkcję piastował od 1956 roku w „Acta Biologiae Experimentalis”. W latach 1954-1957 był redaktorem działu Biologii Polskiej Bibliografii Analitycznej PAN. Współpracował przy wydawaniu „Biuletynu” Stacji Morskiej, MLR oraz „Prac” MIR. Był członkiem kilku towarzystw naukowych: Międzynarodowego Towarzystwa Limnologicznego, Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, Polskiego Towarzystwa Biochemicznego, Towarzystwa Fizjologicznego oraz Towarzystw Naukowych – Warszawskiego, Łódzkiego i Gdańskiego.

Za osiągnięcia naukowe został uhonorowany wieloma odznaczeniami i wyróżnieniami: honorowym członkostwem Polskiego Towarzystwa Hydrobiologicznego, nagrodą naukową miasta Gdańska, Złotą Odznaką „Zasłużony Działacz Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich”, Krzyżem Oficerskim *Polonia Restituta* oraz Krzyżem Niepodległości. Profesor Bogucki był ceniony za wielką wiedzę i doświadczenie. Pierwszy zwrócił uwagę na możliwość zwiększenia połowów śledzi na Bałtyku, widział też przyszłość polskiego rybołówstwa na dalekich łowiskach Morza Barentsa, Islandii i Grenlandii. Uznając wybitne zasługi prof. Mieczysława Boguckiego, MIR nazwał jeden ze swoich statków jego imieniem.

Potrafił być ostry i bezkompromisowy, gdy bronił swoich poglądów

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. M. Boguckiego.

i zasad. Na przykład podczas zjazdu zoologów w Łodzi nie wahał się wystąpić publicznie przeciw prof. Hirschlerowi, który w czasie wojny zadeklarował się jako Niemiec.

Prof. Bogucki pozostał w pamięci badaczem, który zajmował się najczęściej pracami laboratoryjnymi nad zebraniem w morzu materiałem. Podstawę prac badawczych profesora stanowiły zawsze eksperymenty, które prowadził z ogromną pomysłowością i pracowitością. Potrafił godzinami przesiadywać nad materiałem przyrodniczym ze wzrokiem utkwionym w szklach lupy czy okularze mikroskopu. Był surowym recenzentem i nauczycielem. Szkolił młodych naukowców w zakresie zbierania i opracowywania materiału oraz przygotowywania pracy do druku¹. Trudno nie zgodzić się ze słowami prof. W. Mańkowskiego, który pisał następująco: *Profesor dr Mieczysław Bogucki przez prawość swego charakteru, głębokie zamiłowanie do wiedzy oraz poświęcenie w szkoleniu kadry naukowej był godnym do naśladowaniu wzorem*².

Feliks Chrzan
(1911–1985)

Feliks Chrzan urodził się 9 września 1911 roku w Grodzisku Dolnym (dawne woj. łwowskie) jako czwarte dziecko robotnika kolejowego Tomasza i Anny z domu Baj. Do szkoły powszechnej uczęszczał w rodzinnej miejscowości, następnie wstąpił do gimnazjum w Leżajsku. Egzamin dojrzałości zdał w czerwcu 1932 roku. W sierpniu tego roku powołano go do wojska i po 13 miesiącach służby przeniesiono do rezerwy w stopniu kaprała podchorążego. We wrześniu 1933 roku zdał egzamin wstępny na Wydział Chemiczny Politechniki Warszawskiej. Aby zapewnić sobie utrzymanie podjął równocześnie dodatkową pracę w Elektrowni Warszawskiej. W marcu 1934 roku na skutek redukcji pracowników został zwolniony i z braku jakichkolwiek funduszy musiał zrezygnować ze studiów w Warszawie.

¹ A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 207.

² W. Mańkowski, *Mieczysław Bogucki 10 XI 1884 – 8 II 1965*, „Ekologia Polska”, seria B, z. 3 (1965), s. 288.

Przeniósł się do Krakowa, gdzie został tymczasowo zatrudniony w Krakowskiej Izbie Rolniczej, jesienią 1934 roku wstąpił na Wydział Rolniczy Uniwersytetu Jagiellońskiego. Podczas studiów specjalizował się z rybactwa. Po ukończeniu II roku odbył wakacyjną praktykę w gospodarstwie stawowym w Tomicach koło Wadowic. Zapoznał się tam z zagadnieniami gospodarki rybackiej.

Od 1 lipca do 31 sierpnia 1937 roku F. Chrzan przebywał w gdyńskim Oddziale Rybackim Stacji Morskiej w Helu, gdzie wykonywał prace pod opieką Borysa Dixona. Już wtedy wykazywał duże zainteresowanie ichtologią stosowaną. Studia ukończył w 1938 roku, uzyskując tytuł inżyniera rolnictwa. Pracę dyplomową napisał na temat pożywienia naturalnego karasia. Od lutego 1939 roku pracował jako nauczyciel w Zawodowej Szkole Rybackiej (późniejsze Technikum Rybackie) w Sierakowie nad Wartą.

We wrześniu 1939 roku uczestniczył w działaniach wojennych jako podporucznik rezerwy i dowódca kolumny amunicyjnej. Podczas walk został ranny i trafił do niewoli niemieckiej. W listopadzie zakończył hospitalizację i podczas transportu udało mu się zbiec.

Początkowo ukrywał się i zarabiał na życie jako zwykły robotnik. W marcu 1941 roku został zaangażowany przez Krajowe Towarzystwo Rybackie w Krakowie na stanowisko kierownika Doświadczalnej Stacji Rybackiej w Rożnowie nad Dunajcem, którą musiał zorganizować od podstaw. Powołano ją m. in. w celu zbadania wpływu zapory wodnej na wędrówki ryb oraz dla zabezpieczenia bytu troci dunajeckiej, która miała tarliska w górnym odcinku rzeki. F. Chrzan pracował na Stacji do stycznia 1945 roku, zajmując się gospodarką rybną na Dunajcu i Jeziorze Rożnowskim.

Po przejściu frontu wrócił do Krakowa. 1 kwietnia 1945 roku objął stanowisko starszego asystenta w Zakładzie Inżynierii Rolniczej UJ. Po zakończeniu pierwszego roku akademickiego, we wrześniu 1945 roku, poprosił o zwolnienie z UJ, ponieważ otrzymał propozycję pracy w Morskim Laboratorium Rybackim.

Postanowił przenieść się do Gdyni. Od 1 października 1945 roku rozpoczął pracę w charakterze asystenta-ichtiologa w tamtejszym Dziale Ichtiologicznym MLR. Powierzono mu prowadzenie badań nad cyklem życiowym i charakterystyką biologiczno-rybacką dorsza bałtyckiego. Opracowanie zebranego materiału zabrało mu ponad dwa lata. Wspominał, że *sprawa nie była prosta. Przede wszystkim brak było biblioteki i aparatury, której część została wywieziona przez Niemców*¹. W związku z tym doc. M. Bogucki zaproponował

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. F. Chrzana.

F. Chrzanowi wyjazd do Niemiec Zachodnich w celu odszukania zagrabionych elementów wyposażenia dawnej Stacji Morskiej. Wypływał tam trzykrotnie na polskich statkach. Po długich poszukiwaniach odnalazł bibliotekę i część aparatury Stacji, które znajdowały się w Szkole Morskiej (Seefahrtschule) w Hamburgu-Altonie. Wszystkie te rzeczy wróciły na statku handlowym „Toruń” do Gdyni w sierpniu 1946 roku. Odzyskano około 70% przedwojennego księgozbioru. W tym samym roku (28 września) zawarł w Krakowie związek małżeński z inż. Haliną Majcherską, która była asystentką w Zakładzie Ichtiologii UJ.

W tym okresie, obok pracy badawczej, F. Chrzan wykładał także na kursach dla szyprow rybackich w latach 1946–1952. Szkolił z techniki rybołówstwa morskiego m. in. w Państwowym Centrum Wychowania Morskiego oraz Szkole Rybaków Dalekomorskich w Gdyni.

W 1948 roku rozpoczął wykłady z techniki rybołówstwa morskiego oraz oceanografii rybackiej w Wyższej Szkole Handlu Morskiego (późniejsza Wyższa Szkoła Ekonomiczna) w Sopocie. Przez następne 3 lata prowadził także wykłady z ichtiologii stosowanej i rybactwa na Wydziale Inżynierii Rolnej Politechniki Gdańskiej i Studium Rybackim Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ze względu na ogrom pracy w MLR musiał zrezygnować z wykładania na PG i SGGW. Na stałe związał się tylko z uczelnią sopocką, gdzie prowadził wykłady na Wydziale Morskim.

Po włączeniu MLR do MIR, F. Chrzan został zatrudniony od 1 stycznia 1949 roku jako samodzielny pracownik naukowy na Wydziale Ichtiologicznym. Po dwóch latach pracy w Instytucie dyrektor Jan Pieczara pisał o nim, że z *obowiązków swoich wywiązywał się należycie i był jednym z najbardziej produktywnych naukowców z zakresu ichtiologii*¹.

Jedną z istotnych kwestii roku 1950 było racjonalne wykorzystanie zalewowych zasobów ryb. W marcu i maju MIR przystąpił do zarybiania Zalewu Szczecińskiego szczupakiem oraz Zalewu Wiślanego sandaczem. Całą akcją kierował O. Tjader, zaś jednym z współpracowników był inż. Chrzan².

Od 1 kwietnia 1951 roku F. Chrzan został mianowany kierownikiem Sekcji Ichtiologii Stosowanej w MIR. W tym miesiącu uzyskał także stopień doktora nauk agrotechnicznych na podstawie obronionej dysertacji na Wydziale Rolniczym SGGW w Warszawie pod tytułem *Studia nad biologią dorsza Zatoki Gdańskiej*. Promotorem pracy był prof. Franciszek Staff.

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. F. Chrzana.

² A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 42.

W 1952 roku dr Chrzan opracował zasady ochrony ryb i gospodarki rybackiej na Zalewie Wiślanym. 9 kwietnia 1953 roku na Radzie Naukowej MIR wygłosił referat poświęcony zagadnieniom dorsza bałtyckiego. W dniach 27-30 czerwca 1953 roku odbyła się rozszerzona sesja Rady Naukowej MIR z udziałem naukowców z ZSRR i NRD. Dr Chrzan wygłosił na niej referat pod tytułem *Wyniki badań nad pogłowiem dorsza w połowach południowo-wschodniego Bałtyku w latach 1948–1952*.

Uchwałą z dnia 30 czerwca 1954 roku Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki nadała F. Chrzanowi tytuł profesora nadzwyczajnego.

W 1955 roku prof. Chrzan wystąpił z inicjatywą przeprowadzenia bonitacji polskich rzek pod kątem możliwości prawidłowego ich zarybienia trocią lub łososiem.

Od 1 stycznia 1957 roku prof. Chrzan został powołany przez dyrektora Z. Fruczka na kierownika Zakładu Ichtiologii po prof. Mańkowskim. Od początku roku rozpoczął znakowanie troci, którą zarybiał rzeki wpadające do Zalewu Wiślanego. W 1961 roku prof. Chrzan został kierownikiem ekipy naukowej drugiej wyprawy statku badawczego „Birkut” na wody u brzegów zachodniej Afryki. Jej celem było określenie warunków eksploatacji i wielkości zasobów ryb użytkowych. Od kwietnia do sierpnia, na trasie od Maroka do Zatoki Gwinejskiej, wykonano połowy badawcze i obserwacje w zakresie jakości dna morskiego, temperatury, zasolenia, gatunkowego składu połowów i wydajności połowowej poszczególnych rejonów.

30 września 1965 roku uchwałą Rady Państwa nadano F. Chrzanowi tytuł naukowy profesora zwyczajnego nauk przyrodniczych. W roku akademickim 1969/1970 prof. Chrzan został wybrany dziekanem Wydziału Morskiego WSE w Sopocie. W tym roku zapadła również decyzja o połączeniu WSE z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Gdańsku i utworzeniu Uniwersytetu Gdańskiego. Profesor wszedł do ścisłego Komitetu Organizacyjnego, w skład którego weszli rektorzy i dziekani obu uczelni. Po ukonstytuowaniu się uniwersytetu przez dwie kadencje był członkiem senatu tejże uczelni.

Pod koniec września 1972 roku prof. Chrzan wyraził chęć rezygnacji ze stanowiska kierownika Zakładu Ichtiologii MIR. Decyzja ta wiązała się z jego planami przejścia na UG. Ostatecznie dnia 30 listopada 1972 roku zrezygnował z pełnienia funkcji kierowniczej. Od roku akademickiego 1973/1974 prof. Chrzan postanowił przenieść się do Instytutu Ekonomiki i Organizacji Produkcji UG, zaś w MIR był zatrudniony od października 1973 roku na pół etatu. Od 1975 roku profesor objął kierownictwo Zakładu Technologii Produkcji Przemysłowej i Ładunkoznawstwa UG.

Z dniem 1 lutego 1976 roku prof. Chrzan został przeniesiony z Zakładu Ichtiologii do Zakładu Rybołówstwa Bałtyckiego MIR.

1 października 1981 roku prof. Chrzan przeszedł na emeryturę. Do 1982 roku kierował jeszcze Zakładem Technologii Produkcji Przemysłowej i Ładunkoznawstwa UG. Prowadził wykład „Baza surowcowa rybołówstwa morskiego”. Od 1 kwietnia 1984 roku pracował na ćwierć etatu w Zakładzie Rybołówstwa Bałtyckiego MIR. Zbierał materiały i opracowywał prognozy połowów łososia i troci, udzielał porad i zajmował się szkoleniem w zakresie biologii ryb wędrownych. Zmarł 19 kwietnia 1985 roku w wieku 74 lat.

Międzynarodowa, ekspercka i naukowa działalność prof. Chrzana rozpoczęła się w roku 1956 roku od udziału w pracach organów naukowych i doradczych Międzynarodowej Rady Badań Morza (MRBM). Był ekspertem w Komitecie Łososia i Troci oraz członkiem Bałtyckiej Grupy Roboczej. Opracowywał roczne raporty o stanie polskich badań nad rybami wędrownymi. W późniejszym czasie był także ekspertem Komitetu Atlantyckiego oraz Komitetu Bliskich Mórz Północnych. W tymże roku, po dorocznej konferencji naukowej MRBM w norweskim Bergen F. Chrzan wraz z grupą polskich ekspertów rybackich udał się na statku MIR „Birkut” do Hamburga na I Międzynarodowy Kongres Organizacji Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) poświęcony narzędziom połowu ryb i innych organizmów wodnych¹. W konferencji FAO poświęconej międzynarodowej współpracy w dziedzinie racjonalnej eksploatacji żywych zasobów morza profesor wziął udział jeszcze raz, w 1969 roku w Rzymie².

Od 1961 roku prof. Chrzan, poza działalnością na forum MRBM, zaczął reprezentować Polskę w pracach Międzynarodowej Komisji Rybołówstwa Północno-Zachodniego Atlantyku (ICNAF) z siedzibą w kanadyjskim Halifaxie. Wiązało się to z koniecznością licznych delegacji zagranicznych. W listopadzie 1967 roku na wniosek Zjednoczenia Gospodarki Rybnej (ZGR) prof. Chrzan został członkiem Stałego Komitetu Środków Regulacji Rybołówstwa ICNAF. W 1969 roku Komisja ICNAF obradowała po raz pierwszy w Polsce, w Jabłonnej pod Warszawą. Spotkali się tam reprezentanci 14 państw, w tym liczna delegacja polska z prof. Chrzanem. Profesor Chrzan brał również udział w licznych spotkaniach wielostronnych lub bilateralnych państw bloku sowieckiego (najczęściej ZSRR i NRD) dotyczących współpracy w zakresie rybołówstwa morskiego tych krajów.

¹ A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 240.

² A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 84.

W ostatnim okresie swojej kariery naukowej prof. Chrzan ograniczył działalność na forum międzynarodowym niemal wyłącznie do uczestnictwa w spotkaniach Grupy Roboczej Łososia Bałtyckiego MRBM. Na dorocznej sesji naukowej MRBM, która odbyła się pierwszy raz w Polsce w 1979 roku w Warszawie profesor przedstawił referat pod tytułem „*Feeding of salmon and sea trout and their food resources in the Baltic Sea*”. Na ostatnim spotkaniu Grupy Roboczej Oceny Zasobów Łososia Bałtyckiego MRBM, w którym uczestniczył prof. Chrzan w Kopenhadze w 1980 roku, ustalono po raz pierwszy dopuszczalny odłów tego gatunku na Bałtyku.

Dorobek naukowy prof. Feliksa Chrzana obejmuje ponad 100 pozycji, w tym 30 w języku angielskim. Specjalizował się w morskich zasobach rybnych. Był jednym z czołowych ichtiologów MIR. Prowadził badania w zakresie ryb łososiowatych, a w szczególności troci wiślanej. Tą tematyką interesował się już podczas II wojny światowej, kiedy pracował jako kierownik Doświadczalnej Stacji Rybackiej w Rożnowie nad Dunajcem. W 1947 roku opublikował monografię *Zagadnienie łososiowe w Polsce. Troć dunajcowa i zapora wodna w Rożnowie*, gdzie opisał cykl życiowy łososia, który uległ zakłóceniu wskutek wybudowania wyżej wymienionej zapory. Tematyka ta była wiodącą w następnych jego publikacjach. Na łamach czasopisma „Przegląd Rybacki” ukazał się artykuł *Rzeki łososiowe na Ziemiach Odzyskanych* (1947) oraz *Sprawa gospodarki łososiowej na Zachodnim Pomorzu* (1948).

Od momentu zatrudnienia w MLR, a później w MIR, prowadził badania nad biologią dorsza bałtyckiego. W 1951 roku w „Pracach MIR” ukazała się jego dysertacja pod tytułem *Studia nad biologią dorsza Zatoki Gdańskiej*.

W 1954 roku w ramach „Prac MIR” ukazał się artykuł *Badania nad stanem pogłowia dorsza w połowach południowo-wschodniego Bałtyku w latach 1948-1951*. Badania te wykazały, że stado dorsza było bardzo silnie eksploatowane i należało się spodziewać spadku połowów. Podobną analizę dotyczącą lat 1952-1954 opublikowano także w „Pracach MIR” w 1957 roku (*Stan stada dorsza południowo-wschodniego Bałtyku w latach 1952-1954*).

W 1957 roku profesor Chrzan wydał broszurę popularno-naukową *Wędrówki ryb*. Dwa lata później ukazał się artykuł *Łosoś i troć w polskich połowach na Bałtyku w latach 1946-1955*. Opierając się na danych statystycznych, pomiarach ryb i badaniu łusek, profesor przedstawił fluktuację połowów oraz jej przyczyny. Dokonał także charakterystyki biologicznej troci, porównując wielkość, wiek i tem-

po wzroście osobników występujących w różnych naszych rzekach. Wyjaśnił różne zależności biologiczne i przedstawił praktyczne wnioski, w celu zachowania zasobów rybnych przez regulację rybołówstwa.

W 1962 roku w „Pracach MIR” wydano artykuł *Pokarm i odżywianie się dorsza w Zatoce Gdańskiej*, gdzie omówiono zagadnienie odżywiania się dorsza w zależności od jego wielkości, płci i dojrzałości płciowej. Na tej podstawie wysunięto wnioski odnośnie sezonów, w których należałoby intensyfikować połowy tej ryby.

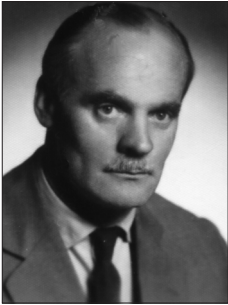
W 1972 roku w ramach „Studiów i Materiałów MIR” profesor wydał monografię pod tytułem *Zasoby rybne i warunki rybołówstwa morskiego*. W książce tej dokonał oceny aktualnego stanu zasobów rybnych Atlantyku i podał wiele interesujących sugestii odnośnie dalszych możliwości rozwoju rybołówstwa na otwartym oceanie. Staraniem Wydawnictwa UG ukazał się w 1979 roku skrypt uczelniany *Środowisko morskie i ryby*. Była to pierwsza część serii *Przyrodnicze podstawy rybołówstwa morskiego*. Do dziś stanowi on podstawowe kompendium w zakresie żywych zasobów morza.

W 1955 roku ukazał się skrypt dla szkół wyższych *Organizacja i technika rybołówstwa morskiego. Cz. III Narzędzia i technika połowów*. Z tej dziedziny wydał także artykuł *Badanie nad działaniem niektórych preparatów w konserwacji narzędzi rybackich*.

Profesor Chrzan publikował również na łamach takich czasopism jak „Przegląd Zoologiczny”, „Gospodarka Rybna”, „Technika i Gospodarka Morska” czy „Wszechświat”. W wydawnictwach ICNAF i MRBM opublikował wyniki szeregu prac dotyczących dorsza, łososa i troci oraz gatunków ryb występujących na szelfie afrykańskim od Gibraltaru do Zatoki Gwinejskiej.

Profesor wyróżniał się w działalności dydaktycznej. Szkolił rybaków na licznych kursach. Wykładał na uczelniach wyższych. Pod jego kierunkiem napisano ponad 100 prac magisterskich. Był promotorem 4 prac doktorskich.

W ciągu wielu lat prof. Chrzan był członkiem różnych stowarzyszeń i towarzystw, m. in. Polskiego Towarzystwa Zoologicznego (od 1947 roku) i Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (od 1952 roku). Za swoją działalność naukowo-dydaktyczną został odznaczony: Medalem X-lecia PRL (1955), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1959), Złotą Odznaką Zasłużony Pracownik Morza (1965), Medalem Komisji Edukacji Narodowej czy Odznaką Honorową Zasłużony Ziemi Gdańskiej (1973).

Walerian Mikołaj Cięglewicz
(1909–1996)

Urodził się 6 grudnia 1909 roku we Lwowie z ojca Tytusa, maszynisty kolejowego i matki Pauliny, z domu Gołuchowskiej. Wychowywał się w wielodzietnej rodzinie. Do szkoły powszechnej i gimnazjum uczęszczał w latach 1916–1928 w Stryju. We wrześniu 1928 roku rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, które ukończył w czerwcu 1933 roku, uzyskując dyplom magistra zoologii wraz z anatomią porównawczą z wynikiem bardzo dobrym. Temat jego pracy magisterskiej brzmiał *Struktura wewnętrzna wrzecziona podziałowego u Ascaris megaloccephala*.

Już podczas studiów Cięglewicz interesował się zagadnieniami morskimi. W lipcu 1931 roku wziął udział w kursie biologii morza, który zorganizowało Morskie Laboratorium Rybackie dla studentów Koła Przyrodników Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Uczestnicy kursu zakwaterowani byli w Wielkiej Wsi, brali udział w wykładach w Helu, wypływali w rejsy po Zatoce Gdańskiej. Kolejny taki kurs, zorganizowany tym razem przez Stację Morską, odbył się w lipcu 1933 roku. Po raz drugi wziął w nim udział mgr Cięglewicz. Zainteresowanie sprawami morskimi sprawiło, że postanowił przenieść się do Gdyni, zamierzając poświęcić się pracy naukowej w ówczesnej Stacji Morskiej w Helu. Ponieważ ta nie dysponowała wówczas wolnymi etatami, 1 września 1933 roku podjął pracę pomocnika magazyniera w gdyńskiej Hali i Chłodni Rybnej, spółce, która przynależała do stowarzyszenia MIR. W wolnym czasie prowadził badania z dziedziny ichtiologii, korzystając z pomocy Borysa Dixona, który był kierownikiem Oddziału Rybackiego Stacji Morskiej w Gdyni. W tym okresie związał się ze stowarzyszeniem MIR. Na posiedzeniu w dniu 4 maja 1934 roku, które odbyło się w gdyńskim budynku Morskiego Urzędu Rybackiego, Cięglewicz został członkiem MIR.

W kwietniu 1935 roku został zatrudniony na stanowisku młodszego asystenta ichtiologa w Oddziale Rybackim Stacji Morskiej. Już w czerwcu 1935 roku jako pierwszy polski pracownik badawczy rybołówstwa morskiego wyszedł poza Bałtyk na kutrze rybaka gdyńskiego J. Nadolskiego, by wziąć udział w połowach makreli stawnymi sieciami na wodach Skagerraku. 11 czerwca 1936 roku W. Cięglewicz wypłynął z Gdyni na kutrze „Ewa”, który obrał kurs

na Libawę. Program tej wyprawy obejmował zbadanie możliwości eksploataowania libawskich wód, zebranie porównawczych materiałów do badania storni, znakowanie storni, połowy planktonu, szprotów oraz jaj szproty w okolicy Gotlandu. Od 13 do 15 czerwca odbywały się połowy w okolicy Libawy. 16 czerwca kuter wypłynął w kierunku wyspy Gotland, gdzie do 20 czerwca prowadzono dalsze połowy. Wynikiem wyprawy było stwierdzenie możliwości eksploataowania wód łotewskich przez polskich rybaków.

Do wybuchu II wojny światowej mgr Cięglewicz był dwukrotnie na różnego rodzaju praktykach zagranicznych. W latach 1935–1936 spędził kilka miesięcy w laboratoriach biologiczno-rybackich Danii (Kopenhaga), Anglii (Laboratorium Rybackie w Lowestoft), Norwegii (Bergen, Oslo). Następnie w 1938 roku przebywał w laboratoriach technologicznych przemysłu rybnego Szkocji (Aberdeen), Danii (Kopenhaga) i Holandii (Haga). Wizyty te przybliżyły go do problematyki technologii przetwórstwa rybnego, którą postanowił wprowadzić w Stacji Morskiej, stając się pionierem tego kierunku badawczego w Polsce. Po przeniesieniu w 1938 roku Stacji Morskiej z Helu do Gdyni, Cięglewicz zamieszkał na parterze nowego budynku Stacji.

Wybuch II wojny światowej zastał magistra Cięglewicza w Gdyni. Po zajęciu miasta przez Niemców, został on zatrzymany i umieszczony w kościele przy ulicy Świętojańskiej. Po trzech dniach wyostał go z rąk niemieckich Roman Zdrojewski, urzędnik Polskiego Zjednoczenia Rybaków Morskich. W. Cięglewicz musiał się codziennie meldować niemieckiej policji. W tym czasie razem z innymi pracownikami naukowymi wywiózł niektóre elementy wyposażenia Stacji Morskiej i zniszczył księgę inwentarzową. Jednocześnie sporządzono wykaz najważniejszych składników Stacji, który zawierał numery firmowe poszczególnych przedmiotów. Wykaz ten był najważniejszym źródłem informacji o dawnym majątku Stacji, który odzyskano po wojnie. W październiku 1939 roku W. Cięglewicz został wysiedlony z Gdyni. Udał się do Krakowa, w którym na grudzień tego roku miał wyznaczony termin obrony doktorskiej na UJ. Prof. M. Siedlecki, jego promotor, postanowił skierować Cięglewicza do współpracy z prof. Fiodorem Spiczakowem, jednak rychłe aresztowania naukowców w Krakowie przekreśliły te zamierzenia¹.

W. Cięglewicz postanowił osiąść na czas wojny w Mielcu, gdzie przez rok pracował jako robotnik rolny i budowlany. Następnie do września 1944 roku został zatrudniony jako księgowy w rozlewni piwa i wytwórni wody sodowej firmy Z. Starek. Na skutek działań

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 26.

wojennych uległ spaleniu dom, w którym mieszkał w Mielcu. Pożar strawił część jego dokumentów osobistych.

W listopadzie 1944 roku zgłosił się do tworzących się władz Polski Ludowej w Lublinie. Te skierowały go do pracy w Zarządzie Głównym Ligi Morskiej, gdzie był referentem do spraw rybołówstwa. Z początkiem 1945 roku przeniósł się z Lublina do Warszawy, spotkał tu dawnych pracowników rybołówstwa morskiego; K. Demela i A. Hryniewickiego. W połowie marca wszyscy trzej wybrali się do Bydgoszczy i weszli w skład tzw. Morskiej Grupy Operacyjnej. W drugiej dekadzie kwietnia 1945 roku mgr Cięglewicz przybył do Gdyni. Zamieszkał w budynku MUR, w którym dzielił pokój z K. Demelem. Na wybrzeżu rozpoczął prace nad inwentaryzacją obiektów rybołówstwa morskiego oraz ich wstępnym zabezpieczeniu. Wszystkie swoje działania opisał w sprawozdaniu, które obejmowało okres od 19 do 26 kwietnia 1945 roku¹.

Uruchamianie obiektów rybackich odzyskanego wybrzeża, organizacja administracji państwowej rybołówstwa morskiego, jak również wznawianie działalności przedwojennych instytucji, było jego zadaniem jako zastępcy dyrektora Głównego Morskiego Urzędu Rybackiego w Gdyni. Pod koniec maja 1945 roku dotarł do Ustki i Kołobrzegu, gdzie zapoznał się ze stanem obiektów rybackich. Stanowisko zastępcy dyrektora piastował od maja 1945 do marca 1946 roku.

Rok 1946 był jednym z najbardziej pomyślnych dla W. Cięglewicza. W kwietniu postanowił wrócić do pracy naukowej w MLR, gdzie objął funkcję kierownika Działu Technologicznego, którego był głównym organizatorem. Zajmowano się w nim m. in. opracowaniem metody solenia dorszy i śledzi, badaniem zawartości tłuszczu w mięsie dorszy w zależności od pory roku oraz garbowaniem skór rybich. 24 kwietnia tego roku W. Cięglewicz złożył egzaminy i uzyskał na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie dyplom doktora filozofii z zakresu zoologii i anatomii porównawczej. Temat jego pracy doktorskiej brzmiał: *Wędrówki i wzrost znakowanych storni (Pleuronectus flesus L.) z Zatoki Gdańskiej i Basenu Bornholmskiego*. Promotorem był prof. dr Henryk Hoyer. Warto przypomnieć, że pierwotny termin obrony był wyznaczony już na grudzień 1939 roku, jednak działania wojenne spowodowały, że swoją pracę doktorską obronił później. Również w tym roku zaszły zmiany w jego życiu prywatnym. 16 maja w Gdyni ożenił się z Ireną Niemcową z domu Jankowską, z zawodu urzędniczką.

¹ A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 138.

W. Cięglewicz wraz z M. Boguckim w lipcu 1946 roku uczestniczył w sesji Międzynarodowej Rady Badań Morza (MRBM) w Sztokholmie. 6 września na posiedzeniu naukowym MLR omówili jej przebieg. W lipcu tego roku Minister Żeglugi wyznaczył dr. Cięglewicza ekspertem Stałego Komitetu Doradczego na posiedzenia Międzynarodowej Konferencji w sprawie uregulowania zagadnienia nadmiernych połowów na Morzu Północnym i wodach przylegających do Wysp Brytyjskich. Cięglewicz miał składać sprawozdania z jej prac delegatowi J. Borowikowi oraz ministerstwu. 10 października tego roku został delegowany *do wzięcia udziału w rokovaniach, oddzielnie wyboru punktu przeładunkowego dla polskiego rybołówstwa morskiego w Danii, oraz w pierwszym zebraniu Stałego Komitetu Doradczego dla spraw nadmiernych połowów – w Londynie, w charakterze eksperta, towarzyszącego dyrektorowi Józefowi Borowikowi*¹. Pismo zakończono poleceniem ministra żeglugi, by dopilnował zakupu w Sztokholmie sprzętu laboratoryjnego dla MLR w Gdyni. We wrześniu 1946 roku dr Cięglewicz wziął także udział w naradzie rybackiej w Szczecinie, na której wygłosił referat *Stan naszego rybołówstwa w przeszłości, obecne potrzeby i perspektywy przyszłości*.

Podczas kolejnej sesji MRBM, która odbyła się w październiku 1947 roku w Sztokholmie, dr Cięglewicz wygłosił referat na temat porównawczych badań śledzi wiosennej i jesiennej rasy z Zatoki Gdańskiej. 23 listopada tego roku został członkiem Komitetu do Spraw Chłodnictwa przy Ministerstwie Żeglugi.

W 1948 roku przez krótki okres przebywał w Kopenhadze, gdzie zorganizowano kurs chłodnictwa rybnego. Z dniem 1 maja 1948 roku powierzono W. Cięglewiczowi dodatkowe stanowisko zastępcy komisarycznego zarządcy MIR. Pełnił w praktyce obowiązki wicedyrektora instytutu. O jego działalności i znaczeniu dla MLR oraz MIR dowiadujemy się z korespondencji J. Szelańciewicza z Ministerstwa Żeglugi: *Prace wykonywane i kierowane przez dr. Cięglewicza w Laboratorium są o zasadniczym gospodarczym i naukowym znaczeniu. Ob. dr Cięglewicz jest pracownikiem nie tylko o specjalnych fachowych kwalifikacjach, na razie nie do zastąpienia w Laboratorium. Wycofanie Go ze stanowiska w Laboratorium mogłoby spowodować niezamierzone przez Departament Kadr skutki*².

20 lipca 1948 roku Minister Żeglugi anulował swoje pismo, przenoszące Cięglewicza ze stanowiska kierownika Działu Technologii MLR na stanowisko zastępcy komisarycznego zarządcy MIR.

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Cięglewicza.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Cięglewicza.

Do czasu ostatecznego włączenia MLR do MIR miał on pozostać kierownikiem Działu Technologii MLR. Kiedy włączenie to stało się faktem, Prezydium Rady Ministrów napisało do Ministerstwa Żeglugi, że wyraziło zgodę na zawarcie stosunku służbowego z W. Cięglewiczem, który od 1 stycznia 1949 roku został wicedyrektorem MIR do spraw naukowych. W czerwcu tego roku mianowano go na członka Rady Nadzorczej Morskich Zakładów Rybnych, ale po trzech miesiącach zrezygnował z tej funkcji.

Minister żeglugi powołał 26 stycznia 1950 roku Komisję Techniczno-Rybacką, która współpracowała z Państwowym Biurem Projektów Budownictwa Morskiego. Jej przewodniczącym został dr W. Cięglewicz. W tym samym roku Minister Żeglugi powołał Cięglewicza do Komisji Planów Długofalowych Rybołówstwa Morskiego z siedzibą przy MIR oraz do komisji opracowującej założenia techniczne, ekonomiczne i eksploatacyjne statku-bazy. Tej ostatniej przewodniczył tylko miesiąc.

Poza pracą w MLR, a później w MIR, prowadził od kilku lat wykłady z technologii przetwórstwa ryb. W latach 1946-1948 odbywały się kursy dla rybaków i pracowników przemysłu rybnego. Cięglewicz wykładał na nich oraz w gdyńskiej Państwowej Szkole Rybołówstwa Morskiego i tzw. Szkole Szyprów, zorganizowanej przez przedsiębiorstwo Dalmor. W 1950 roku odbył się kolejny kurs biologii morza w MIR, na którym dr Cięglewicz prowadził zajęcia z technologii przetwórstwa rybnego. Brał także udział w organizacji szkolnictwa średniego w zakresie rybołówstwa morskiego i przetwórstwa ryb. Wykładał i opracował programy nauczania dla Technikum Rybołówstwa Morskiego w Gdyni oraz Liceum Przemysłu Rybnego w Sopocie. Od 1949 roku wykładał i tworzył programy dla specjalizacji rybołówstwo na Wyższej Szkole Handlu Morskiego w Sopocie (późniejsza Wyższa Szkoła Ekonomiczna). Od roku akademickiego 1950/1951 pracował również na Wydziale Chemii Spożywczej Politechniki Gdańskiej.

W 1954 roku przypadło 20-lecie pracy naukowej W. Cięglewicza. Z tej okazji 26 lutego odbyła się Rada Naukowa MIR, na której przyjęto jednogłośnie wnioski o nadanie mu tytułu profesora nadzwyczajnego. Oficjalnie tytuł ten otrzymał 30 czerwca tego roku. Po dziesięciu latach, 12 czerwca 1964 roku, Rada Państwa nadała W. Cięglewiczowi tytuł profesora zwyczajnego.

2 listopada 1956 roku odbyło się zebranie pracowników MIR, na którym skrytykowano postawę społeczno-polityczną prof. Cięglewicza. W następstwie tych działań, 31 grudnia tego roku zrezygnował ze stanowiska wicedyrektora MIR

Uczelnią, z którą związał się na dłuższy czas, była Wyższa Szkoła Rolnicza w Olsztynie. Już w 1953 roku opracował dla niej program z technologii przetwórstwa ryb. 5 grudnia 1956 roku dziekan Wydziału Rybackiego WSR w Olsztynie, prof. dr Eugeniusz Grabda napisał do MIR: *Dziekanat Wydziału Rybackiego Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie zamierza powierzyć prowadzenie Zakładu i wykładów w przedmiocie ichtiobiologii w zakresie 3 godzin tygodniowo profesorowi dr. Walerianowi Cięglewiczowi, pracownikowi naukowemu MIR. Profesor Cięglewicz wyraził zgodę na przyjęcie dodatkowo tych obowiązków, z tym że uzależnił to od zgody władz przełożonych*¹. Na marginesie tego pisma znalazła się adnotacja, że prof. Cięglewicz zrzekł się po rozpoczęciu semestru wykładów na PG i WSE. 1 lutego 1957 roku objął obowiązki kierownika Zakładu Biologii Ryb na Wydziale Rybackim². Przez kolejne lata prowadził zajęcia i kształcił studentów rybactwa. Z pisma doc. B. Dąbrowskiego, dziekana Wydziału Rybackiego WSR w Olsztynie, z 1963 roku, dowiedzieć się możemy, jak wartościowym pracownikiem był prof. Cięglewicz dla tej uczelni. *Prof. Cięglewicz zajmuje na Wydziale Rybackim stanowisko kierownika Zakładu Biologii Ryb. Jest to jeden z podstawowych Zakładów Wydziału i w przypadku niemożności zatrudnienia prof. Cięglewicza nastąpiłaby przerwa w prowadzeniu zajęć dydaktycznych i naukowych. Prof. Cięglewicz jest jednym z nielicznych specjalistów w zakresie ichtiobiologii i zastąpienie go innym samodzielnym pracownikiem nauki w chwili obecnej jest niemożliwe. Obecnie w Zakładzie Biologii Ryb jest prowadzonych 6 doktoratów i 6 prac magisterskich, oprócz tego prof. Cięglewicz prowadzi pracę naukową młodej kadry znajdującej się w tym zakładzie. Należy przy tym nadmienić, że większość doktorantów to są pracownicy Morskiego Instytutu Rybackiego*³.

Po przeniesieniu „morskiej” części Wydziału Rybackiego z Olsztyna do Szczecina, prof. Cięglewicz objął tam, od 1 stycznia 1968 roku, stanowisko kierownika Katedry Biologii Ryb na Wydziale Rybactwa Morskiego WSR⁴.

W 1971 roku podjął pracę w nowo utworzonym Instytucie Oceanografii Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Gdańskiego, na którym wykładał przedmiot „Zasoby biologiczne mórz, ich eksploatacja i ochrona”. Oprócz prof. Cięglewicza, w Zakładzie Oceanografii Biologicznej zatrudnieni byli: prof. W. Mańkowski i prof.

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Cięglewicza.

² Archiwum UWM w Olsztynie, Akta osobowe prof. W. Cięglewicza.

³ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Cięglewicza.

⁴ Archiwum UWM w Olsztynie, Akta osobowe prof. W. Cięglewicza.

K. Wiktorowa. Na Uniwersytecie Gdańskim pracował do 1980 roku. Obok działalności dydaktycznej i naukowej prof. Cięglewicz wiele czasu poświęcił pracy w krajowych i międzynarodowych organizacjach zajmujących się problemami rybołówstwa morskiego. Początki kontaktów W. Cięglewicza z MRBM sięgają 1935 roku. Po wojnie już w 1946 roku był ekspertem, a w 1954 roku obserwatorem MRBM. Odnotujmy, że w latach 1948–1954 Polska nie brała udziału w pracach Rady ze względów politycznych. Dopiero od 1955 roku Cięglewicz był delegatem Polski do MRBM z siedzibą w Kopenhadze. Profesor przewodniczył dwóm komitetom tej instytucji: Komitetowi Bałtyckiemu (w latach 1959–1964) i Komitetowi Ryb Dennyh (w latach 1968–1969). Czynny udział w pracach MRBM przyniósł mu wyróżnienie w postaci wyboru na ważne stanowiska. 13 października 1965 roku na dorocznym posiedzeniu MRBM w Rzymie, prof. Cięglewicz został wybrany wiceprzewodniczącym tej organizacji. Sprawował tę funkcję w latach 1966–1969. Następnie 25 września 1969 roku na sesji MRBM w Dublinie profesor został wybrany na prezydenta tej rady. Jego kadencja trwała od 1969 do 1972 roku. Był pierwszym i jak dotychczas jedynym Polakiem, który objął tak wysokie stanowisko w MRBM.

W. Cięglewicz był także stałym delegatem Polski w Międzynarodowej Komisji Rybołówstwa Północno-Wschodniego Atlantyku (NEAFC) z siedzibą w Londynie. W latach 1959–1963 był jej wiceprezydentem, zaś w latach 1963–1966 przewodniczącym II Komitetu Regionalnego.

Kolejną organizacją międzynarodową, w której zaznaczył swoją działalność prof. Cięglewicz, był Komitet Doradczy Badań Zasobów Mórz z siedzibą w Rzymie, stworzony przez Organizację Wyżywienia i Rolnictwa (FAO) ONZ oraz Międzynarodową Komisję Oceanograficzną (IOC). W latach 1963–1967 prof. Cięglewicz był członkiem tegoż komitetu.

W maju 1969 roku odbyła się w Jabłonnej pod Warszawą XIX sesja Międzynarodowej Komisji Rybołówstwa Północno-Zachodniego Atlantyku (ICNAF). Prof. Cięglewicz był jednym z członków polskiej delegacji na tę sesję.

Biorąc aktywny udział w pracach wymienionych organizacji, zyskał szeroką popularność poza granicami Polski, a jednocześnie wysokie uznanie władz państwowych za godne reprezentowanie interesów polskiego rybołówstwa morskiego na arenie międzynarodowej. W ciągu wielu lat należał do różnych komisji, komitetów i rad naukowych w Polsce. W latach 1965–1969 był wiceprzewodniczącym Główniej Komisji Morskiej i zarazem przewodniczącym Podkomisji

Rozwoju Rybołówstwa Komitetu Nauki i Techniki (KNiT). W latach 1970–1972 był członkiem Prezydium Komisji Głównej Badania i Wykorzystywania Zasobów Mórz i Oceanów KNiT. W sierpniu 1973 roku powołano go na przewodniczącego Międzyresortowej Komisji Badań i Wykorzystywania Zasobów Mórz i Oceanów. Od 1 marca 1974 roku profesor został członkiem Rady Naukowo-Technicznej przy Ministerstwie Rolnictwa (Sekcja Rybołówstwa). Był także członkiem Komisji Kwalifikacyjnej przy Prezydium Rządu ds. kadr naukowych w Warszawie.

Prof. Cięglewicz pełnił wiele istotnych funkcji również w MIR, był m. in. członkiem Rady Naukowej. Doświadczenie zdobyte na arenie międzynarodowej skutkowało tym, że przez wiele lat był powoływany na kierownika Grupy Problemowej ds. współpracy z międzynarodowymi organizacjami rybackimi.

Z dniem 1 czerwca 1978 roku prof. Cięglewicz przeszedł na emeryturę, pozostając nadal pracownikiem MIR w niepełnym wymiarze etatu. 2 czerwca tego roku na specjalnym, uroczystym posiedzeniu Rady Naukowej MIR podziękowano prof. W. Cięglewiczowi za 45 lat pracy na rzecz rybołówstwa morskiego.

W tym czasie zdrowie już mu nie dopisywało. W czerwcu 1980 roku przeszedł zawał serca. Po sześciu miesiącach nie zdołał wrócić do pełni sił. 31 grudnia 1980 roku z powodu przewlekłej choroby postanowił zrezygnować z pracy w MIR. Wcześniej zrezygnował także z przewodnictwa Międzyresortowej Komisji Badania i Wykorzystywania Zasobów Mórz i Oceanów. W piśmie do Ministra Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej pisał: *W dniu 26 czerwca b. r. przeszedłem zawał serca i mimo dwukrotnego leczenia szpitalnego oraz piątego miesiąca choroby stan mojego zdrowia uniemożliwia mi pełnienie tej odpowiedzialnej funkcji*¹. Mimo wycofania się z życia naukowego, nie zapomniano o jego zasługach. Senat Akademii Rolniczej w Szczecinie (dawna WSR) w 1981 roku nadał W. Cięglewiczowi godność doktora *honoris causa* tej uczelni. Profesor W. Cięglewicz zmarł w wieku 86 lat w dniu 17 czerwca 1996 roku.

Jego dorobek naukowy jest wielostronny i zawiera wiele pionierskich i kluczowych dla rybołówstwa pozycji. Był autorem ponad 150 prac, w tym podręczników, doniesień, referatów ekspertyz, artykułów naukowych i popularno-naukowych. Opracował również kilkadziesiąt recenzji prac habilitacyjnych, doktorskich oraz ocen dorobku naukowego kandydatów do tytułów naukowych. Wypromował 11 doktorów, w tym dwóch obcokrajowców. Pod jego kierunkiem napi-

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Cięglewicza.

sano ponad 40 prac magisterskich¹. Pierwsze prace poświęcone stornii opublikował na łamach „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa”: *Wzrost storni (Pl. Flesus) poławianej w Zatoce Gdańskiej i w zachodnim Bałtyku* (1935) oraz *Dojrzewanie płciowe i skład stada trących się storni (Pleuronectes Flesus) z Zatoki Gdańskiej* (1938). Kolejną, *Skład przemysłowych połowów storni pod względem długości i wieku ryb podczas lata 1937 na łamach „Biuletynu Stacji Morskiej w Helu”* (1938). W 1947 roku opublikował w „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa” swoją pracę doktorską: *Wędrówki i wzrost znakowanych storni (Pleuronectes Flesus) z Zatoki Gdańskiej i Basenu Bornholmskiego*. W tymże roku zamieścił w „Żeglarzu” oraz na łamach „Annales Biologiques” pracę na temat biologii śledzia – *Porównawcze badania śledzi wiosennej i jesiennej rasy z Zatoki Gdańskiej* (wspólnie z K. Posadzkim). Nawiązując do swoich przedwojennych prac badawczych, kontynuował badania nad biologią i oceną stanu zasobów płastug w Bałtyku. Wyniki tych badań dały podstawę do ustalenia zasad ochrony płastug bałtyckich, a następnie do opracowania aktów prawnych ustalających normy i środki regulujące eksploatację populacji tych ryb.

Z czasem swoje zainteresowania naukowe W. Cięglewicz skierował ku zagadnieniom technologii przetwórstwa rybnego, by w tym zakresie stać się cenionym specjalistą. Opublikował szereg oryginalnych prac z zakresu przetwórstwa rybnego oraz stworzył pierwsze instrukcje postępowania w procesach obróbki ryb i przetwórstwa, które w tamtych czasach miały charakter pionierski. W 1946 roku opublikował prace na temat przemysłu przetwórczego rybołówstwa morskiego oraz statków rybackich i narzędzi połowów. W 1948 roku ukazało się opracowanie *Konserwacja i przetwórstwo ryb (zasady i praktyka)*, następnie w 1951 roku skrypt *Technologia przetwórstwa rybnego* oraz w 1954 roku najbardziej znane jego dzieło *Zarys technologii ryb*. Te trzy pozycje były w tamtym czasie w Polsce pracami pionierskimi w tej dziedzinie. Podręcznik z 1954 roku służył kilku pokoleniom technologów rybnych, zarówno na kursach, jak też w szkołach zawodowych i na uczelniach wyższych. Dorobek z tej dziedziny uzupełniają artykuły publikowane w czasopiśmie „Rybak i Przetwórcza”.

Prof. Cięglewicz także współpracował z innymi naukowcami. Razem z P. Trzęsińskim wydał dwie części *Z badań nad soleniem dorsza* oraz *Ubytki ciężaru i wydajność produkcji przy czyszczeniu dorsza*. W 1953 roku razem z E. Kordylem opublikował pracę *Metoda*

¹ A. Ropelewski, *Prof. dr Walerian Cięglewicz*, „Rocznik Gdyński”, nr 13 (1998), s. 278-279.

filetowania dorsza i wydajność surowca w cyklu rocznym (w zależności od płci i rodzaju gonad), w której autorzy podali wyniki badań nad wydajnością surowca rybiego w różnych stadiach rozwoju z zastosowaniem opracowanej przez nich metody filetowania. W 1964 roku powstała wspólna praca z W. Strzyżewskim: *Badania selekcji dorsza bałtyckiego przez włók jako podstawa do ustalenia ochronnego rozmiaru oczek tej sieci*, zaś w 1971 roku razem z A. Kosiorem: *Charakterystyka eksploatacyjno-biologiczna połowów płastug w północno-zachodnim Atlantyku*. Profesor zajmował się także pracami redakcyjnymi. Od 1952 roku wszedł do Komitetu Redakcyjnego wydawnictw MIR. Od 1973 roku utworzono serię Oceanografia w ramach Zeszytów Naukowych Wydziału Biologii i Nauki o Ziemi UG. W. Cięglewicz był ich redaktorem naukowym.

Profesor posiadał gruntowne przygotowanie biologiczne, oprócz zagadnień ichtiologicznych, pogłębił swoją wiedzę z zakresu technologii ryb. Przez wiele lat był czołowym fachowcem, a nawet pionierem w tej dziedzinie. Podkreśla się, że był pierwszym pracownikiem naukowym Stacji Morskiej, który w okresie międzywojennym pracował na morzu poza Bałtykiem. Należał do pierwszego pokolenia biologów, po M. Boguckim, K. Demelu i B. Dixonie, którzy wykształcili się na krajowych uniwersytetach niepodległej Polski i podjęli pracę badawczą na morzu¹.

Przez wiele lat prof. Cięglewicz był członkiem różnych stowarzyszeń i towarzystw, m. in. Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. M. Kopernika czy Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. Należał do Polskiej Partii Robotniczej, później do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Za swoją działalność otrzymał Złoty Krzyż Zasługi (1951), Złotą Odznakę Zasłużony Pracownik Morza (1956), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1955), Honorową Odznakę WSR w Olsztynie (1965), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1971), Odznakę Honorową Zasłużony Ziemi Gdańskiej (1973), Nagrodę Rektora UG (1978), Medal im. Profesora Kazimierza Demela (1993).

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 22.

Borys Dixon
(1873–1955)

Urodził się 8 stycznia 1873 roku w Petersburgu. Nazwisko zawdzięczał swoim szkockim korzeniom. Jego ojciec był Szkotem, zaś matka Francuzką. Dixonowie przybyli do Rosji jako emigranci i przyjęli prawosławie. W 1894 roku Borys ukończył gimnazjum klasyczne i przez dwa lata pracował w Laboratorium Biologicznym u prof. Piotra Leshafta w Petersburgu, następnie podjął studia uniwersyteckie. Za działalność polityczną został usunięty z uczelni. W latach 1896–1897 ukończył kurs hydrobiologii na Uniwersytecie w Lozannie.

Kolejną pracę zawodową rozpoczął w administracji rybackiej w Saratowie, gdzie został inspektorem rybackim i badaczem rybostanu dolnej Wołgi. Od 1899 roku Borys Dixon przewodniczył Saratowskiemu Towarzystwu Przyrodników, które powstało w 1895 roku z inicjatywy księcia Espera Uchtomskiego, księcia Borysa Borysowicza Golicyna i Piotra Semenowa-Tyan-Shansky'ego. W 1900 roku rozpoczęło ono organizowanie w Saratowie pierwszej w Europie rzecznej stacji biologicznej. Wyniki badań prowadzonych w tej placówce były publikowane w „Pracach Wołżańskiej Stacji Biologicznej”. Dixon był jednym ze współautorów tego periodyku.

15 marca 1903 roku Dixon został członkiem Komisji Naukowej w Saratowie, która później połączyła się z Saratowskim Towarzystwem Przyrodników, tworząc zrębny nowo powstałego Muzeum Krajoznawczego. Jego praca koncentrowała się wokół stacji. Od 1912 roku kierował nią znany hydrobiolog i zoolog z diaspory niemieckiej, prof. Arvid L. Behning, który był także redaktorem naczelnym „Prac”. Z kolonii niemieckiej w Saratowie pochodził także prof. W. Meissner, pierwszy kierownik stacji, z którym Dixon utrzymywał w tym czasie bliskie kontakty. Razem brali udział w licznych badaniach biologicznych, m. in. w ekspedycji kaspijskiej pod kierunkiem prof. Knipowicza. Jej wynikiem było opracowanie biologii *Alosa kessleri* G., za którą Cesarskie Towarzystwo Rybackie przyznało B. Dixonowi nagrodę im. Pella.

Rozporządzeniem Rosyjskiego Departamentu Rolnictwa od dnia 1 stycznia 1904 roku Dixon został inspektorem rybołówstwa 8 rejonu dorzecza Wołgi, następnie z mianowania tej samej władzy w 1914 roku – starszym specjalistą do spraw rybactwa na gubernię saratowską i samarską oraz dyrektorem Zakładu Sztucznej Hodowli Ryb w Sara-

twie¹. W Uralsku pracował młody inspektor rybacki Józef Borowik, długoletni przyjaciel Dixona, który w przyszłości będzie wspomagał go w Polsce. Ich znajomość w Rosji datuje się od wiosny 1915 roku, kiedy to Borowik często przyjeżdżał z Uralska do Saratowa, aby konsultować wyniki badań nad biologią jesiotra kaspijskiego. Już wtedy wiązała ich głęboka współpraca i przyjaźń.

W 1919 roku Borys Dixon został powołany przez Uczony Komitet Gospodarczo-Rolniczy na stanowisko starszego asystenta w Wydziale Rybactwa, zaś później na dyrektora Saratowskiej Rybackiej Stacji Doświadczalnej. W 1921 roku został starszym inspektorem przy Biurze Naukowym Zarządu Głównego Rybactwa w Rosji². Podsumowując epizod rosyjski w życiu Dixona, należy wspomnieć, że ożenił się z Polką o imieniu Anna, która urodziła się w 1870 roku w Saratowie. Była córką asesora Michała Dobrowolskiego. Rodzina Dobrowolskich pochodziła z Litwy. Brat Anny był podczas I wojny światowej dyrektorem gimnazjum polskiego w Saratowie. Jednym z nauczycieli w tej szkole był deportowany z Małopolski w 1915 roku dr Franciszek Staff, zoolog i wykładowca Studium Rolniczego przy Uniwersytecie Jagiellońskim, który korzystał w Saratowie z gościnności państwa Dixonów. Tak oto już wtedy B. Dixon nawiązał kontakty z Polakami, które w przyszłości odnowi w innych okolicznościach.

W 1921 roku Dixonowie postanowili przenieść się do Polski. Nie znamy przyczyn tej decyzji, ale można domyślać się, że zdecydowały polskie korzenie Anny. 25 listopada 1921 roku B. Dixon otrzymał w Moskwie brytyjski paszport wystawiony przez British Commercial Mission to Russia. Znajdował się w nim zapis *Proceeding to England via Finland and Poland* oraz informacja o wizie *na przejazd przez Tczew i Warszawę do Londynu do dnia 31 grudnia*, która została unieważniona³. Można więc sądzić, że pierwotnym celem wyprawy państwa Dixonów miała być Anglia. Z dalszych informacji zawartych w paszporcie wyczytać możemy, że Dixonowie zostali wpisani do książki niestałych lokatorów, zameldowanych w domu przy ul. Krakowskie Przedmieście w Warszawie z dniem 10 stycznia 1922 roku. Być może w decyzji o pozostaniu w stolicy pomógł szwagier Dixona, Antoni Dobrowolski, który pracował w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego.

Największym problemem państwa Dixonów było uzyskanie zgo-

¹ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki; Archiwum Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Akta osobowe B. Dixona.

² Archiwum Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Akta osobowe B. Dixona.

³ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki.

dy na stały pobyt w Polsce. Wyznaczano i przedłużano im kolejne terminy (14 stycznia, 13 lutego, 16 maja, 17 sierpnia), do kiedy mogli przebywać w kraju. Aby uzyskać stały meldunek, musieli przebrnąć przez skomplikowane procedury urzędnicze. 27 kwietnia John Wilson, wicekonsul Królestwa Brytyjskiego w Polsce, zapisał Dixonów w konsularnej księdze rejestracyjnej angielskich poddanych.

Dzięki licznym kontaktom z polskimi uczonymi Dixon zdołał objąć stanowisko adiunkta przy Katedrze Rybactwa w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Zapewne pomocy udzielił mu prof. Zygmunt Mokrzecki z SGGW, który był *osobistym znajomym pana Dixona od lat dwudziestu kilku*¹ oraz wspomniany już wcześniej prof. F. Staff. Pod koniec lipca 1922 roku Dixon wybrał się do Skierniewic. Zamieszkiwał w lokalu należącym do tejże szkoły i zajmował się kompletowaniem zbiorów zoologicznych dla SGGW.

Ze Skierniewic przeniósł się do Wejherowa. Tu znalazł zatrudnienie w Morskim Urzędzie Rybackim. Na miejscu znajdował się już A. Hryniewicki, który wspomagał Dixonów. Perypetie związane z zatrudnieniem Dixona ilustruje dokument z 23 listopada 1922 roku, w którym czytamy: *Nawiązując do wniosku p. Naczelnika MUR z dn. 8.XI. br. w imię p. Wojewody Pomorskiego zawiadamiam, że Pan Minister Rolnictwa i Dóbr Państwowych zatwierdził wniosek p. Wojewody z dn. 9.XI.22 r. w sprawie zaangażowania p. Borysa Dixona do MUR w charakterze urzędnika kontraktowego VI. kategorii płac. Odpowiednie pismo do p. Wojewody Pomorskiego wysłano, a zarazem poruczono mu zawiadzać telefonicznie p. Dixona do Torunia dla podpisania kontraktu*². Nową pracę Dixon zawdzięczał najprawdopodobniej J. Borowikowi. Umowę spisano 29 listopada w Toruniu, zaś 1 grudnia Borys Dixon podjął obowiązki służbowe.

Od tego momentu rozpoczęła się korespondencja między urzędami w sprawie załatwienia wszelkich formalności. Najpierw zajęto się wystawieniem legitymacji służbowej, następnie ministerstwo zażądało od wojewody pomorskiego metryki urodzenia, dyplomu, świadectwa lekarskiego oraz dokumentu potwierdzającego posiadanie polskiego obywatelstwa. W lutym 1923 roku władze w Toruniu wysłały tłumaczenie metryki, tłumaczenie ustępów wykazu służbowego, które były istotne dla ministerstwa oraz list B. Dixona do MUR, w którym podane były powody niedostarczenia dyplomu. Przytoczona korespondencja daje wgląd w sytuację, w jakiej musiał odnaleźć się Borys Dixon. Szczególnie ważna jest informacja o li-

¹ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki.

² Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki.

ście, w którym wyjaśnił brak odpowiedniego dyplomu, co dla naukowca stanowiło nie lada problem. Nie znamy niestety dokładnej treści tego listu. Pozostała jeszcze kwestia stałego pobytu. 5 grudnia 1922 roku Urząd Meldunkowy w Wejherowie zameldował państwa Dixonów. Potwierdzeniem tego było późniejsze zaświadczenie Starosty Wejherowskiego dr. Chmielnickiego z 1 sierpnia 1923 roku oraz pismo dr. F. Lubeckiego do ministerstwa o legalnym pobycie B. Dixona na terytorium Rzeczypospolitej.

Dzięki rachunkom, które wystawiał MUR w Wejherowie, wiadomo, dokąd w 1923 roku urzędnik Borys Dixon podróżował. Z polecenia ministerstwa został oddelegowany do Warszawy i Poznania, by sporządzić spis literatury o tematyce rybackiej i opracować plan prac zarybieniowych, finansowanych przez państwo. Więcej szczegółów przedstawia następujące pismo: *Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych zamierza sporządzić ogólny katalog dzieł rybackich znajdujących się w całej Polsce. Wobec tego, że szereg dzieł rybackich szczególnie w języku rosyjskim znajduje się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, która nie posiada rzeczowego katalogu, koniecznym jest sporządzenie tego spisu za pomocą sił Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych. W tym celu upoważniam Pana do wydelegowania p. Dixona do Warszawy celem sporządzenia tegoż spisu. Jednocześnie należy mu polecić, żeby w drodze powrotnej przybył do Poznania, celem opracowania planu prac w zakresie państwowego zarybiania¹. W godzinach rannych 3 kwietnia Dixon wybrał się pociągiem I klasy do stolicy i po kilku spędzonych tam dniach wyruszył do Poznania. Podróż do biblioteki w Warszawie była zapewne dla niego wyjątkowym wydarzeniem, gdyż pracował tam jego szwagier Antonii Dobrowolski.*

Stosunki panujące w Wejherowie najlepiej podsumował J. Borowik. Wspominał, że *obsada personalna MUR była wprost wyjątkowa. Stanowili ją obywatele wysokiej klasy, wytrawni znawcy rybołówstwa i jego potrzeb, a jednocześnie ludzie z wyrobieniem towarzyskim, ponadto związani ze mną więzami stale pogłębiającej się przyjaźni. Byli to: dr Edward Franciszek Lubecki, Antoni Hryniewicki oraz Borys Dixon. Zmontowanie takiej ekipy na samym początku działalności Morskiego Urzędu Rybackiego było dużym sukcesem organizacyjnym².*

Latem 1923 roku powstały w Ministerstwie Rolnictwa plany prze-

¹ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki.

² M. Boduszyńska-Borowikowa, *Życie jak płomień. O życiu i pracach Józefa Borowika*, Gdańsk 1972, s. 103-104.

niesienia Dixona do Warszawy. W jednym z pism czytamy: *Zamierzając przenieść z dn. 1 października br. p. Dixona, pracownika kontraktowego w MUR w Wejherowie do zarządu centralnego Ministerstwa Rolnictwa Dóbr Państwowych w Warszawie w tymże (VI-ym) stopniu służbowym, proszę Pana Wojewodę, aby zechciał zapytać p. Dixona, czy zgadza się na taką zmianę umowy i o odpowiedzi z zaznaczeniem, czy ze strony Pana Wojewody przeszkody przeciwko temu nie zachodzą – podać do wiadomości Ministerstwa¹. 16 sierpnia Dixon odpowiedział na prośbę ministerstwa. Na zapytanie skierowane do mnie przez Pana Ministra Rolnictwa w sprawie służbowego przeniesienia mnie do Warszawy, donoszę, że na proponowane przeniesienie zgadzam się i uważam je za pożądane dla mej pracy zawodowej².*

Naczelnik MUR, dr Lubecki, przesłał wojewodzie wyżej wymienione oświadczenie i jednocześnie wspomniał, że *Pan Dixon jest wybitnym fachowcem rybackim posiadającym nie tylko teoretyczne przygotowanie, lecz i długoletnią praktykę z zakresu gospodarki państwowej na wodach otwartych. Ponieważ praca nad organizacją państwowego zarybiania wód otwartych Rzeczypospolitej Polskiej jest ześrodkowana w Wydziale Rybackim Ministerstwa Rolnictwa, przeniesienie p. Dixona jako jedyne go w Polsce fachowca w tej dziedzinie, jest rzeczą wysoce pożądaną w interesie rybackim. Przeniesienie Pana B. Dixona do Warszawy, nie tylko nie wyklucza możliwości praktycznego udziału w pracy rybackiej na Pomorzu, lecz przeciwnie gwarantuje skoordynowanie zabiegów gospodarczych na Pomorzu z całością pracy rybackiej w całej Rzeczypospolitej Polskiej³. Nowe obowiązki w Wydziale Rybackim Departamentu V ministerstwa Dixon objął formalnie 1 października.*

W ramach zainicjowanej przez Wydział Rybacki ministerstwa akcji zarybiania wód jesienią 1923 roku podjęto badania miejscowych warunków połowu tarlaków łososi na Dunajcu. Rzeka ta była bowiem bogata w ryby łososiowate. Kierownictwo tych badań objął B. Dixon jako delegat Wydziału Rybackiego. W pracach uczestniczył także dr Lubecki, a do przyjaciół dołączył również J. Borowik. Ekipa badawcza dotarła na miejsce 24 września 1923 roku i wybrała do odłowów dwa punkty nad Dunajcem – we Frydmanie i w Maniowach. Najpierw przy pomocy miejscowych rybaków zbudowano na rzece zagrodzenia zwane odjaskami. Następnie w godzinach rannych dokonano odłowów. W drugiej połowie października B. Dixon wspo-

¹ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki.

² Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki.

³ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Urząd Rybacki.

minał, że pogoda nad Dunajcem była cicha, jasna i czysta. Na miejscu dokonywano również sztucznego zapładniania ikry, którą następnie transportowano do stacji doświadczalnych. W technologii tych prac Dixon korzystał z dobrze sobie znanych wzorów rosyjskich¹.

1 maja 1924 roku B. Dixon został adiunktem w Katedrze Ichtiologii i Rybactwa w warszawskiej SGGW w charakterze pracownika kontraktowego na okres roku. Odpowiednią umowę podpisał 17 czerwca 1924 roku w Warszawie. Kierownikiem katedry był wtedy jego dobry znajomy prof. Franciszek Staff. W tym samym roku, 20 maja B. Dixon podpisał nową umowę z Ministerstwem Rolnictwa. Przewidywała ona, że z dniem 1 czerwca 1924 roku obejmie stanowisko kontraktowego konsultanta w Wydziale Rybackim tegoż ministerstwa z wynagrodzeniem ryczałtowym. Dalsze paragrafy umowy precyzowały, że od 15 maja do 20 września B. Dixon będzie aktywny w biurze ministerstwa 24 godziny miesięcznie, następnie w okresie od 20 września do 20 grudnia pozostanie całkowicie do dyspozycji ministerstwa, celem przygotowania i przeprowadzenia kampanii łososiowej i sielawowej. Umowa przewidywała również możliwość korzystania z zajmowanego obecnie przez Dixona lokalu za odpowiednią kwotę. Pomieszczenie to znajdowało się w gmachu ministerstwa przy ul. Senatorskiej 15.

W 1923 roku prof. Staff uruchomił Stację Doświadczalną Rybołówstwa Słodkowodnego w Rudzie Malenieckiej nad rzeką Czarną, która była ekspozyturą SGGW. Po pewnym czasie Dixon został jej kierownikiem. Pracował tam przez 2 lata. Na własną prośbę zrezygnował z pracy w ministerstwie z dniem 28 lutego 1926 roku. Jego dawny przyjaciel z czasów saratowskich, Józef Borowik, postanowił sprowadzić go do Bydgoszczy, gdzie organizował się pododdział Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach. Ostatecznie powstał bydgoski Dział Ekonomii i Organizacji Rybactwa PINGW. W kwietniu 1927 roku Dixon został przyjęty tam do pracy jako kierownik tegoż działu. Zamieszkał przy ul. Zacisze 8 w Bydgoszczy. Zajmował się ichtiologią stosowaną, utrzymywał kontakty z innymi specjalistami w tej dziedzinie. 31 sierpnia 1931 roku został zwolniony ze służby w związku z likwidacją Działu Ekonomii i Organizacji Rybactwa.

Pod koniec lat 20. Dixon był powoli wprowadzany przez J. Borowika w działalność stowarzyszenia Morski Instytut Rybacki, która pozwoliła mu związać się na dłuższy czas z badaniami morskimi. 21 maja 1929 roku Borowik pisał do MIR: *Dział Ekonomii i Organizacji*

¹ M. Boduszyńska-Borowikowa, *Życie jak płomień. O życiu i pracach Józefa Borowika*, Gdańsk 1972, s. 97-98.

Rybackta ma zamiar kontynuować w roku bieżącym badania dotyczące rybołówstwa flądrowego oraz rozpocząć niektóre badania odnośnie śledzi. Żeby te badania skutecznie w bieżącym sezonie, koniecznym będzie pobyt na wybrzeżu Kierownika poddziału szacowania wód p. Dixon, w ciągu szeregu miesięcy w lecie i jesieni roku bieżącego¹.

5 czerwca 1929 roku odbyło się posiedzenie Zarządu MIR w Gdyni, na którym podjęto decyzję o udzieleniu subwencji w kwocie 4000 zł na utrzymanie kierownika badań morskich (Borysa Dixona), prowadzonych przez Dział Ekonomii i Organizacji Rybackwa PINGW w Bydgoszczy. Przyjęto również do wiadomości wstępny projekt prac badawczych na kutrach, który opracował Dixon. Sprawa ta miała być omówiona na następnych spotkaniach.

Od 5 do 6 października 1929 roku obradowała specjalna komisja MIR, która omawiała sprawy pozyskania nowego kutra badawczego oraz opracowania przyszłego programu badań na tym statku. W obradach tych wziął udział B. Dixon, który wygłosił referat razem z J. Borowikiem. W czasie dyskusji ekspertów Dixon wysunął propozycję zastosowania w miesiącach zimowych połowu śledzi pławnicami dla wyszukiwania ławic na otwartym morzu. Komisja uznała, że zagadnienie to zostanie rozpatrzone po zakończeniu badań nad połowem ryb dennych.

Po zakupieniu przez MIR kutra „Ewa” należało przeprowadzić jego adaptację i odpowiednio wyposażać. Stowarzyszenie skontaktowało się z J. Borowikiem, który zlecił to zadanie Dixonowi. 26 stycznia 1930 roku J. Borowik napisał do A. Hryniewickiego: *Przesyłam w załączeniu uwagi odnośnie adaptacji „Ewy” pod względem naukowo-technicznym, które opracował na moją prośbę B. Dixon. Według mego zdania, należy w najbliższym czasie nabyć wszystkie brakujące przedmioty i materiały, niezbędne do normalnego funkcjonowania „Ewy” jako statku badawczego. W tym celu mam zamiar uprosić p. Dixona o odbycie podróży do Warszawy celem zakupu niektórych przedmiotów, oraz do Gdyni celem dopilnowania odpowiedniego zainstalowania aparatury. W związku z tym uprzejmie proszę o przeznaczenie p. Dixonowi zaliczki na połączone z zakupami wydatki w sumie 1000 zł oraz zaliczki na koszt podróży do Warszawy i Gdyni, w sumie 250 zł. Byłbym też wdzięczny za nadesłanie ewentualnych uwag w związku z załączonym programem adaptacji naukowej². Na piśmie tym znalazła się także odręczna adnotacja A. Hryniewickiego, aby w porozumieniu z J. Borowikiem przekazać*

¹ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

² Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

500 zł B. Dixonowi jako zaliczkę na zakupy i koszty podróży. „Uwagi”, o których wspominał J. Borowik w swoim liście, to liczący cztery strony dokument, opracowany przez Dixona. Zawierał on wszelkie szkice, opisy i schematy co do adaptacji „Ewy” pod względem naukowo-technicznym. Można stwierdzić, że B. Dixon stał się konsultantem naukowo-technicznym w sprawie „Ewy”. Już jesienią 1929 roku, gdy zakupiony w Danii statek przybył do Gdyni, Dixon brał udział w przenoszeniu aparatury badawczej z innej jednostki na „Ewę”. Także w 1935 roku, kiedy kuter ten trafił do Stoczni Gdańskiej na remont i wymianę silnika, MIR wysłał B. Dixona na konsultacje do Gdańska.

Na „Ewie” Dixon pływał od samego początku. MIR udostępniał statek bydgoskim naukowcom z Działu Ekonomii i Organizacji Rybactwa już pod koniec 1929 roku. Ze sprawozdania z prac dokonanych na kutrze dowiadujemy się, że od 1 grudnia tegoż roku kierownikiem badań był J. Borowik, zaś jego zastępcą B. Dixon. Podczas licznych wyjazdów kutra kierownik i jego zastępca udzielali wskazówek w sprawie metodyki badań, szczególnie w dziedzinie poszukiwań śledziowych. W lipcu 1930 roku J. Borowik pisał do A. Hryniewickiego: *W sierpniu i wrześniu b.r. projektujemy poświęcić sporo uwagi zagadnieniom śledziowym i odbyć na „Ewie” kilka dalszych rejsów w kierunku północnym. Sadzę, że było by z wielką korzyścią dla sprawy, żeby w tych pracach uczestniczył p. Borys Dixon, którego obecność na wybrzeżu w tym czasie jest tym bardziej wskazaną, że nie będę mógł bez przerwy tam pozostać osobiście. To też uprzejmie proszę o przedstawienie powyższego Zarządowi i uzyskanie zezwolenia na wypłatę dalszych zasiłków umożliwiających p. Dixonowi wyjazd i pobyt na wybrzeżu w czasie września*¹. Wiadomo, że jesienią 1931 roku Dixon prowadził badania śledziowe i próby włoka śledziowego. Do końca tego roku wypływał jeszcze kilkakrotnie w celach badawczych. W tym okresie był zajęty bardzo ważnym dla rybołówstwa zagadnieniem domieszki młodych roczników śledzi w połowach szprotów włokami. W dalszym ciągu pracował nad wyjaśnieniem składu pogłowia łososi z połowów 1931 roku, a następnie rozpoczął pracę nad możliwością pozyskania dostatecznej ilości tarlaków płastug, celem sztucznego zapłodnienia ikry tych ryb.

Z chwilą rozwiązania Działu Ekonomii i Organizacji Rybactwa w Bydgoszczy, MIR postanowił zaoferować pracę B. Dixonowi w nowo utworzonej Stacji Morskiej w Helu. Z dniem 1 kwietnia 1932 roku objął on tam stanowisko starszego asystenta – ichtiologa. Odpo-

¹ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

wiednią umowę podpisał w imieniu Stacji prof. M. Siedlecki. Przewidywała ona zatrudnienie nowego pracownika na okres próbny, zaś po upływie trzech miesięcy miała być przedłużona na czas nieokreślony. Kierownikiem Stacji został M. Bogucki. Organizacją nowej placówki badawczej zajmował się z B. Dixonem i K. Demelem. Dixon nie zamieszkał w Helu, a w Gdyni, gdzie urządził pracownię ichtiologiczną. Z czasem otrzymała ona nazwę Oddziału Rybackiego Stacji Morskiej w Gdyni, a sam został jego kierownikiem.

W pracy Dixona nic specjalnie się nie zmieniło. Kolejne lata miały mu na rejsach morskich, podczas których prowadził badania. Od 11 do 21 czerwca 1936 roku odbył się rejs badawczy „Ewy” na wody u brzegów Łotwy. Kierownikiem wyprawy był B. Dixon, a jej celem było rozpoznanie możliwości poławiania tam płastug. Zawinięto do Libawy i nawiązano kontakt z przedstawicielami tamtejszej administracji rybackiej¹. Warto odnotować, że Dixon pływał ze studentami, którzy przybywali na kursy biologii morza organizowane w Helu. Służył również wskazówkami wielu młodym pracownikom Stacji, m. in. udzielał porad przy tworzeniu prac doktorskich W. Cięglewicz, W. Mańkowskiego i Z. Mulickiego. Za zasługi położone w dziedzinie organizacji rybołówstwa został odznaczony w 1939 roku Złotym Krzyżem Zasługi.

Wybuch II wojny światowej zastał Dixona na urlopie. We wrześniu 1939 roku przebywał u rodziny swojej żony na Litwie. Jako obywatel brytyjski został ewakuowany przez Władystok do Brisbane w Australii, gdzie pobierał zasiłek od rządu Wielkiej Brytanii. Tak przeżył kilkuletni okres zawieruchy wojennej. W tym czasie *tęsknił do pracy w rybołówstwie morskim, którą przez wojnę zmuszony był przerwać*².

Po wojnie szukano odpowiednich ludzi do pracy naukowo-badawczej w rybołówstwie. Dixon pragnął powrócić do Polski, zaś polskie władze rybackie starały się mu to ułatwić. 7 lipca 1946 roku dyrektor Generalnego Inspektoratu Rybołówstwa Morskiego F. Lubecki zaproponował Dixonowi objęcie dawnego stanowiska, które piastował przed 1939 rokiem. Odpowiednie pismo wysłano do Brisbane w Australii. Czytamy w nim: *Z polecenia Vice-Ministra Żeglugi i Handlu Zagranicznego Dr. Kazimierza Petruszewicza – Generalny Inspektorat Rybołówstwa Morskiego proponuje Obywatelowi objęcie stanowiska, zajmowanego przez Niego przed 1. września 1939 r. – kierownika Działu w Morskim Laboratorium Rybackim [właściwie Stacji Morskiej w Helu] z siedzibą w Gdyni – P. H. Dorszewski*

¹ A. Roplewski, *Morski Instytut Rybacki 1921–2001. Ludzie i wydarzenia*, Gdynia 2001, s. 22.

² K. Demel, *Prof. dr Borys Dixon*, „Gospodarka rybna”, nr 6 (1955), s. 157.

w VI grupie uposażenia. *Generalny Inspektorat Rybołówstwa Morskiego prosi o powiadomienie o decyzji w jak najszybszym terminie*¹. B. Dixon trafił do Gdyni drogą morską przez Londyn, jak czytamy w dalszej części pisma dr. Lubeckiego: *Wszelkie ułatwienia przy przejeździe z Anglii do Polski będą Obywatelowi poczynione w związku z tym, iż jest uruchomiona normalna komunikacja wodna między Londynem i Gdynią*².

Po powrocie do kraju B. Dixon zamieszkał w gmachu MLR i rozpoczął pracę z nowym entuzjazmem. 1 stycznia 1948 roku podpisał potwierdzenie zgłoszenia do pracy w Wydziale Personalnym Departamentu Rybołówstwa Morskiego Ministerstwa Żeglugi, jednocześnie 5 stycznia MLR wysłało prośbę do tegoż ministerstwa o *poczynienie kroków celem przyznania pracownikowi MLR Borysowi Dixonowi dodatku naukowego*³. Dr F. Lubecki potwierdził ostatecznie jego zatrudnienie. 9 stycznia wpłynęło do Ministerstwa Żeglugi pismo następującej treści: *Z dniem 1.I.1948 r. zaangażowany został Ob. Dixon Borys do Morskiego Laboratorium Rybackiego w charakterze asystenta-ichtiologa w VI-jej gr.up. W związku z powyższym proszę wypłacić Ob. Dixonowi pobory za m-c styczeń 1948 roku*⁴. Podobna korespondencja wpłynęła również 14 stycznia. Dr Lubecki napisał: *Zawiadamiam, że w myśl zgody wyrażonej przez Ob. Ministra na zaangażowanie Ob. Dixona Borysa do Morskiego Laboratorium Rybackiego w charakterze asystenta-ichtiologa, Ob. Dixon przybył z Australii i rozpoczął pracę w M.L.R. w dniu 1.I.1948 r. W związku z powyższym stawiam wniosek o zawarcie umowy z wymienionym w VI-ym stopniu służbowym. W załączeniu trzy egzemplarze umowy podpisanej przez Ob. Dixona oraz teczka personalna wymienionego*⁵.

Po włączeniu MLR do MIR Dixon objął stanowisko doradcy naukowego Instytutu. Umowę z zainteresowanym podpisał w zastępstwie dyrektora W. Cięglewicz. Należy podkreślić, że Dixon otrzymywał wtedy skromne uposażenie w porównaniu z innymi pracownikami naukowymi. W kwietniu 1949 roku dyrektor Jan Pieczara, doceniając zasługi doradcy, postanowił wysłać pismo do Ministerstwa Żeglugi z prośbą o podwyższenie pensji. *Wynagrodzenie 30 tys. zł dla Ob. Dixona Borysa byłoby krzywdzące dla niego w stosunku do innych pracowników nauki, zwłaszcza, że w roku 1946 Mi-*

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe B. Dixona.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe B. Dixona.

³ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe B. Dixona.

⁴ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe B. Dixona.

⁵ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe B. Dixona.

nisterstwo Żeglugi, doceniając zasługi Obywatela Dixona Borysa, położone na polu pracy naukowej w rybołówstwie i jego wartości jako wybitnego znawcę przedmiotu i fachowca, spowodowało jego powrót z Australii do Polski¹. Władze ministerialne odpowiedziały początkowo negatywnie na prośbę dyrektora Pieczary. Sytuacja ta uległa zmianie dopiero w lipcu, kiedy to Ministerstwo Żeglugi z okazji święta narodowego podwyższyło od 1 sierpnia pensję Dixona.

26 grudnia 1954 roku Rada Naukowa MIR świętowała 30-lecie badań morskich. Z okazji jubileuszu władze skierowały gratulacje i podziękowania do dwóch wybitnych osób: K. Demela oraz B. Dixona. Za wieloletnie badania naukowe Dixon został wyróżniony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

W ostatnich latach życia B. Dixon ciężko chorował. Odwiedzał go w Gdyni dawny przyjaciel J. Borowik. Z jego relacji wiemy, że uskarżał się na pewne dolegliwości: *Tak jakoś marzną w stopy w ostatnich czasach. (...) Tak mi zimno w stopy*² miał powiadać. Whisky pobudzała jego krew, coraz leniwiej krążącą w żyłach. Zmarł po długiej chorobie 9 maja 1955 roku w wieku 82 lat. Został pochowany na Cmentarzu Witomińskim w Gdyni. Na grobie Dixona stanął podwójny krzyż prawosławny.

Ocena całego dorobku naukowego Borysa Dixona jest niemożliwa ze względu na brak pełnych informacji o jego publikacjach, szczególnie tych z okresu saratowskiego, kiedy pracował w administracji rybackiej nad Wołgą. W pewnym stopniu przyczyniły się do tego także dwie wojny. Jedną z pierwszych jego prac był opis rybołówstwa 8 rejonu dorzecza Wołgi z 1909 roku (*Die Fischerei im 8. Wolgabezirk*), którą wydano w Petersburgu. Następne publikacje ukazywały się w ramach „Prac Wołżańskiej Stacji Biologicznej”. W tomie 4 z 1912 roku opublikował artykuł o sieci planktonowej do badań rzecznych, którą skonstruował A. Filipow (*Ein stationäres Planktonnetz für Flußuntersuchungen*). Następnie napisał razem z B. A. Kellerem artykuł na temat Jeziora Białego w Rosji i jego okolic (*Der Beloje-See und seine Umgebung. Limnologische und botanischer Unetrsuchungen*), który ukazał się w „Pracach Wołżańskiej Stacji Biologicznej” z 1921 roku.

Pierwsze polskie publikacje Dixona pochodzą z 1924 roku, kiedy pracował dla Wydziału Rybackiego Ministerstwa Rolnictwa nad Dunajcem, badając połowy łososi (*Pierwsza kampania łososiowa na Du-*

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe B. Dixona.

² M. Boduszyńska-Borowikowa, *Życie jak płomień. O życiu i pracach Józefa Borowika*, Gdańsk 1972, s. 278.

najcu). Artykuł ten zamieścił na łamach „Rybaka Polskiego”. Rok później ukazała się podobna publikacja opisująca jego badania na Pomorzu (*Pierwsza kampania sielawowa na Pomorzu w roku 1924*) oraz drugą kampanię łososiową (*Sprawozdanie z drugiej kampanii łososiowej w 1924 roku*, razem z F. Lubeckim). W 1925 roku opublikował na łamach „Archiwum Rybactwa Polskiego” artykuł *Próba oszacowania produkcji rybnej na wodach śródlądowych w Polsce* oraz w 1927 roku na łamach „Gazety Rolniczej” *Choroby karpia a sprawa odporności „rasy polskiej”*. Uzupełnieniem badań nad rybołówstwem śródlądowym były prace wydane w „Pamiętniku Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego” (*Troć rzeki Redy*) oraz „Pracach Działu Ekonomii i Organizacji Rybactwa PINGW” (*Wiek i szybkość wzrostu troci *Salmo trutta* z rzeki Redy i Dunajca*).

Najpłodniejszy okres w jego działalności naukowej wiąże się z badaniami nad rybołówstwem morskim, które zainicjował, pracując jeszcze w Bydgoszczy, a rozwinął już w Gdyni i Helu. W 1930 roku pojawiły się pierwsze publikacje dotyczące płastug (*Spostrzeżenia co do szybkości wzrostu fląder w Zatoce Gdańskiej*). Kolejne publikacje dotyczyły biologii łososi (*Wiek i wzrost łososi poławianych na polskim Baltyku*) oraz ich połowów (*Skład morskich połowów łososiowych na polskim Baltyku na okres 1925, 28, 31–36*). Wiele jego artykułów ukazało się także w „Biuletynie Stacji Morskiej w Helu”, szczególnie w 1937 roku (*Pasożytnicze widłonogi na szprotach w wodach Sundu*) oraz w 1938 roku (*O spadku połowów szprotów w sezonie 1937/1938*).

Był ceniony wysoko także zagranicą. Od 1931 roku Dixon publikował na łamach „Journal du Conseil International pour l'Exploration de la Mer”, periodyku Międzynarodowej Rady Badań Morza. Jeden z ważniejszych artykułów ukazał się w 1932 roku (*The mixture of herrings with sprats in catches with sprat-trawl and the composition of the sprat stock of the Gulf of Danzig in 1932*) oraz w 1934 roku (*The age and growth of salmon caught in the polish Baltic in the years 1931–1933*).

Większość prac dotyczyła różnych gatunków ryb. Dixon badał głównie ich pogłowie, przeprowadzając analizy stada ze względu na wiek, dojrzałość płciową czy tempo wzrostu. Wprowadził po raz pierwszy w Polsce metodę oznaczania wieku na podstawie badania łusek, otolitów, warstwowego narastania kości. Posługiwał się nowoczesną, jak na tamte czasy, aparaturą (aparat Edingera)¹.

Bezsprzecznie, zasługą B. Dixona było ukazanie się po raz pierw-

¹ K. Demel, *Prof. dr Borys Dixon*, „Gospodarka rybna”, nr 6 (1955), s. 157.

szy w Polsce książki poświęconej ichtiologii stosowanej. W 1937 roku MIR wydał *Ichtiologię stosowaną* W. Meissnera w tłumaczeniu i z uzupełnieniami Dixona oraz ze wstępem prof. M. Siedleckiego. Pracę tę wznowiono w 1948 roku. Drugą pozycją była *Wędrówka ryb* P. Szmida, również tłumaczona z języka rosyjskiego przez B. Dixona, która wyszła drukiem w 1950 roku. Zdaniem prof. A. Ropelewskiego, wkład B. Dixona w rozwój nauk rybackich w Polsce nie został dotychczas należycie doceniony¹.

Należy podkreślić, że Dixon dzielił się chętnie swoimi doświadczeniami z innymi. Dzięki temu zyskał szacunek i przychylność wielu osób. Część znanych biologów morza i ekspertów w dziedzinie rybołówstwa morskiego szczyliło się tym, że byli uczniami Borysa Dixona i korzystali z jego wiedzy oraz metod, które stosował².

Uważny czytelnik spostrzeże, że B. Dixonowi nie nadano nigdy tytułu profesora, mimo tak znaczących osiągnięć naukowych. Nie mamy nawet pewności, czy był doktorem. Jest to jedna z najbardziej interesujących kwestii w jego bogatym życiorysie. Spoglądając na tytuł wspomnienia pośmiertnego, które napisał o nim prof. K. Demel³, możemy odnieść zupełnie inne wrażenie. Sam autor tytułuje w tekście Dixona profesorem. Należy zgodzić się z poglądem prof. A. Ropelewskiego, że redakcja czasopisma, w którym ukazał się tekst K. Demela, będąc zapewne przeświadczona, że był on profesorem, postanowiła automatycznie dopisać Dixonowi tytuł doktora, stąd *Prof. dr Borys Dixon*. To przeświadczenie o profesurze Dixona nie było wyjątkiem i przebija się czasami w różnych oficjalnych dokumentach. W 1930 roku Stocznia Gdyńska w korespondencji z MUR powoływała się na polecenia *Pana Prof. Dicksona*⁴. Tych przykładów można wymienić więcej. W 1936 roku Międzynarodowe Towarzystwo Budowy Okrętów i Maszyn w Gdańsku powoływało się na rozmowę z *Wielce Szanownym P. Profesorem Dixonem*⁵. W oficjalnym sprawozdaniu MIR za rok obrachunkowy 1936/1937 w zestawieniu sald dłużników figurował *prof. Dixon*⁶. Możemy się tylko domyślać, że jego podeszły wiek i fakt, że zajmował się od kilkunastu lat badaniami powodowały, że część jego rozmówców uważała go za profesora.

Pozostała do rozpatrzenia kwestia stopnia doktora. Z informacji

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki 1921-2001. Ludzie i wydarzenia*, Gdynia 2001, s. 32.

² K. Demel, *Prof. dr Borys Dixon*, „Gospodarka rybna”, nr 6 (1955), s. 157.

³ Tamże.

⁴ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

⁵ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

⁶ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

uzyskanych od strony rosyjskiej wiemy¹, że wśród gości zaproszonych na nabożeństwo z okazji jubileuszu rosyjskiego poety A. S. Puszkina w 1899 roku znajdował się doktor Borys Ivanowich Dixon. Nie dysponujemy żadnym innym przekazem o doktoracie Dixona, więc nie można zweryfikować przytoczonych informacji. Jeśli są one prawdziwe, to Dixon w wieku 26 lat był w carskiej Rosji doktorem. Być może w rozwiązaniu tej zagadki pomógłby jego list, który objaśniał powody niedostarczenia dyplomu do MUR w 1922 roku. Niestety, nie dysponujemy dokładną treścią tego listu.

Dixon był człowiekiem lubianym i szanowanym. Utrzymywał liczne kontakty z wieloma naukowcami. W Rosji współpracował ze znanymi uczonymi: prof. A. Behningiem, B. A. Kellerem, prof. W. Meissnerem czy prof. M. Knipowiczem. Już w czasach saratowskich zaznajomił się kilkoma polskimi naukowcami. O kontaktach tych pisał dr F. Lubecki w liście z 1923 roku, w którym przedstawił osoby, mogące wydać opinie o Dixonie oraz krótko opisał te znajomości. Pośród wielu nazwisk znalazły się takie postacie, jak: prof. Zygmunt Mokrzecki z SGGW – *osobisty znajomy Pana Dixona od lat dwudziestu kilku*, prof. Jan Tur z Uniwersytetu Warszawskiego – *znajomy p. Dixona z czasów przedwojennych*, prof. F. Staff z SGGW – *znajomy p. Dixona z lat wojny*, prof. K. Białaszewicz z UW – *długoletni znajomy z czasów przedwojennych*, Pan Józef Borowik – *długoletni znajomy i kolega B. Dixona z czasów przedwojennych*, Pan Antoni Hryniewicki – *długoletni znajomy i kolega w urzędzie z czasów przedwojennych*. F. Lubecki podsumował tę listę następująco: *wszyscy powyżej wymienieni są mi osobiście znani i wyrażają opinie nader pochlebne pod każdym względem o Panu Borysie Dixonie*². Widzimy więc, że Dixon będąc jeszcze w Rosji, utrzymywał kontakty z polskimi uczonymi. Wieloletnia przyjaźń, sięgająca czasów saratowskich, łączyła Dixona, mimo znacznej różnicy wieku, z Józefem Borowikiem, który wspominał go następująco: *Bardzo dużo zawdzięczałem wówczas Dixonowi, który otoczył mnie serdeczną opieką. Od tamtego czasu byliśmy w wielkiej przyjaźni. Stosunki nasze pogłębiały się dzięki temu, że w domu państwa Dixonów w Saratowie, a potem w Warszawie i Gdyni, czułem się jak u siebie; zawdzięczałem to staropolskiej gościnności Pani Dixonowej, z domu Dobrowolskiej*³. Z dalszych wspomnień możemy wyczytać, jak Borowik postrzegał swojego przyjaciela: *Dixon był wytrawnym*

¹ Informacje udostępnione przez doktora Vyatcheslawa Bizikova z Rosyjskiego Federalnego Instytutu Rybołówstwa i Oceanografii w Moskwie (VNIRO).

² Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

³ M. Boduszyńska-Borowikowa, *Życie jak płomień. O życiu i pracach Józefa Borowika*, Gdańsk 1972, s. 106.

praktykiem, znającym doskonale miejscowe stosunki [w Saratowie – P. H. Dorszewski]. Drobny, wąskiej budowy, z nieco odstającymi uszami, odznaczał się bardzo bezpośrednim sposobem bycia. (...) miał zwyczaj wygłaszać przy kieliszku hymny pochwalne na cześć samodzierżawia albo pomstować w czambuł na wszystkich Francuzów, do których czuł niewytłumaczoną niechęć¹. Każda wizyta w domu państwa Dixonów w Gdyni była dla Borowika dawką krzepiącego balsamu. Pani Dixonowa, jak za dawnych lat w Saratowie, przygotowywała na jego przyjęcie litewsko-ruskie przysmaki, a Dixon wyciągał z kredensu butelkę szkockiej².

Wiele o Dixonie mogą powiedzieć osoby, które miały z nim kontakt po jego powrocie do Polski. W pamięci prof. A. Ropelewskiego Dixon zapisał się jako jedna z ciekawszych i barwniejszych postaci w początkach rozwoju MIR po wojnie. Przez parę lat spotykał się z nim dość często zarówno na terenie instytutu, gdzie miał swój gabinet, jak też u niego w domu. Wychowany i wykształcony w carskiej Rosji często wplatał w pogawędkach rosyjskie zwroty, zwłaszcza kiedy się orientował, że jego rozmówca zna ten język. Ponad połowę życia spędził w Rosji, tam upłynęła jego młodość i z tym krajem musiały go łączyć różne wspomnienia, różne doznania i sentymenty³.

Należy stwierdzić, że Borys Dixon był naukowcem, który łączył naukę teoretyczną z praktyką. To powiązanie najlepiej ilustrują słowa prof. K. Demela, który pisał o nim: *zasłużony ichtiolog, badacz i praktyk w jednej osobie*⁴.

Jerzy Filuk
(1924–2005)

Jerzy Filuk urodził się 4 września 1924 roku w Krzemieńcu (byłe woj. wołyńskie). Jego ojciec Ksenofont był pracownikiem kancelarii notarialnej, matka Anna z domu Roszczyna była nauczycielką. Szkołę podstawową ukończył w Krzemieńcu, zaś w czerwcu 1941 roku zdał egzamin dojrzałości typu radzieckiej 10-latki we Lwowie.

¹ Tamże, s. 61.

² Tamże, s. 278.

³ Materiały uzyskane od prof. A. Ropelewskiego w posiadaniu autora

⁴ K. Demel, *Prof. dr Borys Dixon*, „Gospodarka rybna”, nr 6 (1955), s. 157.

Po agresji Niemców na ZSRR w 1941 roku wyjechał wraz z rodziną do wujostwa w Nowym Stawie koło Wołynia, gdzie pomagał w prowadzeniu gospodarstwa. W lutym 1944 roku przeniósł się do Pszczelina koło Warszawy i rozpoczął naukę w miejscowej Szkole Spółdzielczości Rolniczej. Do 15 października tego roku był praktykantem w jednym z tamtejszych gospodarstw rolnych. Później przeniósł się do Krakowa.

W marcu 1945 roku podjął studia na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie wybrał specjalizację rybacką. W 1946 roku uzupełnił wykształcenie, zdając maturę typu przyrodniczego. Studia ukończył w czerwcu 1948 roku i otrzymał stopień magistra-inżyniera. W tym miesiącu ożenił się w Krakowie z Ireną Marią Tyralewską, która była absolwentką Wydziału Chemii UJ.

W lipcu 1948 roku małżeństwo Filuków przeniosło się do teściów w Sopocie. W sierpniu tego roku J. Filuk rozpoczął pracę w Morskim Urzędzie Rybackim w Gdyni w charakterze referenta. Odszedł na własną prośbę i od 1 lipca 1949 roku został zatrudniony w Zarządzie Okręgu PGR w Gdańsku-Wrzeszczu jako inspektor. Na stanowisku tym pozostał do marca 1951 roku.

Od 1 kwietnia 1951 roku J. Filuk rozpoczął pracę w Dziale Ichtiologicznym Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni. Początkowo zajmował się badaniami ryb bałtyckich, jednak potrzeba uporządkowania gospodarki rybackiej na Zalewie Wiślanym spowodowała, że dyrekcja MIR powierzyła mu prowadzenie badań nad stanem ichtiofauny tego zbiornika wodnego. Jego praca przyczyniła się z czasem do opracowania podstaw racjonalnego wykorzystania zasobów rybnych Zalewu.

W 1952 roku J. Filuk wchodził jako tłumacz w skład pierwszej polskiej delegacji rybołówstwa morskiego, która we wrześniu przebywała w Moskwie. Nawiązano wówczas pierwsze kontakty z przedstawicielami radzieckiego przemysłu rybnego. Efektem tego spotkania było podpisanie porozumienia w sprawie wspólnych zasad gospodarki rybnej na Zalewie Wiślanym, które weszły w życie 1 stycznia 1953 roku¹. Przyjęto wówczas postulat J. Filuka o wprowadzenie właściwego wymiaru ochronnego dla sandacza. Podobne wnioski zastosowano później dla certy, węgorza i leszcza.

W 1958 roku mgr Filuk odbył miesięczną praktykę we Wszechzwiązkowym Naukowo-Badawczym Instytucie Gospodarki Rybnej i Oceanografii w Moskwie i w Astrachaniu. Zapoznał się tam z ówczesnymi osiągnięciami nauki radzieckiej w dziedzinie gospodarki

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 48.

rybackiej. W grudniu 1959 roku J. Filuk obronił pracę doktorską pod tytułem *Studia nad biologią i połowami sandacza Zalewu Wiślanego*. Decyzją Rady Wydziału Rybackiego Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie z dnia 17 lutego 1960 roku uzyskał stopień naukowy doktora nauk przyrodniczych. Jego promotorem był prof. W. Mańkowski. W latach 1957–1960 oraz 1965–1967 J. Filuk prowadził wykłady z ichtiologii na kursach biologii morza w MIR.

Obiadująca 15 stycznia 1962 roku pod przewodnictwem prof. K. Petrusewicza Rada Naukowa MIR zajęła się rozpatrzeniem wniosków dyrekcji Instytutu o powołanie na stanowiska samodzielnych pracowników naukowo-badawczych. Wniosek dotyczący dr. Filuka referował prof. Chrzan, zaś recenzentami jego dotychczasowej działalności naukowej byli profesorowie E. Grabda z WSR w Olsztynie i P. Trzęsiński z MIR. Decyzją Rady Naukowej został on powołany na wyżej wymienione stanowisko.

Wraz z rozwojem naukowym, dr Filuk zaczął obejmować kolejne funkcje w MIR. W 1964 roku został mianowany kierownikiem Pracowni Połowów Ryb Bałtyckich w Zakładzie Ichtologii.

Na początku lat 60-tych dr Filuk gromadził materiały do swojej rozprawy habilitacyjnej, którą ukończył w grudniu 1965 roku. Jej tytuł brzmiał *Biogeniczno-rybacka charakterystyka ichtiofauny Zalewu Wiślanego na tle badań paleoichtiologicznych, historycznych i współczesnych*. Stopień naukowy docenta nauk przyrodniczych uzyskał uchwałą Rady Wydziału Rybactwa Morskiego WSR w Szczecinie z dnia 27 czerwca 1967 roku.

Kolejny awans naukowy przyszedł w 1975 roku. Uchwałą Rady Państwa z dnia 31 maja doc. J. Filuk otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. W tym samym roku prof. Filuk podjął również współpracę z Katedrą Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego na płaszczyźnie oznaczania gatunkowego wykopaliskowych szczątków ryb z osady w Wyszemborku na Mazurach. W kolejnych latach prowadził podobne prace przy innych stanowiskach archeologicznych.

W 1976 roku prof. Filuk opuścił Zakład Ichtologii i przeniósł się do Pracowni Zasobów Rybnych Bałtyku w Zakładzie Rybołówstwa Bałtyckiego, zaś od 1988 roku profesor pracował w Pracowni Ryb Przybrzeżnych i Wędrownych tegoż zakładu.

Po przepracowaniu ponad 39 lat w MIR, prof. Jerzy Filuk przeszedł na emeryturę z dniem 15 grudnia 1990 roku. Od dawna nękały go choroby. Zmarł 8 stycznia 2005 roku.

Profesor Jerzy Filuk był specjalistą w zakresie problematyki ichtiologiczno-rybackiej Zalewu Wiślanego. Jego publikacje służyły

współpracy polsko-radzieckiej w sprawie wspólnych zasad gospodarki rybnej i ochrony ryb na Zalewie Wiślanym. Przeprowadził badania, dzięki którym udało się określić zdolność produkcyjną rzek i potoków wpadających do Zalewu Wiślanego. Opracował także wspólnie z J. Romańskim plan akcji zarybieniowej tego zbiornika wodnego, który stał się wzorem do przeprowadzania bonitacji innych rzek łososiowych lub trociowych w Polsce. Ustalił wielkość oczek w niewodach, które dotychczas niszczyły wielkie ilości narybku sandacza. Przeprowadził również badania nad stosowaniem hormonu przysadki mózgowej w celu przyspieszenia dojrzewania tego gatunku. Metodę hipofizacji stosował również w Doświadczalnym Ośrodku Zarybieniowym w Tolkmicku, przyspieszając tarło karpia i zapewniając wykonanie planu produkcji narybku. Przysłużył się do lepszego wykorzystania i uporządkowania gospodarki rybnej w rejonie Zalewu Wiślanego. Profesor interesował się również zagadnieniami biologicznych podstaw rybołówstwa na Bałtyku.

Dorobek naukowy prof. J. Filuka obejmuje ponad 200 pozycji. Materiał opracowany na podstawie danych z pierwszych trzech lat badań pozwolił na ogłoszenie drukiem dwóch wartościowych prac. W „Pracach MIR” z 1955 roku ukazał się artykuł *Wyniki badań nad stadem sandacza Zalewu Wiślanego w latach 1951–1952*, zaś w 1957 roku opublikował *Wyniki badań nad stadem leszcza Zalewu Wiślanego w latach 1951–1952*. W 1961 roku wydał swoją pracę doktorską pod tytułem *Studia nad biologią i połowami sandacza Zalewu Wiślanego*.

Większość jego późniejszych publikacji była poświęcona sandaczowi, leszczowi i węgorzowi. W 1963 roku ukazała się praca *Biologiczna charakterystyka połowów leszcza (*Abramis brama* L.) Zalewu Wiślanego*, następnie *Węgorz (*Anquilla anquilla* L.) z Zalewu Wiślanego* (1965) oraz w 1967 roku *Kształtowanie się stada sandacza (*Lucioperca lucioperca* L.) Zalewu Wiślanego w nowych warunkach połowowych w latach 1958–1964*. Prof. Filuk poświęcił także kilka prac szprotowi, np. w 1972 roku ukazał się artykuł *Stado szprota południowego Bałtyku na tle warunków ekologicznych w roku 1971*.

Publikował wspólnie z badaczami Zalewu Szczecińskiego. W 1978 roku w „Studiach i Materiałach MIR” wydał wspólnie z E. Olszą pracę pod tytułem *Badania ryb Zalewu Wiślanego i Szczecińskiego*, zaś w 1988 roku opublikował w „Biuletynie MIR” artykuł razem z J. Wiktorem pod tytułem *Gospodarka zasobami węgorza w zalewach Wiślanym i Szczecińskim w świetle procesu zarybiania*. Oprócz tego wydał prace wspólnie z L. Żmudzińskim (*Odżywianie się ichtiofauny z Zalewu Wiślanego*) czy B. Draganikiem (*Ocena efektywności zarybiania Zalewu Wiślanego węgorzem szklistym w latach 1970–1978*).

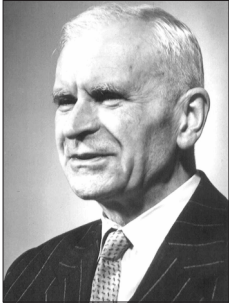
Prof. Filuk był autorem kilku ekspertyz paleoichtiologicznych, m. in. z wykopalisk w Santoku, Gorzędzieju, Tolkmicku czy Łęczu. W 1994 roku wydał na łamach czasopisma „Światowid” pracę pod tytułem *Wykopaliskowe szczątki ryb z osady położonej na wyspie Jeziora Salet w miejscowości Wyszembork*.

Profesor publikował artykuły w fachowych czasopismach, m.in. „Gospodarce Rybnej”, „Technice i Gospodarce Morskiej”, „Zeitschrift für Fischerei und deren Hilfswissenschaften” czy „Verhandlungen des Internationalen Verein für Limnologie”.

Był tłumaczem języka rosyjskiego, czym przysłużył się w pracach redakcyjnych wydawnictw MIR. W 1963 roku przetłumaczył na język polski książkę K. Kucharenki i J. Czuksina pod tytułem *Przemysłowe połowy ryb u wybrzeży północno-zachodniej Afryki* oraz monografię G. Wojtołowskiego *Rybołówstwo na środkowym i południowo-wschodnim Atlantyku*.

Jego umiejętności translatorskie przydały się również w kontaktach z naukowcami z ZSRR. Przez szereg lat prof. Filuk był ekspertem strony polskiej podczas wielu narad i konsultacji polsko-radzieckich w sprawie racjonalnej gospodarki rybackiej na Zalewie Wiślanym. Wielokrotnie reprezentował także MIR na międzynarodowych konferencjach dotyczących rybołówstwa na Bałtyku (m. in. na I Europejskim Kongresie Ichtologów w Jugosławii w 1973 roku). Prof. Filuk był kierownikiem grupy problemowej zajmującej się zagadnieniami zalewów i bałtyckich połowów przybrzeżnych w MIR. Wszedł również w skład grupy problemowej oceny zasobów Bałtyku. W 1952 roku był wiceprzewodniczącym Rady Miejscowej Związku Zawodowego Pracowników Żeglugi przy MIR, a następnie delegatem na zjazd krajowy i członkiem prezydium tej organizacji. Od 1969 roku był członkiem PZPR.

Za swoją działalność został odznaczony: Srebrnym Krzyżem Zasługi (1959), Złotą Odznaką Zasłużony Ziemi Gdańskiej (1976), Złotą Odznaką Zasłużony Pracownik Morza (1978) oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1979).

Józef Kulikowski
(1898–1963)

Urodził się 30 stycznia 1898 roku w Knyszynie w województwie białostockim. Był synem leśnika Michała i Józefy Świetlickiej. Uczęszczał do gimnazjum w Mińsku na Białorusi, gdzie w latach 1914-1915 przynależał do polskiej tajnej organizacji „Wyzwolenie”. W 1916 roku ukończył szkołę średnią w Orle i rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Moskiewskim. Działania wojenne spowodowały, że przerwał studia i został wcielony do armii rosyjskiej. Wskutek odniesionej kontuzji został zwolniony ze służby.

Pracował jako inspektor w Polskiej Macierzy Szkolnej w Mińsku. Organizował szkolnictwo, rady polskie oraz prowadził przysposobienie wojskowe wśród młodzieży wiejskiej. W 1918 roku przyjechał do Polski i tam ponownie wstąpił do wojska, z którego został zwolniony jesienią 1920 roku, w stopniu podporucznika rezerwy. Podjął studia na Uniwersytecie Warszawskim, które ostatecznie ukończył na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie w lipcu 1922 roku uzyskał dyplom. Tam też został zatrudniony na stanowisku asystenta.

W 1923 roku ożenił się z Janiną Karwat. W styczniu następnego roku obronił doktorat z nauk ekonomiczno-politycznych u prof. E. Taylora. Po dysertacji przeniósł się do Warszawy. Od kwietnia do listopada 1924 roku był starszym asystentem przy Seminarium Ekonomicznym UW. Jego praca doktorska dotycząca polityki kredytowej zwróciła uwagę Ministerstwa Skarbu, które zaproponowało mu etat w Warszawie pod koniec 1924 roku. Początkowo objął stanowisko radcy, a następnie kierownika wydziału polityki kredytowej.

Zatrudnienie w Ministerstwie Skarbu nie było zadawalające, więc młody doktor Kulikowski postanowił rozpocząć działalność gospodarczą w przedsiębiorstwach handlu zagranicznego. Najpierw sprawował funkcję dyrektora Polskiego Towarzystwa Handlu z Rosją „Polros” z siedzibą w Warszawie. Na ten czas przypada jego intensywne działanie nad zorganizowaniem eksportu towarów do krajów Bliskiego Wschodu i Związku Radzieckiego. Efektem tych działań było powstanie towarzystwa „Pol-Or”, zaś w 1928 roku powierzono mu stanowisko dyrektora zarządzającego Polsko-Sowieckiej Spółki Akcyjnej „Sowpoltorg” w Moskwie. W tym okresie był także delegatem z ramienia wymienionych spółek w wielu państwo-

wych instytucjach finansowych. Wszedł m. in. do Rady Zarządzającej Towarzystwa Eksploatacji Soli Potasowych w Kałuszu.

Jesienią 1931 roku opuścił Związek Radziecki i wrócił do Polski. Z inspiracji polskich sfer gospodarczych Kulikowski przystąpił do tworzenia handlu clearingowo-kompensacyjnego. Z dniem 1 października 1932 roku powstało w Warszawie Towarzystwo Handlu Kompensacyjnego Spółka z o. o., które wspomagało działania polskiej gospodarki w zakresie importu i eksportu towarów do różnych krajów europejskich. J. Kulikowski zadbał o obsadę kadrową nowego towarzystwa oraz zasiadał w zarządzie spółki. Dzięki jego działalności doprowadzono do zawarcia umów m.in. z Jugosławią, Bułgarią, Grecją i Węgrami¹.

1 kwietnia 1936 roku minister przemysłu i handlu mianował J. Kulikowskiego dyrektorem Izby Przemysłowo-Handlowej w Gdyni. Stanowisko to objął 27 kwietnia i pozostawał na nim do 1938 roku. W tym czasie reprezentował interesy izby na wszelkiego rodzaju spotkaniach i konferencjach.

Ważną zasługą dyrektora Kulikowskiego było zorganizowanie przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Gdyni kilku konferencji. Jedną z nich odbyła się 9 sierpnia 1937 roku i poświęcona była budowie magistrali wodnej z Górnego Śląska do gdyńskiego portu. Wzięło w niej udział ponad 200 osób z kręgów urzędniczych, samorządowych i branżowych. Dyrektor Kulikowski wygłosił referat o magistrali wodnej na tle przyszłości Gdyni i rozwoju okręgu centralnego. Postulował w nim regulację rzeki Wisły i budowę kanału bydgosko-gdyńskiego, który połączyłby przyszłe centrum przemysłowe z wybrzeżem morskim².

Istotnym wydarzeniem w dziejach gdyńskiej Izby Przemysłowo-Handlowej było zorganizowanie narady w sprawach rybołówstwa morskiego i przemysłu rybnego. Odbyła się ona 30 sierpnia 1938 roku z inicjatywy dyrektora Kulikowskiego. Omawiano na niej m. in. organizację zbytu ryb, rozbudowę przemysłu konserwowego, projekty nowych inwestycji w porcie gdyńskim i w Wielkiej Wsi³. W tym czasie dr Kulikowski został członkiem zarządu Instytutu Bałtyckiego. W maju 1939 roku odbył się pod patronatem wicepremiera E. Kwiatkowskiego V Naukowy Zjazd Instytut Bałtyckiego we Lwowie. Podczas zjazdu wygłoszono kilka referatów na temat znaczenia portów Gdyni i Gdańska dla Polski. Jednym z referentów był także

¹ Zob. Codzienna Gazeta Handlowa, z dn. 8 listopada 1933 roku; Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze, r. IX (1932), nr 21, s. 480-481.

² Zob. Polska Gospodarcza, r. XVIII (1937), z. 33, s. 1098.

³ Zob. Codzienna Gazeta Handlowa, z dn. 3 września 1937 roku.

J. Kulikowski. Omówił on niezbędne warunki rozwoju handlu rybnego w Gdyni¹.

W 1937 roku dr Kulikowski był członkiem Rady Nadzorczej Miejskich Zakładów Elektrycznych w Gdyni. W tym okresie przynależał także do Polskiego Związku Zachodniego w Gdyni. W 1939 roku był prezesem obwodu PZZ. 25 kwietnia tegoż roku związek zorganizował potężną manifestację w gdyńskiej Hali Targów. Głos zabrał dr Kulikowski, który w swym wystąpieniu przedstawił stosunki polsko-niemieckie od czasów odzyskania niepodległości i wskazał kolejno wszystkie trudności, z jakimi muszą borykać się władze polskie w kontaktach z Niemcami.

Ważnym etapem w życiu J. Kulikowskiego było włączenie się w prace stowarzyszenia Morski Instytut Rybacki. Na wrześniowym posiedzeniu Zarządu MIR w 1936 roku dr Kulikowski został wybrany członkiem rzeczywistym stowarzyszenia i jednocześnie został szóstym członkiem Zarządu².

15 września 1938 roku dr J. Kulikowski razem z dr. M. Boguckim referowali na posiedzeniu Zarządu sprawę utworzenia nowych spółek MIR. Stocznia Rybacka oraz Morskie Zakłady Rybne, w skład których wchodziła Hala i Chłodnia Rybna oraz Fabryka Mączki Rybnej, zyskały oddzielną osobowość prawną i stały się spółkami z ograniczoną odpowiedzialnością. 28 września odbyło się pierwsze posiedzenie Rady Nadzorczej tych spółek, które poprowadził dr Kulikowski. Aby zostać dyrektorem tych przedsiębiorstw, musiał wcześniej zrezygnować z funkcji w zarządzie MIR. 18 listopada 1938 roku dyrektor Kulikowski komunikował, że wszelkie formalności z uruchomieniem spółek zostały już załatwione. Przez prawie dwa lata czynił starania o wyrównanie kontyngentów importowych Gdańska i Gdyni. Pod jego rządami Morskie Zakłady Rybne już w 1938 roku notowały zwiększenie obrotów. Przez racjonalne skoordynowanie pracy w stoczni, doprowadził do tego, że uniknęła ona niepotrzebnych przestojów podczas budowy statków. Do ostatnich dni sierpnia 1939 roku skrupulatnie wypełniał obowiązki dyrektora, następnie musiał opuścić Gdynię.

Okres II wojny światowej spędził w Warszawie, gdzie pod przybranymi nazwiskami utrzymywał się z różnych zajęć w polskich prywatnych firmach handlowych. Konspiracja i ukrywanie się przed Niemcami były koniecznością, gdyż J. Kulikowski w okresie międzywojennym przynależał do PZZ i już w 1939 roku został wpisany do

¹ Zob. Codzienna Gazeta Handlowa, z dn. 9 maja 1939 roku.

² Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

specjalnej księgi gończej (tzw. Sonderfahndungsbuch Polen). Była to lista Polaków poszukiwanych przez niemiecką policję¹. W stolicy spotykał się z K. Demelem, którego żona prowadziła kawiarenkę. W czasie wojny pozostawał w kontakcie z Departamentem Przemysłu i Handlu Delegatury Rządu Emigracyjnego w Londynie. Podczas powstania w 1944 roku został aresztowany i wywieziony do obozu w Pruszkowie, z którego po krótkim czasie go wypuszczono. Postanowił zamieszkać w Zakopanem, gdzie wspólnie z prof. Janem Rutkowskim przygotowywał plany odbudowy zniszczonej przez okupanta gospodarki.

W marcu 1945 roku dr Kulikowski zgłosił się do pracy w Departamencie Morskim Ministerstwa Przemysłu. W Bydgoszczy organizowała się tzw. Morska Grupa Operacyjna, której zadaniem było m.in. zapoznanie się ze stanem obiektów morskich oraz opracowanie planów rozwoju rybołówstwa. Wśród wielu wybitnych fachowców znalazło się miejsce także dla dr. Kulikowskiego. Większość z nich wybierała się z Bydgoszczy na Pomorze.

24 kwietnia reaktywowano Morski Instytut Rybacki w Gdyni. Sprawy rybołówstwa morskiego podlegały wówczas ministrowi przemysłu. Pismem z dnia 9 maja 1945 roku mianował on dyrektorem MIR dr. Józefa Kulikowskiego. Nominację tę potwierdził pismem z dnia 22 stycznia 1946 roku Minister Żeglugi i Handlu Zagranicznego dr Jędrychowski. Treść pisma brzmiała następująco: *Powołuję Obywatela na stanowisko Komisarycznego Zarządcy Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni do czasu zatwierdzenia nowego statutu Instytutu. W tym charakterze jest obywatel upoważniony do zarządzania mieniem Instytutu, powoływania organów jego i reprezentowania go we wszystkich aktach prawnych, zobowiązaniach itp*².

Odtąd zajmował się wszelkimi sprawami związanymi z usuwaniem zniszczeń wojennych, które dotknęły rybołówstwo morskie oraz obejmowaniem obiektów rybackich odzyskanego wybrzeża. Od 4 do 8 lipca 1945 roku wizytował wraz z A. Hryniewickim i M. Boguckim Darłowo, Szczecin i Świnoujście, aby zapoznać się z infrastrukturą rybacką tych portów. Pracownicy delegatur i przedstawicielstw miejscowych MIR przesyłali do Gdyni okresowe raporty z postępu prowadzonych u nich prac. W sierpniu 1946 roku dr Kulikowski w sprawozdaniu z działalności MIR przedstawiał ówczesny stan polskiego rybołówstwa morskiego³.

¹ Sonderfahndungsbuch Polen została wydana przez Reichskriminalpolizeiamt w 1939 roku w Berlinie.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Kulikowskiego.

³ Archiwum Państwowe w Gdyni, Morski Instytut Rybacki.

W lipcu 1947 roku dr Kulikowski *decyzją* obywat. dyrektora Generalnego Inspektoratu Rybołówstwa Morskiego w Sopocie oraz akceptacją obywat. wice-ministra K. Petruszewicza został powołany na stanowisko Przewodniczącego Komisji Naukowo-Wydawniczej przy Morskim Instytucie Rybackim w Gdyni¹.

Dr Kulikowski pozostał formalnie dyrektorem MIR do 1948 roku. Wtedy to zgodnie z poleceniem Departamentu Kadr Ministerstwa Żeglugi, *natychmiast po jego powrocie z urlopu wypoczynkowego*, wręczono mu pismo rozwiązujące stosunek służbowy z dniem 1 października. 30 września 1948 roku nowy dyrektor MIR Jan Pieczara napisał do J. Kulikowskiego: *Wobec przyjęcia przez Obywatela stanowiska p.o. dyrektora w Ogólnopolskim Zjednoczeniu Prywatnego Przetwórstwa Rybnego, z dniem 1.X.1948 r. zwalniam Obywatela ze stanowiska przewodniczącego Komisji Naukowo-Wydawniczej M.I.R. (...) Zwalnając Obywatela Morski Instytut Rybacki wyraża podziękowanie za dotychczasową pracę na w/w stanowisku².*

Oprócz działań związanych z organizacją rybołówstwa morskiego, w tym samym czasie dr Kulikowski rozwinął swoją działalność dydaktyczną. W roku akademickim 1945/1946 rozpoczął wykłady z ekonomii w Wyższej Szkole Handlu Morskiego, która początkowo miała swoją siedzibę w Gdyni, następnie została przeniesiona do Sopotu (późniejsza Wyższa Szkoła Ekonomiczna). Od roku akademickiego 1947/1948 wykładał również w oddziale szczecińskim Akademii Handlowej w Poznaniu. W 1949 roku został etatowym wykładowcą, a we wrześniu tego roku kontraktowym profesorem ekonomiki szczegółowej WSHM w Sopocie. W latach 1960–1962 był także dziekanem Wydziału Morskiego WSE.

Od 1 września 1950 roku objął w WSHM pierwszą w Polsce Katedrę Ekonomiki Przemysłu Rybnego, którą kierował do początku 1963 roku. Zatrudniono tam również K. Demela. Na prowadzone przez niego wykłady przychodził także J. Kulikowski, który chciał poszerzyć swoją wiedzę z dziedziny biologii morza. Wiadomości te wykorzystał w 1951 roku do napisania i wydania pod swoim nazwiskiem pierwszej części obszernego skryptu *Ekonomika morskiego przemysłu rybnego* zatytułowanej *Przyrodnicze podstawy rybołówstwa morskiego*³.

Ten etap życia J. Kulikowskiego charakteryzował się zdobyciem kolejnych szczebli kariery naukowej. 7 czerwca 1955 roku został mia-

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Kulikowskiego.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Kulikowskiego.

³ A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 187.

nowany docentem, następnie 6 lipca 1957 roku profesorem nadzwyczajnym, a 18 lipca 1963 roku profesorem zwyczajnym.

Po wydarzeniach października 1956 roku oraz na skutek żądań pracowników przedsiębiorstw gospodarki rybnej doszło do zmian na stanowiskach urzędniczych w rybołówstwie. W dniu 29 listopada 1956 roku minister żeglugi powołał bezpartyjnego J. Kulikowskiego na generalnego dyrektora w tymże ministerstwie. W lutym 1957 roku powierzył mu kierownictwo Generalnego Inspektoratu Przemysłu Rybnego. Na stanowisku tym pozostał do sierpnia 1957 roku.

Pod koniec życia prof. Kulikowski pomimo ciężkiej choroby uczestniczył w pracy naukowej i badawczej. Nawet w szpitalu przyjmował swych doktorantów, a przy okazji snuł wielkie perspektywy dla rozwoju całej gospodarki morskiej. Poświęcił się także redagowaniu pracy zbiorowej *Wybrane zagadnienia ekonomiki morskiego przemysłu rybnego*. Niestety, przewlekła choroba nie pozwoliła mu ukończyć rozpoczętego dzieła. Do ostatniej chwili odrzucał wszelkie propozycje wycofania się choć w części z pracy naukowo-dydaktycznej. Zmarł 15 listopada 1963 roku. Trzy dni później został pochowany na Cmentarzu Witomińskim w Gdyni. Warto przytoczyć słowa rektora WSE w Sopocie prof. dr. B. Kasprowicza, który pożegnał zmarłego następująco: *Odszedłeś od nas, od Twojej ukochanej Gdyni, od morza polskiego, dla którego poświęciłeś najlepsze lata swego pracowitego życia. Ale żyjesz wśród nas i żyć będziesz w Twoich opublikowanych pracach, w zastępach Twoich uczniów, w dyscyplinie naukowej, którą stworzyłeś i dałeś w darze polskiej gospodarce morskiej*¹.

W swoim dorobku naukowym prof. Kulikowski mógł się poszczycić wybitnymi osiągnięciami. W okresie poznańskim opublikował pierwsze prace poświęcone zagadnieniom teoretycznym z zakresu ekonomii: *Wpływ inflacji na przemysł polski* (1922) oraz *Kredyt w Polsce w dobie inflacji* (1923). Pracując w Ministerstwie Skarbu, wydał prace *Bankowość polska i problem jej sanacji* (1926) oraz *Rozbudowa miast i jej finansowanie* (1927). Obie publikacje ukazały się w ramach serii Biblioteka Ekonomiczna tygodnika „Przemysł i Handel”.

Pełniąc ważne stanowiska kierownicze w Gdyni, nie zapominał o twórczej pracy naukowej. Jeszcze przed wojną ukazały się prace związane z gospodarką morską i Pomorzem. W 1939 roku opublikował *Niezbędne warunki rozwoju handlu rybnego w Gdyni*, następnie *Zagadnienia gospodarcze Wielkiego Pomorza*. W tymże roku na łamach „Wiadomości Portu Gdyńskiego” ukazał się artykuł *Dorobek i rozwój polskiego rybołówstwa morskiego*.

¹ Cytat za A. Ropelewski, *Prof. dr Józef Kulikowski*, „Gospodarka Rybna”, r. XVI (1964), nr 1, s. 3.

Okres powojenny charakteryzuje się twórczym wkładem profesora w rozwój polskiego rybołówstwa morskiego. Już w 1946 roku napisał artykuł *Gdańsk, Gdynia i Szczecin w latach 1919-1939*, zaś rok później MIR wydał jego książkę popularnonaukową *Rybołówstwo morskie*. Była to pierwsza w Polsce praca poświęcona tej dziedzinie gospodarki morskiej. W tym czasie publikował na łamach takich czasopism, jak: „Jantar”, „Przegląd Zachodni”, „Gospodarka Rybna”, „Technika i Gospodarka Morska”, „Ekonomista”.

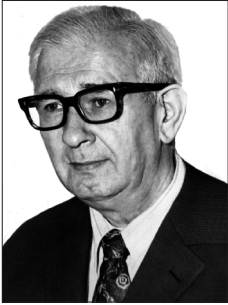
Na podstawie swojego przedwojennego artykułu wydał w 1950 roku skrypt *Pieniądz i kredyt w ustroju kapitalistycznym*. W tym czasie powstała także popularnonaukowa książka o gawędach morskich *Na morzach bliskich i dalekich* (1950). Prof. Kulikowski we współpracy z prof. K. Demelem opracował w 1951 roku pierwszą część *Ekonomiki morskiego przemysłu rybnego* pod tytułem *Przyrodnicze podstawy rybołówstwa morskiego przemysłu rybnego*. Druga część ekonomiki wyszła już rok później i była zatytułowana *Rzecz o historii i rozwoju historycznym morskiego przemysłu rybnego*, zaś trzecia część ukazała się 1954 roku pod tytułem *Elementy przemysłu rybnego i jego stan w krajach kapitalistycznych*.

Dalsza współpraca prof. Kulikowskiego z prof. K. Demelem owocowała kolejnym wspólnym dziełem pt. *Oceanografia rybacka: przyrodnicze podstawy rybołówstwa morskiego*. Było to opracowanie poświęcone żywym zasobom morza oraz ich wykorzystaniu, które doczekało się później wydania w wersji angielskiej (*Fishing oceanography: natural grounds of marine fishery*). W 1960 roku ukazała się praca *Dzieje rybołówstwa morskiego w zarysie*. Po śmierci Profesora wydano jeszcze *Wybrane zagadnienia ekonomiki morskiego przemysłu rybnego* (1963).

Profesora Kulikowskiego charakteryzowało nie tylko zamiłowanie do nauki, ale również twórcze działanie w dziedzinie gospodarki i przemysłu rybnego. Tworzył nowe koncepcje rozwoju polskiego rybołówstwa morskiego. Widział możliwość połowów na odległych akwenach subarktycznych i afrykańskich. Propagował rozwój tej gałęzi gospodarki. Znany był jako żarliwy pracownik nauki, który łączył w sobie rzadkie cechy charakteru¹. Za te wszystkie zasługi Rada Państwa uchwałą z dnia 28 września 1954 roku odznaczyła go Złotym Krzyżem Zasługi, zaś pośmiertnie przyznano mu Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski.

¹ A. Czermiński, *Prof. dr Józef Kulikowski*, „Technika i Gospodarka Morska”, r. XIII (1963), nr 1, s. 358.

Władysław Mańkowski
(1910–1978)

Władysław Mańkowski urodził się 24 lutego 1910 roku w Tłumaczu pod Stanisławowem, z ojca Stanisława Jastrzębca Mańkowskiego, który był urzędnikiem skarbowym oraz matki Władysławy, z domu Bober. W czasie I wojny światowej uczęszczał do szkół powszechnych w Ciężkowicach, Tarnobrzegu i Tłumaczu, *w zależności jak nami rzuciły wypadki wojenne*¹.

W 1920 roku rozpoczął naukę w gimnazjum neoklasycznym w Tłumaczu, które ukończył, zdawszy egzaminem dojrzałości w czerwcu 1928 roku. Przez następny rok pracował w rodzinnej miejscowości jako agent ubezpieczeniowy.

W październiku 1929 roku W. Mańkowski podjął studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W Instytucie Zoologii Ogólnej wykonywał samodzielną pracę histologiczną, która stanowiła podstawę jego późniejszej pracy magisterskiej pt. *Regeneracja skóry u płazów ogonowych*. Obronił ją 30 czerwca 1935 roku, uzyskując dyplom magistra filozofii w zakresie zoologii z anatomią porównawczą.

Podczas studiów W. Mańkowski wziął udział w trzecim kursie biologii morza, który odbył się w lipcu 1933 roku w Stacji Morskiej w Helu. Jako stypendysta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podjął od stycznia 1936 roku pracę na stanowisku asystenta-zooplanktologa w Oddziale Stacji. Uczestniczył w rejsie „Ewy” na wody u brzegów Łotwy, który odbył się od 11 do 21 czerwca 1936 roku. Celem wyprawy było rozpoznanie możliwości poławiania płastug. W Stacji pracował do wybuchu II wojny światowej.

Po zajęciu Gdyni przez Niemców mgr Mańkowski został zatrzymany i zwolniony około 16 września. Przez pewien czas mieszkał jeszcze w budynku Stacji i wraz z innymi współpracownikami brał udział w zabezpieczeniu niektórych składników jej wyposażenia naukowego przed okupantem. W Gdyni przebywał do 24 października 1939 roku, następnie postanowił przenieść się do Krakowa, gdzie prof. M. Siedlecki zaproponował mu pracę. Rychle aresztowania profesorów UJ przekreśliły te zamiary. W Krakowie przebywał do 17 grudnia tego roku, skąd przeniósł się do Ciężkowic koło Tarnowa. Zajął się najpierw handlem artykułami żelaznymi i mydłem,

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

a następnie sprzedają węgla. Dnia 6 września 1941 roku ożenił się ze Stanisławą Anną Mousson. Od lipca 1942 do września 1945 roku prowadził gospodarstwo rolne w Wilczyskach (pow. gorlicki).

15 września 1945 roku mgr Mańkowski otrzymał list z Gdyni od A. Hryniewickiego. Treść jego brzmiała krótko: *Główny Morski Urząd Rybacki wzywa ob. Mańkowskiego Władysława do podjęcia w najszybszym czasie pracy w Morskim Laboratorium Rybackim w charakterze pracownika naukowego*¹.

List ten był impulsem dla W. Mańkowskiego, aby wrócić do badań naukowych. Decyzją dyrektora A. Hryniewickiego został od 1 października tego roku mianowany kierownikiem Wydziału Biologicznego w Morskim Laboratorium Rybackim w Gdyni.

24 kwietnia 1946 roku uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie na podstawie pracy *Odżywianie się i pokarm szprota (Clupea sprattus L.) Bałtyku Środkowego*. Promotorem W. Mańkowskiego był prof. Henryk Hoyer. Swoją dysertację obronił dopiero po wojnie, mimo iż termin miał wyznaczony na grudzień 1939 roku.

W latach 1946–1947 dr Mańkowski brał udział w posiedzeniach Międzynarodowej Rady Badań Morza w Sztokholmie i Kopenhadze. Został tam wysłany jako ekspert przez Ministerstwo Żeglugi. Na czele delegacji stał doc. M. Bogucki.

Oprócz pracy naukowej, w latach 1946–1954 wykładał w Szkole Rybołówstwa Morskiego w Gdyni oraz na kursach dla szyprów i oficerów rybołówstwa morskiego. Uczył początkowo meteorologii i oceanografii, a później ichtiologii.

Po włączeniu MLR do MIR W. Mańkowski pracował nadal na stanowisku kierownika Wydziału Biologicznego. Warto odnotować, że w latach 1948–1952 K. Demel, W. Mańkowski oraz Z. Mulicki podjęli szczegółowe badania fauny dennej. Dokonali pierwszego „zdjęcia” fauny dennej całego południowego Bałtyku oraz opracowali mapkę rozszedlenia bezkręgowców dennych i obliczyli żywe zasoby dna². W 1949 roku doktorzy W. Mańkowski i Z. Mulicki otrzymali stypendium ONZ za pośrednictwem Ministerstwa Oświaty na studia w Norwegii. Dyrektor Jan Pieczara napisał 10 września do Ministerstwa Żeglugi: *Morski Instytut Rybacki prosi o udzielenie wyżej wymienionym 6-cio miesięcznego urlopu płatnego na okres od 15.X.49 do 15.IV.1950 r. (...) Ze względu na wysoki poziom badań morskich*

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

² A. Ropelewski, Prof. dr Kazimierz Demel. *Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 343.

w Norwegii zarówno w kierunku zagadnień biologicznych, jak i ichtiologicznych i rybackich, które są specjalnością ob. ob. Dr. Mulickiego i Mańkowskiego, Morski Instytut Rybacki prosi o przychylnie ustosunkowanie się do powyższego wniosku¹.

Departament Kadr Ministerstwa napisał 30 listopada do dyrektora MIR, że w sprawie urlopowania ob. Dr. Mulickiego nie zgłasza zastrzeżeń, sprawa zaś udzielenia urlopu ob. Dr. Mańkowskiemu na wyjazd zagranicę została załatwiona negatywnie².

W 1950 roku, wiosną W. Mańkowski uczestniczył w rejsie „Michała Siedleckiego”, który 29 marca wyszedł z Gdyni na wody Kattegatu i Skagerraku w celu tzw. perspektywicznego zwiadu rybackiego. Oprócz zaplanowanego zadania, zebrano także próby biologiczne i hydrologiczne³. W lipcu tego roku na dorocznym kursie biologii morza w MIR dr Mańkowski prowadził wykład na temat planktonu zwierzęcego oraz jaj i larw ryb.

Wiosną 1951 roku, po tym, jak pozbyto się z Instytutu prof. Boguckiego, dr Mańkowski został 1 maja kierownikiem Działu Ichtiologicznego. W tym roku brał również udział w badaniach rybackich i biologicznych na wodach Kattegatu i Skagerraku, odwiedzając duńskie i szwedzkie porty. 22 lipca został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

W lipcu 1952 roku dyrektor MIR powołał Komitet Redakcyjny wydawnictw Instytutu. W jego skład wszedł także W. Mańkowski. Pod koniec roku dr Mańkowski kierował z pokładu „Michała Siedleckiego” pierwszym tzw. rzutem bałtyckim, którego celem była penetracja łowisk południowego Bałtyku od rejonu Bornholmu aż po wybrzeża Litwy i Łotwy. Akcję rozpoczęto 14 grudnia. Brało w niej udział dziesięć statków, na których było dwunastu pracowników naukowych MIR⁴.

W listopadzie 1953 roku W. Mańkowski wyjechał do Rygi wraz z delegacją MIR, która wzięła udział w posiedzeniu Rady Naukowej Oddziału Wszeczwiązkowego Instytutu Rybołówstwa i Oceanografii (VNIRO). Omówiono na niej zagadnienia dotyczące zasobów ryb w Bałtyku.

W roku akademickim 1953/1954 dr Mańkowski objął stanowisko kierownika w Zakładzie Morskich Baz Surowcowych na Wydziale Rybackim Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie.

30 czerwca 1954 roku Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla pra-

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego; zob. także rozdział dotyczący prof. Z. Mulickiego w niniejszej publikacji.

³ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 42.

⁴ Tamże, s. 48.

cowników nauki przyznała dr. Mańkowskiemu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego. W tym okresie W. Mańkowski reprezentował polską naukę w organizacjach międzynarodowych, które zajmowały się badaniami z zakresu biologii morza. Od 1955 roku był stałym ekspertem w Komitecie Planktonowym i Bałtyckim MRBM, zaś w latach 1957–1960 był członkiem delegacji rządu PRL do tej organizacji.

31 grudnia 1956 roku zakończył pracę jako kierownik Działu Ichtiologicznego. Na życzenie pracowników MIR z dniem 1 stycznia 1957 roku objął obowiązki zastępcy dyrektora do spraw naukowych po prof. Cięglewiczu. Niestety, stan zdrowia nie pozwolił mu na dalsze piastowanie tego stanowiska i postanowił złożyć rezygnację. O powodach tej decyzji wspominał w piśmie do Ministra Żeglugi z 9 grudnia 1957 roku. *Przyczyną mojej prośby jest odnowienie się gruźlicy płuc, na którą chorowałem w czasie studiów ponad 20 lat temu. Sytuacja jest poważna (...) muszę więc poddać się leczeniu. Prawdopodobnie w ciągu roku będę nieobecny szereg miesięcy z powodu sanatoryjnego leczenia. Dobrze więc będzie, gdy moje miejsce zajmie ktoś inny, kto będzie dalej kierował pracą naukową. (...) Ja po zwolnieniu mnie ze stanowiska powrócę do pracy naukowej nad planktonem mórz¹.*

Z dniem 31 stycznia 1958 roku profesor został odwołany ze stanowiska zastępcy dyrektora ds. naukowych MIR, funkcję tę przejął po nim prof. K. Demel.

Od 1 lipca 1958 roku dyrektor MIR powołał prof. Mańkowskiego na kierownika Pracowni Badań Planktonowych w Zakładzie Oceanografii. W dniach od 24 do 27 września 1958 roku odbył się w Krakowie IV Zjazd Hydrobiologów Polskich z udziałem około 300 naukowców. W toku obrad plenarnych, które były poświęcone zagadnieniom morza, prof. W. Mańkowski zapoznał uczestników z dorobkiem hydrobiologii morskiej.

W styczniu 1960 roku profesor otrzymał zaproszenie do objęcia kierownictwa Katedry Zoologii na Wydziale Biologii i Nauki o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego. *Zaproszenia nie przyjąłem ze względu na brak zastępstwa na moich obecnych stanowiskach².*

W czerwcu 1960 roku został wybrany Dziekanem Wydziału Rybackiego WSR w Olsztynie na lata 1960–1962. Warto wspomnieć, że wcześniej, w latach 1958–1960, był przedstawicielem Rady Wydziału Rybackiego do Senatu tej uczelni.

W lutym 1961 roku prof. Mańkowski został mianowany kierowni-

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

kiem Katedry Oceanografii i Biologii Morza na olsztyńskim Wydziale Rybackim. W tym samym miesiącu promował prof. Franciszka Staffa na doktora *honoris causa* WSR w Olsztynie. 22 września 1961 roku uchwałą Rady Państwa uzyskał tytuł naukowy profesora zwyczajnego. W tym roku także opracował razem z innymi współpracownikami 6 referatów zgłoszonych na posiedzenie MRBM w Kopenhadze.

W 1962 roku został powołany do stałego zespołu ekspertów w zakresie produkcji morza i ichtiologii przy FAO. W maju 1962 roku prof. Mańkowski został wybrany przez Senat uczelni olsztyńskiej prorektorem do spraw nauki na okres trzech lat. Dział Kadr WSR napisał w 1963 roku: *Jako dziekan Wydziału Rybackiego dbał o podniesienie jego znaczenia i wartości w szkolnictwie jak i rybołówstwie, co się udało, czego najlepszym dowodem są zwiększone nabory na studia i otwarcie studiów zaocznych. (...) Na stanowisku Prorektora do Spraw Nauki dąży do wykazania wartości naszej Uczelni oraz jej miejsca w nauce polskiej*¹.

Jego aktywność w Olsztynie podsumował po latach doc. T. Dąbrowski. *Swoją działalnością zdobył dla niej [WSR w Olsztynie – P. H. Dorszewski] wysoką pozycję zarówno w szkolnictwie wyższym, jak i w rybołówstwie morskim. Na terenie uczelni prof. W. Mańkowski przeprowadził 29 magisteriów oraz 20 doktoratów*².

W 1963 roku w olsztyńskim Kortowie odbyły się uroczystości związane z nadaniem tytułu doktora *honoris causa* prof. Kazimierzowi Demelowi. Prorektor Mańkowski wygłosił z tej okazji laudację.

1 stycznia 1964 roku prof. Mańkowski został kierownikiem Zakładu Oceanografii MIR. W latach 1964–1967 był także kuratorem Katedry Inżynierii Rybnej na WSR w Szczecinie.

Akademia Nauk ZSRR zorganizowała w Moskwie od 30 maja do 9 czerwca 1966 roku II Międzynarodowy Kongres Oceanograficzny. Wzięło w nim udział prawie 2000 osób. W delegacji polskiej, liczącej blisko 30 członków, był także prof. Mańkowski, który na obradach omówił warunki życia ryb w południowym Bałtyku.

Rok 1966 przyniósł również zmiany w pracy dydaktycznej, gdyż 19 września prof. Mańkowski otrzymał pismo z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego następującej treści: *przenoszę Obywatela Profesora z dniem 1 października 1966 r. za Jego zgodą ze stanowiska profesora zwyczajnego WSR w Olsztynie na stanowisko profesora zwyczajnego w Katedrze Oceanografii i Biologii Morza na Wydziale Rybołówstwa Morskiego WSR w Szczecinie*³.

¹ Archiwum UWM w Olsztynie, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

³ Archiwum UWM w Olsztynie, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

7 stycznia 1967 roku odbyła się w MIR narada polskiego Podkomitetu FAO ds. rybołówstwa w sprawie możliwości szkolenia w Polsce kadr dla rybołówstwa krajów rozwijających się. Prof. Mańkowski przedstawił na niej propozycję przyjęcia zagranicznych studentów na polskie uczelnie.

Po zakończeniu roku akademickiego 1967/1968 na WSR w Szczecinie profesor na własną prośbę przeniósł się do Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku, gdzie objął funkcję kierownika Katedry Oceanografii na Wydziale Biologii i Nauki o Ziemi. Od 1 do 24 października tego roku przebywał w sanatorium ze względu na wcześniejsze problemy z sercem. 30 listopada 1968 roku zrezygnował z funkcji kierownika Zakładu Oceanografii MIR.

Z dniem 1 lutego 1969 roku prof. Mańkowski został powołany do zespołu, który zajął się przygotowaniem materiałów do publikacji poświęconej 50-leciu MIR. Także w tym roku na uroczystym posiedzeniu Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, zwołanym z okazji 80. urodzin prof. K. Demela, W. Mańkowski wygłosił referat „Profesor Kazimierz Demel – jego sylwetka oraz osiągnięcia naukowe”. Z ważnych wydarzeń drugiej połowy roku warto odnotować, że od 23 września do 10 października odbyła się sesja MRBM w Dublinie, której uczestnikiem był profesor.

W lipcu 1970 roku W. Mańkowski został mianowany dyrektorem Instytutu Oceanografii na Uniwersytecie Gdańskim. Razem z prof. K. Łomniewskim opracował strukturę organizacyjną tej jednostki oraz plany studiów. Miał własną wizję rozwoju oceanografii, która nie znalazła uznania u rektora J. Sokołowskiego. Przedmiotem sporu był m.in. schemat organizacyjny Instytutu Oceanografii. Od tego momentu profesor był izolowany na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi. W związku z wyraźną niechęcią rektora J. Sokołowskiego, władze uczelni latem 1972 roku pozbawiły prof. Mańkowskiego funkcji dyrektorskiej¹. Od nowego roku akademickiego W. Mańkowski był zatrudniony na pół etatu w Zakładzie Oceanografii Biologicznej UG, gdzie współpracował z prof. W. Cięglewiczem i prof. K. Wiktorową. Zasługi profesora wniesione w rozwój oceanografii na UG były znaczne. Doc. Leonard Bohdziewicz pisał o nim w 1977 roku następująco: *Prof. Mańkowski jako wybitny specjalista w zakresie oceanografii biologicznej i wychowawca młodzieży akademickiej umożliwił nam w ostatnich latach pomyślnie realizować w swojej specjalności programy nauczania na kierunku oceanografii UG².*

¹ 40 lat oceanografii w Uniwersytecie Gdańskim. Historia – wspomnienia – fakty, zebrał, zestawił i komentarzem opatrzył Marcin Pliński, Gdańsk 2007, s. 37, 118.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. W. Mańkowskiego.

Z ważniejszych wydarzeń 1971 roku należy odnotować udział profesora w II Sympozjum Bałtyckich Biologów Morza, które odbyło się w dniach od 2 do 8 czerwca w Sztokholmie. Organizatorem Sympozjum był Uniwersytet Sztokholmski oraz Szwedzka Akademia Nauk. Na Sympozjum prof. Mańkowski wygłosił referat na temat rozmieszczenia przedstawicieli *Chaetognatha* (szczecioszczęki) w Bałtyku. Spośród polskich naukowców do Komitetu Bałtyckich Biologów Morza należeli profesorowie W. Mańkowski i F. Pautsch oraz dr K. Siudziński. W tym samym miesiącu odbyło się także sympozjum z okazji 50-lecia MIR, dotyczące dorobku polskich badań oceanologicznych. Prof. Mańkowski podsumował na nim ponad 20-letnie badania nad planktonem zwierzęcym¹.

W dniach od 31 października do 4 listopada 1972 roku odbyła się w MIR V Konferencja Bałtyckich Biologów Morza, w której wziął udział prof. Mańkowski.

Z dniem 1 lutego 1973 roku Ryszard Maj powołał profesora na stanowisko pełnomocnika dyrektora MIR ds. rozwoju kadry naukowej. Jego zadaniem było opracowanie perspektywicznego programu rozwoju kadry naukowej MIR. W dniach od 8 do 10 lutego tego roku odbyła się w Gdyni II Sesja Rady Naukowo-Technicznej, na którą przyjechali eksperci z Bułgarii, Rumunii, ZSRR, NRD i Polski. Jednym z przedstawicieli strony polskiej był prof. Mańkowski. W tym samym roku wziął także udział w sympozjum „Produktywność Bałtyku”, na którym wygłosił referat pt. *Biologiczne wskaźniki zmian w składzie zooplanktonu w wyniku wlewów wód z Morza Północnego do Bałtyku*, zaś na konferencji Komitetu Polskiej Akademii Nauk „Człowiek i Środowisko” omówił problem zanieczyszczenia Bałtyku w aspekcie historycznym i biologicznym.

Z dniem 1 stycznia 1975 roku profesor objął funkcję kierownika grupy problemowej do badań ichtioplanktonu w MIR. W dniach od 24 do 29 maja tego roku odbyła się w Rydze konferencja dotycząca interkalibracji metod biologicznych stosowanych w badaniach zoologicznych, którą zorganizowano w ramach radziecko-szwedzkiego porozumienia co do sozologicznych badań Bałtyku. Przewodniczącym delegacji polskiej był prof. Mańkowski, który na forum sekcji pelagicznej przedstawił polskie metody pobierania próbek planktonu, jego konserwowania i opracowania materiałów.

Profesor zmarł nagle 18 lutego 1978 roku w wieku 68 lat. Został pochowany na Cmentarzu Witomińskim w Gdyni.

¹ A. Stańczykowska, *Sympozja naukowe Zakładu Oceanografii Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni*, „Wiadomości ekologiczne”, t. 18 (1972), s. 106.

Dorobek naukowy prof. Mańkowskiego liczy ponad 250 pozycji. Składają się nań rozprawy, artykuły naukowe i popularnonaukowe, 5 książek, 62 referaty i doniesienia przygotowane na konferencje i zjazdy oraz 4 prace o charakterze podręczników akademickich.

Domenami zainteresowań naukowych profesora były biologia i ekologia morza, ze szczególnym uwzględnieniem zooplanktonu, produkcji pierwotnej Bałtyku, zoobentosu w ujęciu ekologicznym, ichtioplanktonu, a w ostatnich latach również problematyka zanieczyszczeń Bałtyku. Wielokierunkowość badań sprawiła, że był on nestorem morskich badań planktonowych w Polsce i wybitnym znawcą biologii Bałtyku. Stworzył polską szkołę badań biologii wód słonawych, dając szeroką interpretację zmian środowiskowych i biocenotycznych w Bałtyku i jego wodach przyziemnych¹.

Już podczas pracy w Stacji Morskiej w Helu W. Mańkowski prowadził badania nad odżywianiem się szprotów w różnych porach roku oraz planktonem Zatoki Gdańskiej. Wyniki tych prac publikował w „Biuletynie Stacji Morskiej w Helu” oraz „Biuletynie Morskiego Laboratorium Rybackiego” (*Badania planktonowe w 1938 roku*). Po II wojnie światowej kontynuował badania przerwane w 1939 roku. Na łamach „Przeglądu Rybackiego” ukazał się artykuł *O szkodliwości używania tuków w rybołówstwie szprotowym*. W 1948 roku w „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa” ukazała się jego praca doktorska *Odżywianie się i pokarm szprota (*Clupea sprattus* L.) Bałtyku Środkowego*. Rozwinął również badania ichtioplanktonu. W tym samym roku w „Biuletynie MLR” opublikował *Porównawcze studia nad ilościowym rozmieszczeniem jaj i larw szprota, dorsza i moteli w Zatoce Gdańskiej w roku 1938, 1946 i 1947*.

Pod koniec lat 40. XX wieku badaniami objął cały akwen południowego Bałtyku. W 1950 roku ukazały się *Badania planktonowe w Bałtyku południowym w roku 1948*. Rok 1951 był jednym z najbardziej płodnych w jego dorobku naukowym. Na łamach „Prac MIR” opublikował wspólnie z K. Demelem *Ilościowe studia nad fauną denną Bałtyku południowego*. Artykuł ten był efektem badań przeprowadzonych od listopada 1948 do kwietnia 1950 roku. Materiał zebrano ze 110 stacji znajdujących się na obszarze Zatoki Gdańskiej, Głębi Gdańskiej, Rynny Słupskiej, Basenu Bornholmskiego, Głębi Arkońskiej, Ławicy Orlej, Odrzańskiej i Słupskiej. Obliczono liczbę osobników poszczególnych gatunków na 1 m² dna morskiego. W tym samym roku ukazał się również artykuł *Zmiany biologiczne*

¹ K. Siudziński, *50 lat Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni – badania w zakresie oceanografii*, „Wiadomości ekologiczne”, t. 18 (1972), s. 103; tenże, *Działalność naukowa Profesora dr. Władysława Mańkowskiego*, „Biuletyn MIR”, 1978, nr 2, s. 3-5.

w *Baltyku w ciągu ostatnich lat pięćdziesięciu*, w którym W. Mańkowski prześledził zmiany biologii Bałtyku w okresie półwiecza na tle zmiennych stosunków hydrologicznych spowodowanych wlewami wód słonych z Morza Północnego. Praca ta przyniosła mu później tytuł profesora nadzwyczajnego oraz zespołową nagrodę państwową II stopnia.

Profesor Mańkowski był autorem kilku podręczników, atlasów i pozycji popularno-naukowych. W 1948 roku wyszła książka *Rybak na morzu*, następnie staraniem Wydawnictwa Morskiego *Ichtiologia dla rybaków morskich* (1951). W ramach serii Poradnik Rybaka Morskiego opublikowano *Podstawowe wiadomości z oceanografii i ichtiologii* (1954). Dwa lata później ukazał się *Atlas larw ryb Bałtyku*. Odnotujemy, że w 1964 roku profesor otrzymał nagrodę Ministra Szkolnictwa Wyższego za atlasy zoo- i ichtioplanktonu. Jedną z jego ostatnich monografii była wspólna publikacja z Kazimierzem Łoniewskim oraz Jerzym Zalewskim pt. *Morze Bałtyckie* (1975).

W latach 70. XX wieku W. Mańkowski zaczął publikować artykuły związane z tematyką zanieczyszczeń Bałtyku. Jedną z takich prac pt. *Zanieczyszczenie Bałtyku i możliwości jego ratunku* (1973) ukazała się w czasopiśmie „Przyroda Polski”.

Prace profesora drukowano także na łamach „Zeszytów Naukowych WSR w Olsztynie”, „Gospodarki Rybnej”, „Przeglądu Zoologicznego”, „Nauki Polskiej” i „Kosmosu”.

Profesor brał również udział w pracach redakcyjnych, m.in. monografii *Dorsz Bałtycki. Jego biologia, połowy i technologia* (1959), która ukazała się staraniem Gdańskiego Towarzystwa Naukowego oraz *Produktywność ekosystemu Morza Bałtyckiego* (1978). Od 1973 roku był w komitecie redakcyjnym serii Oceanografia w ramach „Zeszytów Naukowych Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UG”.

Prof. W. Mańkowski przez wiele lat należał do różnych towarzystw. Był członkiem Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, Polskiego Towarzystwa Hydrobiologicznego (członek honorowy). Działał w kilku komitetach Polskiej Akademii Nauk, m.in. Komitecie Hydrobiologicznym, Zoologicznym, Zootechnicznym i Badań Morza. Był członkiem rad naukowych kilku instytutów: MIR, Instytutu Rybactwa Śródlądowego, Instytutu Biologii Stosowanej w Olsztynie, Państwowego Instytutu Hydrologiczno-Meteorologicznego w Warszawie oraz Rady Ekonomiczno-Technicznej przy Ministrze Żeglugi. Współpracował z Polskim Komitetem Współpracy z FAO.

Do wybitnych osiągnięć prof. Mańkowskiego zaliczyć należy jego działalność dydaktyczną, której poświęcił się z całym oddaniem.

Włożył wiele wysiłku w organizację i rozwój Wydziału Rybackiego WSR w Olsztynie i Szczecinie. Był pierwszym dyrektorem Instytutu Oceanografii UG oraz twórcą programu studiów z oceanografii. Pod jego kierunkiem przeprowadzono 15 przewodów habilitacyjnych i 30 doktorskich (w tym 13 w MIR) oraz wykonano ponad 100 prac magisterskich. W 1976 roku Rada Państwa nadała mu tytuł Zasłużonego Nauczyciela PRL za wieloletnią pracę pedagogiczną.

Za działalność naukowo-dydaktyczną prof. Mańkowski został wyróżniony kilkoma nagrodami i odznaczeniami wyższego znaczenia: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1955), Nagrodą Naukową m. Gdyni (1961), Złotą Odznaką Zasłużony Pracownik Morza (1962), Złotą Odznaką Zasłużony dla Warmii i Mazur (1963) oraz wieloma innymi odznaczeniami przyznanymi przez instytucje państwowe i społeczne.

Zygmunt Mulicki
(1908–1965)

Zygmunt Mulicki urodził się 30 marca 1908 roku we Lwowie z ojca Saturnina, maszynisty kolejowego oraz matki Zofii, z domu Wnęk. We wrześniu 1919 roku Z. Mulickiego przyjęto do państwowej szkoły realnej imienia Jana i Andrzeja Śniadeckich, a następnie do XII gimnazjum we Lwowie. 8 lutego 1928 roku zdał egzamin dojrzałości przed Pań-

stwową Komisją Egzaminacyjną, powołaną przez tamtejsze kuratorium. Już wtedy wykazywał zainteresowanie tematyką biologiczną. Najlepszą ocenę na maturze typu matematyczno-przyrodniczego uzyskał z przyrodoznawstwa.

W kwietniu 1928 roku rozpoczął pracę w Urzędzie Poczтовым nr 1 we Lwowie jako pomocnik. Zrezygnował z niej we wrześniu 1929 roku. Jednocześnie w 1928 roku podjął studia przyrodnicze na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kazimierza, które ukończył w marcu 1935 roku, uzyskując stopień magistra filozofii w zakresie zoologii i anatomii porównawczej. Temat jego pracy magisterskiej brzmiał: „Rozmnażanie się pierścienic (*Annelida*)”. Podczas studiów interesował się zagadnieniami morskimi. W lipcu 1931 roku wziął udział w kursie biologii morza zorganiz-

wanym przez MLR w Helu dla studenckiego Koła Przyrodników Uniwersytetu Jana Kazimierza.

W sierpniu 1935 roku został zatrudniony w Oddziale Stacji Morskiej w Gdyni jako młodszy asystent w Dziale Ichtiologicznym. Prowadził badania z dziedziny ichtiologii i biologii morza. Brał udział w licznych rejsach po Bałtyku. W czerwcu 1936 roku wypłynął na „Ewie” na wody u brzegów Łotwy w celu poławiania płastug. Wyprawa ta zawinęła do Libawy, gdzie nawiązano kontakt z tamtejszą administracją rybacką.

Po wybuchu wojny i zajęciu Gdyni przez Niemców został zatrzymany i osadzony w jednym z gdyńskich kin. Zwolniony prawdopodobnie po 16 września 1939 roku, przez krótki czas przebywał jeszcze w budynku Stacji, biorąc udział w zabezpieczeniu niektórych składników jej wyposażenia naukowego przed okupantem¹.

Na czas wojny postanowił przenieść się do Krakowa, gdzie prof. M. Siedlecki zaproponował mu pracę w Katedrze Fizjologii i Etoologii Zwierząt Uniwersytetu Jagiellońskiego. Niestety, aresztowania i wywiezienie profesorów uczelni krakowskiej do obozów zniewoczyło te plany. Przez krótki czas Z. Mulicki był stróżem fabrycznym, a od września 1940 do sierpnia 1944 roku fotolaborem w prywatnej firmie. Częste zmiany miejsca zamieszkania w Krakowie świadczyły, że był to jeden z trudniejszych okresów w jego życiu. 6 sierpnia 1944 roku został aresztowany przez Niemców i osadzony w obozie w Płaszowie, w którym spędził 3 tygodnie. Po zwolnieniu wykonywał roboty przymusowe w okolicach Krakowa. Od marca do maja 1945 roku pracował jako robotnik w jednej z krakowskich fabryk.

Po okupacji powrócił do Gdyni i jako jeden z pierwszych pracowników naukowych wziął czynny udział w uruchomieniu MLR, do którego został przyjęty z dniem 15 maja 1945 roku na stanowisko kierownika Sekcji Ichtiologii Stosowanej.

24 kwietnia 1946 roku na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie mgr Zygmunt Mulicki uzyskał stopień doktora filozofii z zakresu zoologii i anatomii porównawczej. Przypomnijmy, że pierwszy termin obrony wyznaczono na grudzień 1939 roku, jednak agresja niemiecka spowodowała, że obronił się dopiero po wojnie. Jego promotorem był prof. dr Henryk Hoyer. Rozprawę doktorską poświęcił tematyce odżywiania się storni Zatoki Gdańskiej. W październiku 1947 roku, będąc członkiem polskiej delegacji, uczestniczył w posiedzeniu Międzyna-

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 26.

rodowej Rady Badań Morza (ICES), które odbyło się w Kopenhadze.

W 1949 roku, gdy nastąpiło włączenie MLR do MIR, dr Mulicki objął w MIR stanowisko kierownika Sekcji Ichtiologii Stosowanej.

W tym samym roku MIR wytypował Z. Mulickiego na sześciomiesięczną praktykę w laboratoriach naukowych Norwegii. 6 września dyrektor MIR Jan Pieczara napisał do Ministerstwa Żeglugi w sprawie wydania mu paszportu. *W związku z wyjazdem m/t M. Siedleckiego do Skagen w Danii celem odbioru i wypróbowania włoków Larsena pod kierunkiem instruktorów duńskich, w rejsie tym powinien wziąć udział również jeden z pracowników naukowych. Morski Instytut Rybacki wytypował ob. dr Mulickiego Zygmunta, który w krótkim czasie ma udać się z dr Mańkowskim Władysławem do Norwegii celem studiowania w tamtejszych zakładach naukowo-badawczych. Wyjazd i studia subsydiować ma Ministerstwo Oświaty¹. Zaznaczyć trzeba, że wyjazd ten był sponsorowany przez Organizację Narodów Zjednoczonych za pośrednictwem Ministerstwa Oświaty.*

10 września 1949 roku dyrektor MIR wystąpił do Ministerstwa Żeglugi z wnioskiem o udzielenie dr. Mulickiemu płatnego urlopu od 15 października 1949 do 15 kwietnia 1950 roku. Departament Kadr Ministerstwa nie zgłosił żadnych zastrzeżeń co do tego wniosku. Wszystkie przygotowania do wyjazdu Z. Mulickiego przebiegały sprawnie, gdy pod koniec 1949 roku wysłał on do Departamentu Kadr MIR pismo następującej treści: *zawiadamiam, że ze względu na 3-miesięczne opóźnienie mego wyjazdu ustalonego na początek października b.r. oraz plan mej pracy w roku przyszłym rezygnuję z wyjazdu².*

2 marca 1950 roku dyrektor MIR informował Ministerstwo Żeglugi, że *ob. dr Mulicki Zygmunt zrezygnował z wyjazdu na praktykę w laboratoriach zagranicznych (Norwegii) i wobec tego urlop powyższy stał się nieaktualny³.*

29 marca 1950 roku W. Mańkowski i Z. Mulicki wyszli z Gdyni na pokładzie „Michała Siedleckiego” na wody Kattogatu i Skagerraku w celu zwiadu rybackiego. Przy okazji pobrali próby biologiczne i hydrologiczne w miejscach pracy statku⁴.

W 1951 roku dr Mulicki prowadził badania na Morzu Północnym i Norweskim na przemysłowych statkach rybackich. W styczniu, sierpniu i wrześniu na trawlerze „Jupiter”, a w marcu na „Syriuszu”, które należały do firmy „Dalmor”. W tym roku Z. Mulicki po-

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. Z. Mulickiego.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. Z. Mulickiego.

³ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. Z. Mulickiego.

⁴ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 42.

stanowił również wysłać do dyrekcji MIR prośbę o zwolnienie go z obowiązków kierownika Sekcji Ichtiologii Stosowanej w Dziale Ichtiologii i poprosić o przeniesienie do Sekcji Ekologii w Dziale Oceanografii. 6 kwietnia 1951 roku decyzją Ministra Żeglugi dr Mulicki od dnia 1 kwietnia objął stanowisko kierownika Sekcji Ekologicznej w Dziale Oceanograficznym.

Od 4 do 21 listopada 1953 roku Z. Mulicki razem z delegacją naukowców MIR udał się do Rygi na posiedzenie Rady Naukowej Oddziału Wszeczwiązkowego Instytutu Rybołówstwa i Oceanografii (VNIRO). Z relacji dyrektora Z. Fruczka wiadomo, że *podczas wizyty (...) ocena jego [Z. Mulickiego – P. H. Dorszewski] prac naukowych spotkała się z bardzo przychylnym uznaniem ze strony naukowców radzieckich, którzy wykazali duże zainteresowanie posiadanymi w druku Jego pracami*¹. W tym samym roku dr Mulicki otrzymał Zespołową Nagrodę Państwową II stopnia za prace nad badaniami biologii Bałtyku.

29 czerwca 1954 roku uchwałą Rady Państwa dr Mulicki został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, zaś 30 czerwca tego roku Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki wydała uchwałę, na podstawie której przyznano Zygmunтови Mulickiemu tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego.

Prof. Z. Mulicki jako członek ekipy naukowej uczestniczył w wyprawie statku badawczego „Birkut”, który 11 października 1955 roku wyszedł z Gdyni do Murmańska.

W Murmańsku nawiązano kontakty z naukowcami Polarnego Instytutu Rybołówstwa i Oceanografii. Uczestnicy wyprawy wrócili do Gdyni 20 listopada tego roku.

W 1956 roku był delegatem na pierwszą konferencję naukowo-techniczną poświęconą rozwojowi flot rybackich państw socjalistycznych, która odbyła się w Leningradzie (Petersburg). Grupa naukowców MIR przypłynęła na tę konferencję „Birkutem”.

W owym czasie ważnym obiektem badań pracowników MIR był dorsz. Z biegiem czasu w Instytucie powstała potrzeba podsumowania dotychczasowych osiągnięć w badaniach tej ryby. W czerwcu 1957 roku odbyło się specjalne, rozszerzone posiedzenie Rady Naukowej MIR, które zyskało nazwę „Symposium dorszowe”. Wśród 10 referentów znalazł się także prof. Mulicki, którego wystąpienie dotyczyło wędrówki dorsza bałtyckiego².

W tym samym roku, od 30 września do 8 października odbyła się

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. Z. Mulickiego.

² W. Mańkowski, *Symposium dorszowe w MIR*, „Gospodarka rybna”, r. X (1958), s. 4.

doroczna sesja ICES w Bergen. Prof. Mulicki, wraz z częścią delegacji MIR, wypłynął do Norwegii na statku „Birkut”. Brał udział w pracach Komitetu Bałtyckiego. Wspólnie z prof. Demelem opracował na tę sesję referat o biomasie zoobentosu południowego Bałtyku. Bezpośrednio z Bergen Z. Mulicki udał się z naukowcami MIR na pierwszy Międzynarodowy Kongres Organizacji Wyżywienia i Rolnictwa Narodów Zjednoczonych w Hamburgu, poświęcony narzędziom połowu ryb i innych organizmów wodnych. Obradował on już od 7 października 1957 roku, zaś delegacja polska przypłynęła na „Birkucie” po zakończeniu sesji ICES w Bergen.

4 listopada 1959 roku prof. Mulicki wziął udział w zebraniu autorów monografii „Klucze do oznaczania kręgowców Polski”, które odbyło się w Warszawie. Przewodniczącym kolegium redakcyjnego tej publikacji był prof. Kazimierz Kowalewski.

We wrześniu 1960 roku odbyła się kolejna sesja ICES. Tym razem na miejsce obrad wybrano Moskwę. MIR oddelegował sporą grupę naukowców, której przewodniczył dyrektor Z. Fruczek. Wśród nich znalazł się także prof. Mulicki. Obradowano od 20 do 28 września.

Z dniem 1 listopada 1960 roku prof. Mulicki objął po prof. K. Demelu stanowisko kierownika Zakładu Oceanografii.

W dniu 29 maja 1961 roku podczas rejsu na statku naukowo-badawczym MIR prof. Mulicki doznał wylewu krwi do mózgu. Dzień później trafił do Szpitala Miejskiego w Gdyni i przebywał tam do 19 sierpnia. 5 i 6 czerwca odbyła się narada Zakładu Oceanografii, na której ustalono, że na czas choroby profesora Zakładem będzie kierował w pierwszej kolejności prof. W. Mańkowski, zaś w drugiej pani Amalia Głowińska. Profesorowi K. Demelowi zlecono konsultację naukową prac Zakładu.

Stan zdrowia profesora nie poprawił się, był niezdolny do pracy, co potwierdzały kolejne orzeczenia lekarskie. W listopadzie 1963 roku ZUS w Gdańsku rozpatrzył pozytywnie jego wniosek o rentę inwalidzką. Ostatecznie decyzją Ministra Żeglugi rozwiązano stosunek pracy z prof. Mulickim z dniem 31 grudnia 1963 roku.

Leczenie szpitalne oraz pobyt w domu nie przyniosły poprawy zdrowia. Ciągłe pojawiały się nawroty choroby. Z. Mulicki zmarł 24 marca 1965 roku w wieku 57 lat. Został pochowany na Cmentarzu Witomińskim w Gdyni.

Dorobek naukowy profesora obejmuje ponad 30 pozycji. Pracę naukową rozpoczął w 1935 roku pod okiem kierownika Stacji Morskiej, dr. M. Boguckiego. Podjął temat *Odżywiania się storni (Pleuronectes flesus L.) w Zatoce Gdańskiej*. Badania te umożliwiły mu zorientowanie się zarówno w zagadnieniach ichtologicznych, jak

i biologiczno-oceanograficznych. Praca ta stała się jego rozprawą doktorską, którą wydał w 1947 roku na łamach „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa”.

Dalsze publikacje prof. Mulickiego były poświęcone dojrzewaniu płciowemu, wiekowi i długości odławianych stroni (*Skład przemysłowych połowów storni w Zatoce Gdańskiej i w okolicy Libawy pod względem wieku i długości ryb*) oraz występowaniu narybku tego gatunku. Publikował także artykuły na łamach „Biuletynu MLR” na temat *Rozmieszczenia szprota na środkowym Bałtyku latem 1938 roku* oraz w „Pracach MIR” pod tytułem *Wędrówki dorsza w południowym Bałtyku*.

Wydawałoby się, że ichtiologia była ulubioną dziedziną badań profesora, szczególnie że przez kilka lat kierował Sekcją Ichtiologii Stosowanej w MLR i MIR. Zainteresowania prof. Mulickiego nie ograniczały się do tej tematyki, dotyczyły również ekologii Bałtyku. Wspominał, że praca w nowo utworzonej Sekcji Ekologii interesowała go bardziej niż ta w Sekcji Ichtiologii. Prace ichtiologiczne prof. Mulickiego były powodowane, szczególnie po wojnie, większą potrzebą badań dla celów rybołówstwa. Kiedy kadra ichtiologów MIR poszerzyła się, postanowił przenieść się do Sekcji Ekologii, a następnie został kierownikiem Zakładu Oceanografii. Nie oznaczało to, że porzucił poprzednią tematykę badań. Zebrane materiały pozwoliły mu do końca swojej działalności naukowej publikować prace z dziedziny ichtiologii¹.

Specjalnością prof. Mulickiego była ekologia fauny dennej. Publikował wiele artykułów na temat stosunków ilościowych fauny oraz biologii wskaźnikowych gatunków bentosu. Publikacje te charakteryzowały się zawsze oryginalną koncepcją i ciekawym ujęciem. Pierwszą publikacją dotyczącą tej tematyki był artykuł z 1937 roku, który ukazał się na łamach „Biuletynu Stacji Morskiej w Helu” pod tytułem *Szkic ilościowego rozmieszczenia fauny dennej u polskich wybrzeży*.

Po wojnie, w latach 1951–1952, prof. Z. Mulicki razem z prof. K. Demelem przeprowadzili bardzo rozległe i dokładne badania nad wydajnością biologiczną dna Bałtyku Południowego. Wyniki opublikowano w artykule *Studia nad wydajnością biologiczną dna Bałtyku Południowego* (1953). Dzięki przeprowadzonym badaniom udało się oszacować biomasaę poszczególnych gatunków fauny dennej oraz globalną biomasaę życia dennego.

¹ W. Mańkowski, *Zygmunt Mulicki 30 III 1908-24 III 1965*, „Ekologia polska”, r. 12 (1966), s. 384.

W pracy *Ekologia ważniejszych bezkręgowców dennych Bałtyku* (1957) prof. Mulicki rozpatrzył występowanie różnych gatunków, uwzględniając następujące czynniki środowiskowe: głębokość, charakter dna, temperatura, zasolenie i zawartość tlenu w morzu. W 1959 roku opublikował z prof. K. Demelem kolejną pracę z zakresu ekologii morskiej. Tym razem na temat *Studiów ilościowych nad fauną przydenną południowego Bałtyku*. Ostatnia praca prof. Mulickiego ukazała się już po jego śmierci. Był to artykuł pod tytułem *Zasoby fauny dennej południowego Bałtyku w latach 1956–1957*, opublikowany wspólnie z Ludwikiem Żmudzińskim w 1969 roku.

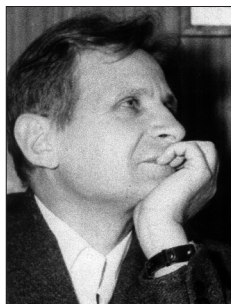
Zasługą prof. Mulickiego w dziedzinie popularyzacji wiedzy o morzu było wydanie w 1951 roku popularnonaukowej książki *Bursztyn – skarb Bałtyku*. Ta niewielka monografia zyskała dużą popularność i na wiele lat stała się podręcznikiem, którego znajomości wymagano np. przy egzaminach w cechach rzemieślniczych.

Prof. Mulicki przez lata brał udział w licznych rejsach służących badaniom naukowym ryb i środowiska morskiego. Jego wiedza i doświadczenie pozwoliły na unowocześnienie badań i wyciągnięcie pożytecznych wniosków dla rybołówstwa morskiego. Dzięki temu zyskał duże uznanie i autorytet wśród kapitanów statków rybackich. Profesor należał do wielu towarzystw i komitetów, m. in. był członkiem Komitetu Hydrobiologicznego PAN, Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika. Od 1947 roku piastował stanowisko przewodniczącego gdyńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. Warto wspomnieć, że prof. Z. Mulicki interesował się fotografią. Jeszcze przed II wojną światową pomógł B. Dixonowi w wydaniu książki *Ichtiologia stosowana*, był odpowiedzialny za zdjęcia i wykresy do tej publikacji. W kwietniu 1956 roku władze MIR zleciły profesorowi podjęcie się koordynacji wykonania fotografii przedstawiających tematykę rybacką. Miały one stanowić dokumentację dla przedstawicieli z Indii¹.

Prof. Mulicki był także konsultantem naukowym filmu dokumentalnego o bursztynie *Skarb Bałtyku*. Jego produkcją zajęła się Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi. Film powstał w 1958 roku.

Jednym z ulubionych miejsc wypoczynku profesora były góry. Często wyjeżdżał na urlop w Tatry i Pieniny. Przy każdej sposobności odwiedzał Przemyśl, gdzie mieszkała jego matka. Był zięciem prof. M. Boguckiego, obaj zmarli w tym samym roku.

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. Z. Mulickiego.

Józef Popiel
(1923–1995)

Józef Popiel urodził się 8 stycznia 1923 roku w Wójczy (obecnie gmina Pacanów) w rodzinie ziemiańskiej, z ojca Michała Chościak-Popiela i matki Jadwigi, z domu Mańkowskiej. Wychował się w wielodzietnej rodzinie. W 1935 roku ukończył szkołę powszechną w Wójczy, następnie podjął naukę w III Gimnazjum w Krakowie. W stolicy Małopolski pomagał mu starszy brat Jan Popiel (jezuita, późniejszy profesor filozofii). W 1939 roku ukończył IV klasę gimnazjalną (małą maturę). Dalszą naukę kontynuował na tajnych kompletach w warunkach okupacyjnych; świadectwo dojrzałości uzyskał w 1941 roku. W tym czasie odbył również roczną praktykę rolniczą w Iwierzycach (dawny pow. dębicki). Wkrótce po uzyskaniu świadectwa dojrzałości podjął tajne studia na Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, które zmuszony był przerwać w 1944 roku.

W sierpniu 1944 roku na skutek działań wojennych ewakuował się z Wójczy z Armią Radziecką i przeniósł do Lublina. Po oswobodzeniu Krakowa przez Sowieców ponownie podjął tam przerwane studia. W kwietniu 1945 roku został wcielony do służby w Ludowym Wojsku Polskim w 2. Zapasowym Pułku Łączności. W październiku został zwolniony z wojska jako szeregowy.

Po powrocie z wojska kontynuował przerwane studia rolnicze. W tym czasie otrzymał stypendium Ministra Oświaty przeznaczone dla studentów pragnących poświęcić się pracy naukowej. Specjalizował się w rybactwie; zajmował się analizowaniem treści przewodów pokarmowych młodych karasi. Pomagał także w prowadzeniu ćwiczeń z zakresu hydrobiologii w Zakładzie Rybactwa UJ. Po latach wspominał: *Moje zainteresowania przyrodnicze skrytylizowały się w czasie studiów. Rozpocząłem wtedy specjalizację w zakresie ichtiologii i rybactwa.*¹ Po studiach rolniczych, które przypadły w okresie okupacyjnego tajnego nauczania oraz lat 1945–1947, J. Popiel uzyskał 30 maja 1947 roku stopień inżyniera rolnictwa i tytuł magistra nauk rolniczych. Tytuł jego pracy brzmiał *Pokarm i rozwój karasia w pierwszym roku życia*.

Od września 1947 roku J. Popiel pracował jako wolontariusz w Morskim Laboratorium Rybackim w Gdyni, pomagając laborantom

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Popiela.

przy wykonywaniu analiz połowów przemysłowych. *Praca ta przydała mi się bardzo, gdyż nauczyłem się wtedy dość szybko wykonywać różne mechaniczne czynności*¹.

Z dniem 1. IV.1948 r. Generalny Inspektorat Rybołówstwa Morskiego przyjął Józefa Popiela do pracy w Morskim Laboratorium Rybackim jako praktykanta na 3-miesięczny okres próbny². W tym czasie zaznajomił się z metodyką oznaczania wieku ryb oraz sposobem prowadzenia kontroli stada. Współpracował wówczas w dr. W. Ciegiewiczem, który przekazywał mu zebrane materiały dotyczące śledzi i wprowadzał szczegółowo w charakter badań nad tym gatunkiem. Rozpoczął także pracę naukową nad biologią śledzia bałtyckiego.

W styczniu 1949 roku MLR włączono do MIR. J. Popiel wraz z personelem laboratorium zasilili kadrę nowego instytutu, w którym został pracownikiem Sekcji Ichtiologii Stosowanej. Od 29 kwietnia tego roku kierował próbnymi połowami, prowadzonymi przez dwa kutry na Rynnie Słupskiej.

W roku akademickim 1949/1950 oraz 1951/1952 prowadził ćwiczenia z zakresu biologicznych podstaw rybołówstwa morskiego na Politechnice Gdańskiej i w Wyższej Szkole Handlu Morskiego w Sopocie. Poza tym prowadził wykłady z zakresu ichtiologii na kursach szkoleniowych dla rybaków i szyprów. Zagadnienia związane z biologią ryb śledziowatych oraz biologicznymi podstawami ich połowów wykładał na letnich kursach MIR. Po latach wspomniał: *Wydało mi się, że praca dydaktyczna jest doskonałym sposobem doszkaltania się, w ten sposób wpływa dodatnio na całokształt pracy naukowej*³.

Od 1948 roku J. Popiel odbywał rejsy na statkach naukowo-badawczych oraz na polskich trawlerach przemysłowych, które w tym okresie zawijały do portów w Danii, Anglii, Norwegii i Holandii. Jeden z takich rejsów odbył się w styczniu 1951 roku. Na wody Morza Północnego wypłynęły dwa trawlerzy: „Jupiter” i „Jowisz”, by zbadać możliwości połowów śledzi u norweskich wybrzeży. Na pokładzie pierwszego był inż. Popiel. Kolejne rejsy na przełomie sierpnia i września umożliwiły zebranie cennego materiału naukowego, który pozwolił na opracowanie lepszych metod połowowych.

Od 1950 roku J. Popiel objął funkcję kierownika Pracowni Łowisk Dalekomorskich MIR. W sierpniu 1951 roku ożenił się z Marią Ponińską, która była starszą asystentką w Akademii Medycznej w Gdańsku.

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Popiela.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Popiela.

³ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Popiela.

Uchwałą Rady Wydziału Rolnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1952 roku J. Popiel otrzymał stopień naukowy doktora nauk agrotechnicznych na podstawie pracy *Pokarm i odżywianie się śledzia (*Clupea harengus*) na terenie Zatoki Gdańskiej i wód przyległych*. Jej promotorem był prof. Franciszek Staff. 14 sierpnia tego roku dr Popiel wraz z trzema pracownikami MIR wypłynął z Gdyni na Morze Północne statkiem „Michał Siedlecki”, którym dowodził kpt. Józef Lipski. Jednym z głównych celów tej wyprawy było przeprowadzenie badań ichtiologicznych oraz próbnych połowów tuńczyków w celach przemysłowych¹.

W 1954 roku podczas posiedzenia Rady Naukowej MIR, w której uczestniczyli naukowcy z ZSRR i NRD, dr Popiel wygłosił referat *Biologiczne podstawy rybołówstwa śledziowego na Bałtyku*. 1 czerwca tego roku został kierownikiem Pracowni Morza Północnego i Bliskich Mórz Północnych w Zakładzie Ichtiologii MIR.

W latach 1954–1957, oprócz badań dotyczących śledzia, dr Popiel zajmował się także łowiskami dalekomorskimi. W październiku 1955 roku odbył rejs na Morze Barentsa i do Murmańska, aby w Polarnym Instytucie Rybołówstwa Morskiego i Oceanografii (PINRO) zapoznać się z zakresem prowadzonych tam prac.

W styczniu 1957 roku nastąpiła reorganizacja poszczególnych pracowni Zakładu Ichtiologii. Decyzją dyrektora MIR z dniem 1 lutego dr Popiel został przeniesiony ze stanowiska kierownika Pracowni Łowisk Dalekomorskich na stanowisko kierownika Pracowni Ryb Pelagicznych.

W latach 1957–1958 J. Popiel brał udział w znakowaniach śledzi Morza Północnego, które prowadzono na pokładzie norweskiego statku. Miały one na celu określenie szlaków wędrówek oraz śmiertelności w stadzie młodocianych śledzi tego akwenu.

10 stycznia 1958 roku dr J. Popiel uczestniczył w spotkaniu naukowców Polski i NRD w Oddziale MIR w Świnoujściu. W tymże roku pomyślnie zakończono starania o nadanie stopnia docenta dr. J. Popielowi. Odpowiednia uchwała Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej dla Pracowników Nauki weszła w życie z dniem 27 marca. Stopień nadano na podstawie pracy *Z biologii śledzi bałtyckich*.

Z ważnych wydarzeń 1961 roku warto odnotować, że doc. Popiel został samodzielnym pracownikiem naukowo-badawczym. 1 marca podjął pracę w Wyższej Szkole Rolniczej w Olsztynie, zaś w październiku powierzono mu kierownictwo Zakładu Łowisk i Zasobów

¹ *Pierwsze badawcze połowy tuńczyka na Morzu Północnym*, „Rybak i Przetwórca”, nr 9 (1952), s. 25.

Morza na Wydziale Rybackim tejże uczelni¹. Prowadził ćwiczenia z dynamiki stad rybnych oraz wykłady na temat morskich baz surowcowych.

Na przełomie 1962/1963 roku doc. Popiel został na dwa miesiące delegowany do Senegalu i Maroka, by zorientować się co do możliwości współpracy pomiędzy rybołówstwem tych krajów a Polską. Do kraju powrócił w styczniu 1963 roku.

W 1967 roku przeniesiono doc. Popiela z uczelni olsztyńskiej do WSR (późniejsza Akademia Rolnicza) w Szczecinie w związku z utworzeniem w Szczecinie Wydziału Rybactwa Morskiego. Objął najpierw Katedrę Oceanografii i Biologii Morza, a następnie Zakład Łowisk i Zasobów Morza na tamtejszym Wydziale Rybactwa Morskiego. Wykładał „Zarys rybołówstwa morskiego” oraz „Łowiska i zasoby morza”². W tym samym roku J. Popiel został także członkiem Rady Naukowej MIR.

Decyzją Rady Państwa z 4 marca 1968 roku nadano docentowi Popielowi tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk przyrodniczych. W październiku objął stanowisko kierownika Pracowni Ryb Morza Północnego w Zakładzie Ichtiologii MIR.

Również w październiku tego roku doszło do reorganizacji Wydziału Rybactwa Morskiego WSR w Szczecinie. Zakład Łowisk i Zasobów Morza kierowany przez prof. Popiela stał się częścią Instytutu Eksploatacji Zasobów Morza. W listopadzie 1970 roku Minister Żeglugi powołał Komisję Główną Badania i Wykorzystywania Zasobów Mórz i Oceanów. Do prezydium Komisji wszedł także prof. Popiel. Z końcem roku prof. Popiel przestał kierować Pracownią Ryb Morza Północnego MIR.

1 stycznia 1971 roku prof. Popielowi powierzono kierownictwo Grupy Problemowej Oceny Zasobów Północno-Wschodniego Atlantyku. Jej celem było m.in. określenie warunków środowiska morskiego oraz ocena stanu zasobów ryb wspomnianego rejonu. Prace grupy kontynuowano w następnych latach. Profesor był także członkiem delegacji, która pojechała do siedziby FAO w Rzymie na VI sesję Komitetu Rybołówstwa (COFI) i w dniach 15-16 oraz 19-21 kwietnia uczestniczyła w jej obradach.

Z dniem 1 grudnia 1972 roku dyrektor MIR powierzył prof. Popielowi kierownictwo Zakładu Ichtiologii, po prof. Chrzanie.

Jednym z ważniejszych wydarzeń MIR w 1975 roku była wypra-

¹ Archiwum UWM w Olsztynie, Akta osobowe prof. J. Popiela.

² Archiwum Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Akta osobowe prof. J. Popiela.

wa statku badawczego „Prof. Siedlecki” na wody Oceanu Indyjskiego. Statek wypłynął z Gdyni 14 lutego. Kierownikiem naukowym rejsu był prof. Popiel. Celem wyprawy było rozpoznanie zasobów ryb antarktycznych w rejonie Wysp Kerguelena, dokonanie oceny ich przydatności dla polskiego rynku oraz określenie możliwości ich połowów. Rejs zakończono w lipcu. Warto podkreślić, że „Prof. Siedlecki” był pierwszym polskim statkiem łowiącym na tych wodach¹.

W 1975 roku prof. J. Popiel pełnił w MIR funkcję kierownika zespołu problemowego realizującego rządowy program badawczo-rozwojowy pod tytułem „Optymalizacja produkcji i spożycia białka”.

W roku akademickim 1977/1978 profesor był zatrudniony w Akademii Rolniczej w Szczecinie na pół etatu. Po zakończeniu tego kontraktu Minister Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki nie wyraził zgody na przedłużenie współpracy prof. Popiela ze szczecińską uczelnią. Jej rektor, prof. Idzi Drzycimski, złożył prof. Popielowi podziękowania za długoletnią i owocną pracę na rzecz Wydziału Rybactwa Morskiego.

W grudniu 1978 roku profesor został członkiem zespołu koordynacyjnego programu badań, eksploatacji i przetwarzania kryli i innych organizmów morskich z rejonu Antarktyki na lata 1979–1981, który przy MIR powołał Minister Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej.

12 grudnia 1978 roku Rada Naukowa Instytutu uroczyście obchodziła 30-lecie pracy naukowej prof. Popiela. Kolejny jubileusz, tym razem 35-lecia pracy naukowej, świętowano na posiedzeniu Rady Naukowej MIR 29 kwietnia 1983 roku. W tym samym roku dyrektor MIR Bohdan Draganik przeniósł prof. Popiela z dniem 15 września z dotychczas pełnionej funkcji kierownika Zakładu Ichtiologii na stanowisko kierownika Zakładu Oceanografii.

10 października 1984 roku prof. Popiel został powołany na członka Komisji Morskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku na kadencję 1984-1988. Zarządzeniem Przewodniczącego Komitetu ds. Nauki i Techniki przy Radzie Ministrów z dnia 13 stycznia 1986 roku powierzono prof. Popielowi obowiązki kierownika Podprogramu nr 2 „Technologia pozyskiwania i przetwarzania żywych organizmów morskich dla ich wykorzystania w gospodarce żywnościowej i paszowej” Centralnego Programu Badawczo-Rozwojowego, pod nazwą „Wykorzystanie mórz i oceanów”. Odrębnym, lecz równie istotnym jak działalność naukowa i dydaktyczna, obszarem aktywności

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 101-102.

prof. Józefa Popiela była działalność ekspercka w organizacjach międzynarodowych, którą rozpoczął w 1956 roku. W marcu tego roku dr Popiel wziął udział jako konsultant w londyńskiej konferencji na temat zbyt wysokiej intensywności eksploatacji śledzi w południowej części Morza Północnego. Po konferencji został zaproszony do Laboratorium Rybackiego w Lowestoft, gdzie miał okazję zapoznać się z nowymi metodami stosowanymi w badaniach nad śledziem. Rok ten można uznać za przełomowy w działalności J. Popiela na forach międzynarodowych organizacji. W tym okresie należał bowiem do nielicznych osób w Instytucie, które biegle władały dwoma językami zachodnimi (francuskim i angielskim). Także w 1956 roku J. Popiel po raz pierwszy na sesji Międzynarodowej Rady Badań Morza (ICES) wygłosił swój referat pt. *Rozróżnienie biologicznych grup śledzi w południowym Bałtyku*. Był to pierwszy krok w kierunku aktywnej, wieloletniej działalności Józefa Popiela na forum ICES i międzynarodowych komisji rybackich.

W połowie marca 1957 roku dr Popiel wyjechał do Londynu na międzynarodową konferencję na temat stanu zasobów śledzi Morza Północnego i ich eksploatacji. W tymże roku został z ramienia Polski ekspertem Komitetu Śledziowego ICES. W kolejnych latach J. Popiel regularnie uczestniczył w dorocznych konferencjach naukowych ICES, a także w posiedzeniach komitetów naukowych tej organizacji, których był członkiem.

W 1968 roku J. Popiel od 7 do 14 stycznia przebywał w Anglii, by wziąć udział w omawianiu zagadnień z zakresu gospodarki rybnej, m.in. dotyczących określenia zasad korzystania z 12-milowego pasa wód zastrzeżonych Anglii, co udokumentowano podpisaniem dwustronnego porozumienia. Na jego mocy strona angielska wyraziła zgodę na operowanie polskich statków-baz u jej wybrzeży. W drugiej połowie roku prof. Popiel kolejny raz wziął udział w posiedzeniu ICES w Kopenhadze, tym razem jednak po raz pierwszy jako delegat Polski do tej organizacji. Funkcję tę pełnił do 1986 roku, w latach 1979–1981 sprawował funkcję wiceprezydenta ICES.

Doc. J. Popiel od 1969 roku aktywnie uczestniczył w pracach Komisji Rybołówstwa Północno-Wschodniego Atlantyku (NEAFC), a od 1972 roku również w działaniach Międzynarodowej Komisji Rybołówstwa Północno-Zachodniego Atlantyku (ICNAF). Można bez przesady stwierdzić, że działalność prof. Popiela w ICNAF przyczyniła się do zwiększenia limitów połowowych przyznanych PRL w rejonie podlegającym jurysdykcji tej Komisji i przedłużenia terminów połowów obowiązujących polskie statki w tym rejonie.

W 1986 roku dyrekcja MIR podziękowała prof. Popielowi za wie-

loletnie reprezentowanie interesów polskich na forum ICES, a minister ds. rybołówstwa odwołał go z funkcji delegata Polski do tej organizacji.

15 grudnia 1990 roku, po 42 latach pracy w MIR, prof. Józef Popiel przeszedł na emeryturę. W dniach od 20 do 21 września 1991 roku obchodzono jubileusz 40-lecia Wydziału Rybactwa Morskiego Akademii Rolniczej w Szczecinie. Podczas jubileuszowych uroczystości Senat AR nadał prof. Popielowi tytuł doktora *honoris causa*. W tym czasie Profesor mieszkał w Małopolsce i przyjazd do Szczecina był niemożliwy ze względu na stan zdrowia żony, którą opiekował się od lat. Akt nadania tytułu w imieniu nieobecnej laureata przyjął dyrektor MIR, dr Zbigniew Karnicki.

Profesor Józef Popiel zmarł 24 lutego 1995 roku w wieku 72 lat w Grajewie-Zalesiu koło Wieliczki. 1 marca został pochowany na cmentarzu w Dziekanowicach.

Na dorobek prof. Popiela składają się prace naukowe, popularnonaukowe, liczne referaty oraz opracowania (głównie dla przemysłu rybnego). Pierwotne zainteresowania naukowe profesora dotyczyły badań nad biologią śledzi bałtyckich. Analizował m.in. ich odżywianie i wędrówki. Prowadził także stałą obserwację składu stada ryb tego gatunku, która umożliwiała opracowywanie i aktualizację prognoz połowowych. W połowie lat 50. rozszerzył zakres badań o rejon Morza Północnego. Interesował się biologicznymi podstawami rybołówstwa dalekomorskiego oraz eksploatacją łowisk. Jego badania przyczyniły się do lepszego poznania bazy surowcowej eksploatowanej przez polskie rybołówstwo.

Już pierwsze prace nad śledziem bałtyckim wykazały wysoki poziom przygotowania merytorycznego przyszłego profesora. W 1950 roku na łamach „Biuletynu MIR” ukazał się artykuł *Skład stada śledzi wiosennych Zatoki Gdańskiej w latach 1946-1949*, w którym określił skład populacji śledzi pod względem wielkości i wieku. W tym samym roku w serii Biblioteki Popularno-Naukowej wydał książkę *Śledź*. W 1951 roku w „Pracach MIR” opublikował swoją pracę doktorską pt. *Pokarm i odżywianie się śledzia (Clupea harengus) na terenie Zatoki Gdańskiej i wód przyległych*, w której przeanalizował roczny cykl odżywiania się śledzi oraz wyjaśnił rolę poszczególnych gatunków zwierzęcych w ich pokarmie. W pracy *Z biologii śledzi bałtyckich* (1955) omówił skład rasowy połowów śledzi z różnych łowisk bałtyckich, dzięki czemu określił hipotetyczny przebieg wędrówek tych ryb.

W kolejnych latach rozwijał badania nad rybami śledziowatymi rejonu Morza Północnego. Na łamach „Annales Biologiques” (1970)

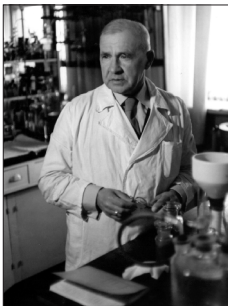
opublikował wspólnie z J. Sosińskim i R. Długoszem artykuł *The Polish Herring Fishery in the North Sea in 1969*. Interesował się także tematyką z zakresu rybołówstwa dalekomorskiego oraz baz surowcowych. W 1954 roku prof. Popiel wydał razem z S. Okońskim książkę popularnonaukową *Łowiska dalekomorskie*, z serii Poradnik Rybaka Morskiego, w której autorzy scharakteryzowali łowiska Północnego Atlantyku, warunki hydrograficzno-klimatyczne oraz ich wpływ na przebieg połowów. W 1971 roku ukazała się praca napisana wspólnie z K. Strzyżewską pt. *Zmiany stanu zasobów śledzi południowego Bałtyku w latach 1957–1967*. Dorobek ten uzupełniają artykuły, m in. *Zasoby rybne Bałtyku i ich ochrona*, opublikowany w „Technice i Gospodarce Morskiej” (1978) czy *Żywe zasoby morza i perspektywy ich wykorzystania przez polskie rybołówstwo* (1985). Profesor współpracował przy opracowaniu *Atlasu gospodarczego Polski w części dotyczącej polskiego rybołówstwa morskiego*. Był jednym z autorów monografii *Klucze do oznaczania kręgowców Polski* (1962). Publikował wiele artykułów w prasie fachowej. Był autorem wielu ekspertyz i raportów dla Ministerstwa Żeglugi, Centralnego Zarządu Rybołówstwa Morskiego, Zjednoczenia Gospodarki Rybnej i podległych im przedsiębiorstw rybackich.

Działalność na forach organizacji międzynarodowych (ICES, ICNAF, NEAFC, IBSFC), dydaktyka oraz dorobek naukowy prof. Popiela przyniosły mu powszechny szacunek i uznanie w środowiskach naukowych w kraju i zagranicą. Należy podkreślić wybitny wkład profesora w pracę dydaktyczną. Swoją wiedzą i doświadczeniem dzielił się chętnie z innymi. Pod jego kierunkiem wykształciło się ponad 150 magistrów i 16 doktorów. To liczba niespotykana jak na pracownika instytutu, który jedynie część etatu poświęcał na pracę dydaktyczną. Jest jeszcze jedna cecha, którą profesor Popiel zyskał sobie uznanie i sympatię nie tylko pracowników MIR, ale znacznie szerszego środowiska naukowego w Polsce i w kręgu międzynarodowych komisji rybackich i Międzynarodowej Rady Badań Morza. Wzmianki na ten temat trudno bezpośrednio doszukać się w dokumentach i archiwach, ale żyje jeszcze wiele osób, które z nim współpracowały, były jego studentami, doktorantami, a nawet przełożonymi. Dla większości z nich profesor Popiel był autorytetem moralnym. Swoją postawą wielokrotnie dał wyraz temu, że poza pracą istnieją również inne wartości, których nie można lekceważyć, a wręcz przeciwnie, należy bezwzględnie ich przestrzegać, niezależnie od sytuacji politycznej. Odnosząc sukcesy naukowe i dydaktyczne, prof. Popiel pozostawał człowiekiem niezwykle skromnym, cichym i przyjaźnie nastawionym do wszystkich, z którymi przyszło

mu pracować. *Lata pracy prof. Popiela w zespołach międzynarodowych to lata ścierania się przeciwstawnych interesów w rybołówstwie morskim. Cechy osobowości Profesora sprawiały, że nawet w najbardziej spornych kwestiach potrafił wykazać oponentom korzyści płynące z kompromisowego podejścia do danego problemu wszystkich zainteresowanych*¹. Profesor Józef Popiel był członkiem gdyńskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Zoologicznego (sekretarz), Komitetu Badań Morza PAN, Morskiej Komisji Nauki i Techniki przy Radzie Ministrów, Międzyresortowej Komisji Badań Morskich, Rady Naukowej MIR i Rady Wydziału Rybactwa Morskiego Akademii Rolniczej w Szczecinie.

Za wieloletnią i owocną działalność został odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi (1954), Złotą Odznaką Zasłużony Pracownik Morza (1963), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1970) i Krzyżem Oficerskim OOP (1975), Odznaką Honorową Zasłużony Ziemi Gdańskiej (1973), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1979), Medalem 40-lecia PRL (1984).

Piotr Trzęsiński
(1906–1968)

Piotr Trzęsiński urodził się 12 marca 1906 roku w Dąbrowie Górniczej z ojca Piotra, który był górnikiem i matki Marianny, z domu Bartoszek. W 1921 roku ukończył 6-klasową szkołę powszechną w Wolbromiu, a w 1927 roku uzyskał świadectwo dojrzałości w Państwowym Gimnazjum w Olkuszu. Obowiązkową służbę wojskową odbył w latach 1927–1928 w Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim. W 1932 roku na podstawie odbytych wcześniej ćwiczeń uzyskał stopień podporucznika rezerwy.

W roku akademickim 1928/1929 zapisał się na studia chemiczne na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Aby zdobyć środki materialne na studia pracował (od 1 września 1930 do 31 stycznia 1936 roku) jako asystent w Państwowej Szkole Przemysłowej w Krakowie, prowadząc ćwiczenia z chemii

¹ Pamięci Profesora dr Józefa Popiela. Biuletyn MIR nr 2, 1995.

analitycznej i ilościowej oraz z wstępnego kursu preparatyki organicznej. W dniu 31 stycznia 1936 roku uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie chemii na podstawie pracy *O reakcji tiokarbanilidu z dezoksybenzoiną*.

Po ukończeniu studiów, 1 lutego 1936 roku został młodszym asystentem w Zakładzie Chemii Organicznej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prowadził tam ćwiczenia z chemii organicznej i technicznej dla studentów chemii oraz ćwiczenia z technologii środków leczniczych dla studentów farmacji. *W tym okresie rozwijał się bardzo szybko pod względem naukowym, prowadząc pod kierunkiem profesora K. Dziewońskiego pracę badawczą w zakresie syntezy organicznej wielopierścieniowych węglowodorów, w szczególności zaś piranu*¹.

21 sierpnia 1937 roku ożenił się z Wandą Zofią Perek.

Prof. K. Dziewoński uznał, że wyniki badań prowadzonych przez mgr. Trzęsińskiego spełniają wymogi stawiane dysertacji. Badania w szeregu piranu zostały opublikowane w 1937 i 1938 roku. Wybuch II wojny światowej nie pozwolił mu na przystąpienie do ustnego egzaminu doktorskiego. W 1939 roku brał udział w kampanii wrześniowej jako oficer zwiadowczy 5. Pułku Artylerii Ciężkiej z Krakowa.

Przez dziesięć miesięcy (od 1 listopada 1939 do 31 sierpnia 1941 roku) P. Trzęsiński jako wolontariusz w aptece w Olkuszu zajmował się identyfikacją i badaniem środków leczniczych. Następnie przez rok nauczał w Rolniczej Szkole Zawodowej w Mstyczowie (pow. je-drzejowski).

Od 1 września 1942 do 31 stycznia 1943 roku pracował w Zakładzie Badań Produktów Ogrodniczych w Krakowie pod kierunkiem technicznym dr Suszki, profesora Uniwersytetu Poznańskiego.

W lutym 1943 roku P. Trzęsiński rozpoczął pracę jako chemik w prywatnej fabryce chemiczno-farmaceutycznej w Krakowie. We wrześniu 1944 roku został zatrudniony w Małopolskiej Fabryce Olejków Eterychnych i Esencji „Mafel” w Krakowie. Po wybuchu Niemców w czasie sierpniowej łapanki i osadzony w obozie w Płaszowie. Po jego opuszczeniu postanowił przenieść się do Wolbromia. Od 1 października 1944 do 15 stycznia 1945 roku pracował jako pomoc techniczna w Wolbromskiej Fabryce Skór, gdzie zapoznał się z techniką garbarstwa.

W styczniu 1945 roku wrócił do Krakowa i zgodnie z rozporządzeniem rządu o obejmowaniu przedwojennych miejsc pracy zarejestrował się na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 8 lutego 1945 do

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. P. Trzęsińskiego.

15 lutego 1946 roku był starszym asystentem w Zakładzie Chemii Organicznej UJ. Wykonał kilka naukowych prac doświadczalnych z zakresu chemii organicznej, prowadził ćwiczenia, kontrolował prace studentów, przeprowadzał badania własne oraz dla firm prywatnych. Kierownik Zakładu doc. Jan Moszew pisał o nim następująco: *Wykazał duży zasób wiedzy w zakresie chemii, wielką sumiennosc i sciscosc eksperymentatora, a przy tym zawsze duzy zapał do pracy*¹. Na podstawie prac wykonanych jeszcze przed 1939 rokiem powstała dysertacja pt. *O działaniu chlorku propionylu na piran*. Egzamin doktorski zdał 24 listopada, zaś 15 grudnia 1945 roku został promowany na doktora chemii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UJ.

Od 15 lutego do 15 maja 1946 roku P. Trzęsiński był kierownikiem Wydziału Produkcji w Zjednoczeniu Przemysłu Chemii Stosowanej w Krakowie. Odszedł na własne żądanie. 15 maja 1946 roku został zatrudniony w charakterze asystenta chemika w Dziale Technologicznym Morskiego Laboratorium Rybackiego w Gdyni. Kierownikiem Działu był w tym czasie W. Cięglewicz. W latach 1947–1952 dr Trzęsiński w ramach godzin zleconych przez gdańską Akademię Medyczną prowadził ćwiczenia z chemii organicznej i techniki laboratoryjnej w Zakładzie Chemii Organicznej na Wydziale Farmacji. Po włączeniu MLR do MIR P. Trzęsiński został mianowany od 1 stycznia 1949 roku kierownikiem Wydziału Technologiczno-Chemicznego decyzją ministra żeglugi z 26 kwietnia 1949 roku. W tym czasie wziął udział w naradzie instytutowej, na której przedstawił wyniki badań technologicznych, przeprowadzonych wspólnie z dr. Cięglewiczem, dotyczące m.in. metody solenia, czyszczenia dorsza, wydajności i strat przerobu oraz zużytkowania odpadków. Swoją pracę na Wybrzeżu podsumował następująco: *w Morskim Laboratorium Rybackim zorganizowałem pierwszą pracownię chemiczną z przeznaczeniem do prac analitycznych surowca rybnego. Później po włączeniu Morskiego Laboratorium do Morskiego Instytutu Rybackiego opracowałem szczegółowy plan adaptacji kilku pomieszczeń na pracownię chemiczną i technologiczną, które z początkiem 1952 roku zostały wykończone i oddane do użytku*².

W lipcu 1950 roku dr Trzęsiński wykładał przedmiot „Analiza mięsa rybnego” dla uczestników dorocznego kursu biologii morza.

Z początkiem maja 1951 roku kierowany przez dr. Trzęsińskiego Wydział Technologiczno-Chemiczny przemianowano na Dział Technologii Rybnej.

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. P. Trzęsińskiego.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. P. Trzęsińskiego.

26 lutego 1954 roku Rada Naukowa MIR wystąpiła z wnioskiem do Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej o nadanie dr. Piotrowi Trzęsińskiemu tytułu profesora nadzwyczajnego. Dyrektor Z. Fruczek podkreślił pionierski charakter badań prowadzonych przez dr. Trzęsińskiego oraz dwudziestoletni staż pracy, w tym ośmioletni na stanowisku kierownika jednego z działów Instytutu. Pozytywną opinię o działalności naukowej P. Trzęsińskiego wyraził prof. Jan Moszew z UJ i prof. Damazy Tilgner z Politechniki Gdańskiej. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki uchwałą z dnia 30 czerwca 1954 roku nadała tytuł profesora nadzwyczajnego dr. Piotrowi Trzęsińskiemu.

Prof. Trzęsiński był także autorem wynalazku „Sposób garbowania skór rybich”, który 23 sierpnia 1954 roku został poświadczony przez Urząd Patentowy PRL.

W maju 1956 roku delegacja MIR udała się „Birkutem” na Międzynarodowe Targi Rybackie w Kopenhadze. Na jej czele stanął dyrektor Z. Fruczek, zaś jednym z członków był prof. Trzęsiński¹.

W czerwcu 1957 roku profesor wziął udział w konferencji organizowanej w MIR, która otrzymała nazwę „Symposium dorszowe”. Podczas konferencji wygłosił referat pt. *Wykorzystanie produktów ubocznych powstających przy przerobie dorsza*. W tym roku wyjeżdżał z kraju co najmniej dwa razy. Najpierw uczestniczył w międzynarodowym spotkaniu poświęconym metodom oceny świeżości ryb i ich konserwacji, które odbyło się w Rotterdamie. We wrześniu wypłynął na „Birkucie” do norweskiego Bergen na doroczną sesję Międzynarodowej Rady Badań Morza (MRBM)².

Od 1 października 1960 roku jako samodzielny pracownik w Katedrze Technologii Tłuszczów Politechniki Gdańskiej wykładał przedmiot technologia tłuszczów. W dniach od 15 do 19 listopada 1960 roku prof. Trzęsiński z ramienia Zakładu Technologii Rybnej MIR wziął udział II Międzynarodowej Sesji poświęconej postępowaniu w dziedzinie inżynierii i technologii wędzenia, która odbyła się na Politechnice Gdańskiej w Katedrze Technologii Produktów Zwierzęcych.

W roku akademickim 1961/1962 Rada Wydziału Chemicznego Politechniki Gdańskiej powierzyła mu opiekę nad Katedrą Technologii Ryb. Uchwałą Rady Państwa z dnia 30 września 1965 roku P. Trzęsiński uzyskał tytuł profesora zwyczajnego nauk chemicznych. Zmarł 13 marca 1968 roku w Gdyni. Pochowano go w Olkuszu.

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 57.

² A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 240.

Jego dorobek naukowy otwiera praca magisterska z 1936 roku *O reakcji tiokarbanilidu z dezoksybenzoiną*, która ukazała się w „Sprawozdaniach Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie”. Pracując w Zakładzie Chemii Organicznej UJ, prowadził badania naukowe nad syntezą związków organicznych pochodnych piranu. W 1937 roku opublikował na łamach „Biuletynu Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie” artykuł *O działaniu chlorku propionylu na piran*. Temat ten rozwinął w późniejszej pracy doktorskiej. W 1938 roku ukazała się kolejna praca na łamach tego czasopisma: *Badania w grupie piranu (wysokocząsteczkowe węglowodory tejże grupy)*.

Po przeniesieniu się do MLR (później MIR) rozpoczął pionierskie badania właściwości surowca rybnego, które stanowiły punkt wyjścia i podstawę do rozwoju badań technologicznych. Prace prof. Trzęsińskiego charakteryzowała duża wartość użytkowa, szczególnie w przetwórstwie rybnym.

Opublikował wspólnie z W. Cięglewiczem artykuł *Z badań nad soleniem dorsza* w „Biuletynie MLR” (1948) oraz *Ubytki ciężaru i wydajność produkcji przy czyszczeniu dorsza* w „Pracach MIR” (1952), a w „Biuletynie MIR” pracę *Wahania zawartości wody i tłuszczu w organizmie dorsza* (1950), którą napisał wspólnie z M. Boguckim. Wersja angielska tego artykułu (*Fluctuations in the Water and Fat Content of the Cod*) ukazała się w 1952 roku na łamach „Journal du Conseil International pour l'Exploration de la Mer”. Tematyce przetwórstwa i konserwacji poświęcił najwięcej prac. Razem z T. Zachorowskim ogłosił pracę *Wpływ lodu z dodatkiem azotynu sodowego na przechowalność dorsza*, w której autorzy wykazali właściwości konserwujące lodu z dodatkiem azotynu sodu. W 1959 roku napisał jeden z rozdziałów (*Wykorzystanie produktów ubocznych powstających przy przetwórstwie dorsza*) zbiorowej pracy *Dorsz bałtycki. Jego biologia, połowy i technologia*. W 1952 roku w „Pracach MIR” ukazał się artykuł *Z badań nad soleniem śledzi*. Zawiera on ważne wskazówki dla przetwórstwa rybnego, m.in. określa szybkość wysalania się śledzi w różnych stężeniach soli. Zainteresowania prof. Trzęsińskiego dotyczyły również procesu garbowania skór rybich. Tematyka ta była w latach 50. dość słabo rozpoznana. Już w 1954 roku profesor zgłosił wynalazek „Sposób garbowania skór rybich” do Urzędu Patentowego. Podsumowaniem studiów w tej dziedzinie była publikacja *Garbowanie skór rybich* (1955), w której opisał procesy chemiczno-technologiczne stosowane w garbarstwie.

Prof. P. Trzęsiński brał udział w organach kolegialnych wielu instytucji naukowo-badawczych. Był członkiem Rady Naukowej MIR,

Rady Techniczno-Ekonomicznej przy Ministrze Żeglugi i Gospodarki Wodnej. W latach 1958-1961 był wiceprzewodniczącym Rady Naukowo-Technicznej Centralnego Laboratorium Przemysłu Rybnego w Gdyni. W kwietniu 1960 roku został powołany na członka Rady Techniczno-Ekonomicznej Zjednoczenia Gospodarki Rybnej. Od 1964 roku był członkiem Rady Naukowej Instytutu Żywności i Żywienia w Warszawie.

Należał do Polskiego Towarzystwa Chemicznego oraz Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. W 1960 roku był sekretarzem komitetu wydawniczego Wydziału III Nauk Matematyczno-Przyrodniczych GTN. Był członkiem Polskiej Partii Robotniczej, a od 1948 roku Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Sprawował opiekę nad kołem Związku Młodzieży Polskiej w MIR. Na polecenie Komitetu Miejskiego PZPR w Gdyni i Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku był powoływany do opracowań związanych z gospodarką morską.

Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1951), Medalem X-lecia PRL (1955), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1957) oraz Złotą Odznaką Zasłużony Pracownik Morza (1963).

Józef Wiktor
(1923–2000)

Józef Wiktor urodził się 6 listopada 1923 roku w Nowej Wsi z ojca Józefa Marii Wiktora z Wiatrowic i matki Marii, z domu Łoś. Rodzina Wiktorów miała korzenie ziemiańskie. Mieszkała w Nowej Wsi w dawnym powiecie rzeszowskim. Młody Józef ukończył szkołę podstawową w Czudcu, następnie do września 1939 roku uczęszczał do gimnazjum w Rzeszowie. Wybuch II wojny światowej sprawił, że nie ukończył tej szkoły. Tzw. małą maturę uzyskał na tajnych kompletach w Strzyżowie w 1943 roku.

W czasie okupacji mieszkał do 1943 roku przy rodzicach w Nowej Wsi, gdzie ukończył kurs dla traktorzystów. Następnie został aresztowany przez Niemców pod zarzutem współpracy z podziemnym ruchem oporu. Wskutek braku dowodów winy zwolniono go z więzienia w Rzeszowie i w 1944 roku zamieszkał w Gorlicach, gdzie przebywał do końca wojny. Pracował tam najpierw w charakterze

maszynisty w młynie motorowym, a następnie jako manipulator drzewny w tartaku.

Po zakończeniu wojny J. Wiktor odbył skrócony kurs maturalny dla dorosłych w Państwowym Liceum i Gimnazjum im. Marcina Kromera w Gorlicach i w lipcu 1945 roku zdał egzamin dojrzałości. Po maturze zapisał się na pierwszy rok biologii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Za udział w manifestacji studenckiej w 1946 roku został aresztowany i przesiedziawszy w areszcie kilka tygodni musiał opuścić Kraków. Postanowił przenieść się do Poznania, gdzie na tamtejszym uniwersytecie kontynuował studia.

W marcu 1947 roku student J. Wiktor objął stanowisko zastępcy asystenta, a następnie młodszego asystenta przy Zakładzie Anatomii Porównawczej (przemianowany później na Zakład Zoologii) Uniwersytetu Poznańskiego. Podczas studiów wziął udział w kursie biologii morza, który odbył się w dniach od 12 do 31 lipca 1948 roku w Morskim Laboratorium Rybackim w Gdyni. Po latach wspominał: *Moje główne zainteresowania skłaniały się w kierunku hydrobiologii i skryształizowały się ostatecznie podczas kursu biologii morza*¹. 21 czerwca 1949 roku J. Wiktor uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie zoologii na tamtejszym Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym. Tytuł jego pracy magisterskiej brzmiał *Umieśnienie głowotułowia u podwoja bałtyckiego (*Mesidothea entomon*)*. 6 sierpnia tego roku wysłał z Poznania do Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni podanie następującej treści: *W porozumieniu z Panem Prof. dr. M. Boguckim proszę uprzejmie o przyjęcie mnie w charakterze pracownika naukowego MIR do organizującej się placówki w Trzebieży koło Szczecina*². Wynika z niego, że już wcześniej kontaktował się z doc. Boguckim w tej sprawie.

We wrześniu 1949 roku postanowił zrezygnować z asystentury w Poznaniu i od następnego miesiąca został zaangażowany przez MIR w Gdyni. Przydzielono go do nowoutworzonej placówki terenowej Instytutu, czyli Laboratorium Ichtiologicznego w Trzebieży. Powstało ono z inicjatywy ówczesnego dyrektora MIR doc. M. Boguckiego. J. Wiktor razem z dr. Z. Dąbczewskim rozpoczęli prace organizacyjne, kompletując przez pierwsze tygodnie wyposażenie w Gdyni. Laboratorium znajdowało się w starym domu, na jego piętrze zamieszkali wyżej wymienieni pracownicy, zaś na parterze urządzono pracownię ichtiologiczną. Jego uruchomienie nastąpiło osta-

¹ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Wiktora.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Wiktora

tecznie 6 listopada 1949 roku¹. W tym roku nastąpiły także zmiany w życiu prywatnym J. Wiktora, gdyż 26 października ożenił się z Krystyną Anielą Świeżawską, która była asystentką na UJ.

Pod koniec marca 1950 roku MIR przystąpił do zarybiania Zalewu Szczecińskiego szczupakiem. Akcją tą kierował O. Tjader przy pomocy m. in. J. Wiktora. W owym czasie pierwszym kierownikiem Laboratorium w Trzebieży był dr Z. Dąbczewski, jednak po kilku miesiącach zrezygnował z tego stanowiska. W maju 1950 roku J. Wiktor przejął obowiązki po doktorze Dąbczewskim.

W marcu 1951 roku odbyły się w bazach rybackich w Nowym Warpnie i Trzebieży narady rybackie z udziałem J. Wiktora, który przedstawił tamtejszym rybakom ważność wprowadzenia okresu ochronnego na tarło ryb na Zalewie Szczecińskim i Jeziorze Dąbskim.

W październiku 1952 roku, po przeniesieniu Ekspozytury MIR ze Szczecina i Laboratorium z Trzebieży do Świnoujścia, J. Wiktor został kierownikiem tamtejszego Oddziału Instytutu. Jan Raźniewski, długoletni pracownik Oddziału, wspominał, że za Świnoujściem przemawiał fakt rozpoczęcia wówczas budowy tamtejszej bazy rybackiej². Od momentu objęcia „rządów” przez J. Wiktora nastąpił systematyczny rozwój naukowy placówki MIR w Świnoujściu.

W 1953 roku mgr Wiktor wykładał na kursach dla szyprów i rybaków morskich w Świnoujściu. *Dawały mi one możliwość bezpośredniego kontaktu z praktykami oraz możliwość wyjaśnienia i interpretacji niejednokrotnie bardzo interesujących i wnikliwych obserwacji z dziedziny rybołówstwa i biologii morza*³.

Z dniem 1 marca 1954 roku dyrektor Instytutu odwołał J. Wiktora ze stanowiska kierownika Oddziału MIR w Świnoujściu, gdyż w lutym rozpoczęła w nim pracę jego żona dr Krystyna Wiktorowa. Już wcześniej wykonywała mniejsze prace dla Laboratorium w Trzebieży. Nowym kierownikiem Oddziału w Świnoujściu został inż. Włodzimierz Fesołowicz jako pełniący obowiązki. W tym roku nastąpiło także podpisanie pierwszego porozumienia między PRL a NRD w sprawie wspólnych zasad gospodarki rybnej na obu częściach Zalewu Szczecińskiego. Przy ustalaniu pierwotnego tekstu porozumienia oraz dalszych jego uzupełnień wykorzystano m.in. wskazania i wyniki badań J. Wiktora. Podpisanie umowy poprzedziła konferencja rybacka, na której J. Wiktor omówił gospodarkę ryb-

¹ A. Ropelewski, *Morski Instytut Rybacki. Ludzie i wydarzenia 1921-2001*, Gdynia 2001, s. 40.

² J. Raźniewski, *Dorobek naukowy i rozwój Oddziału Morskiego Instytutu Rybackiego w Świnoujściu w latach 1952-1972*, w: *Symposium naukowe z okazji Dwudziestolecia Oddziału MIR w Świnoujściu*, Gdynia 1973, s. 5.

³ Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Wiktora.

ną Zalewu Szczecińskiego po II wojnie światowej. W listopadzie 1955 roku J. Wiktor objął ponownie kierownictwo Oddziału MIR w Świnoujściu po odejściu inż. W. Fesołowicza. Dwa lata później Rada Naukowa MIR na posiedzeniu, które odbyło się 17 czerwca, przyznała J. Wiktorowi tytuł adiunkta.

Uchwałą Rady Wydziału Rybackiego Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie z 16 grudnia 1959 roku J. Wiktor uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych na podstawie pracy *Wahania połowów sandacza w Zalewie Szczecińskim w latach 1950–1954 i ich biologiczne przyczyny*.

Z dniem 1 lipca 1962 roku, na wniosek Rady Naukowej MIR, dr Wiktor został mianowany samodzielnym pracownikiem naukowo-badawczym w Instytucie. W 1965 roku zorganizowano sympozjum XX-lecia pracy MIR w Gdyni, na którym dr Wiktor zreferował faunę denną polskich zalewów przybałtyckich. W dwa lata później ukończył zorganizowany przez FAO kurs biologii i oceanografii rybackiej w Moskwie.

Uchwałą Rady Wydziału Rybactwa Morskiego WSR w Szczecinie z dnia 12 czerwca 1970 roku dr J. Wiktor uzyskał stopień doktora habilitowanego w zakresie ichtiologii na podstawie pracy *Biologia Dreissena polymorpha Pall. i jej ekologiczne znaczenie w Zalewie Szczecińskim*.

Od 1 sierpnia 1971 roku J. Wiktor przestał pełnić funkcję kierownika Oddziału MIR w Świnoujściu i przeniósł się na własną prośbę do głównej siedziby Instytutu w Gdyni, gdzie został skierowany do Pracowni Bazy Surowcowej Rybołówstwa Morskiego Instytutu. Powody tej decyzji podał w liście z 29 maja tego roku skierowanym do dyrekcji, gdzie wspominał o przeniesieniu żony z MIR do utworzonego Instytutu Oceanografii UG¹. Obowiązki kierownicze w Świnoujściu przejął po nim mgr J. Raźniewski.

Z dniem 15 sierpnia 1972 roku doc. Wiktor objął obowiązki zastępcy kierownika Ośrodka Badań Rybołówstwa Dalekomorskiego (OBRD) MIR. Z dniem 1 stycznia 1973 roku dyrekcja MIR przeniosła doc. Wiktora z OBRD do Zakładu Ichtiologii.

Uchwałą Rady Państwa z dnia 14 listopada 1974 roku dr hab. J. Wiktor uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk przyrodniczych.

9 czerwca 1975 roku Rada Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UG

¹ Doc. dr hab. Krystyna Wiktorowa objęła kierownictwo Zakładu Oceanografii Biologicznej, zob. Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Wiktora; *40 lat oceanografii w Uniwersytecie Gdańskim. Historia – wspomnienia – fakty*, zebrał, zestawił i komentarzem opatrzył Marcin Pliński, Gdańsk 2007, s. 35.

powierzyła prof. Wiktorowi prowadzenie wykładów monograficznych z ichtiologii dla studentów oceanografii. Wszedł on także do składu Komisji Oceanograficznej ds. Przewodów Doktorskich tegoż wydziału.

Z dniem 1 lutego 1976 roku dyrekcja MIR powierzyła prof. Wiktorowi funkcję kierownika Pracowni Akwakultury w Zakładzie Rybołówstwa Bałtyckiego. Od roku akademickiego 1978/1979 prof. Wiktor był zatrudniony na pół etatu na Wydziale Biologii i Nauki o Ziemi UG.

Z dniem 1 lutego 1979 roku prof. Wiktor został przeniesiony z Zakładu Rybołówstwa Bałtyckiego do Samodzielnej Pracowni Akwakultury, zaś od 1 lipca 1980 roku wrócił do Zakładu Rybołówstwa Bałtyckiego w związku z likwidacją wyżej wymienionej pracowni. Od 1 stycznia 1984 roku prof. Wiktor został kierownikiem Pracowni Ryb Przybrzeżnych i Wędrownych w Zakładzie Rybołówstwa Bałtyckiego, zaś od 1 października 1988 roku przejął obowiązki kierownika w tym zakładzie.

Od 1 stycznia 1993 roku prof. Wiktor pracował w MIR na pół etatu w Zakładzie Biologii i Ochrony Zasobów. W październiku tego roku w Oddziale MIR w Świnoujściu odbyło się sympozjum „Stan i perspektywy badań hydrologicznych i rybackich w estuarium Odry”. Obchodzono na nim jubileusz siedemdziesiątych urodzin prof. Wiktora, długoletniego kierownika tego Oddziału.

Po przepracowaniu 47 lat w MIR, prof. Józef Wiktor przeszedł na emeryturę z dniem 31 października 1996 roku. 9 lutego 1997 roku zmarła jego żona prof. Krystyna Wiktorowa. Niespełna trzy lata później, 3 stycznia 2000 roku, odszedł także prof. Józef Wiktor.

Łączny dorobek naukowy profesora obejmuje prawie 150 pozycji. W skład ten wchodzi monografie, artykuły, książki popularno-naukowe, recenzje, ogłoszone referaty oraz liczne opracowania i ekspertyzy.

Początkowe zainteresowania naukowe profesora skupiały się na zoobentosie Zalewu Szczecińskiego. Szczegółowe prace prowadzone wspólnie z żoną umożliwiły mu opracowanie zagęszczenia zoobentosu i rozmieszczenia jego masy w Zalewie Szczecińskim. Wyniki tych badań zawarto w artykule *Jakościowe i ilościowe badania fauny dennej Zalewu Szczecińskiego*. Część pierwsza ukazała się w 1954, zaś druga w 1962 roku.

W latach 50-tych prof. Wiktor zainteresował się także zagadnieniami ichtiologii i gospodarki rybnej. Prowadził wszechstronne badania nad rybami Zalewu Szczecińskiego i Zatoki Pomorskiej (sandacz, szczupak, stynka, płastugi). Szczególnie wartościowe są publikacje na temat sandacza, które stały się podstawą do stworze-

nia wytycznych w sprawie gospodarowania tym cennym gatunkiem. W 1954 roku w „Pracach MIR” wydał artykuł *Analiza stada sandacza w Zalewie Szczecińskim*, zaś trzy lata później ukazała się jego praca doktorska *Wahania połowów sandacza w Zalewie Szczecińskim w latach 1950-1954 i ich biologiczne przyczyny*. Podsumowaniem zainteresowań naukowych nad tym gatunkiem był artykuł w „Zeitschrift für Fischerei und deren Hilfswissenschaften” pod tytułem *Einige biologische Eigenschaften des Zanders als Funktion der Lebensbedingungen im Oderhaff* (1963).

Z dziedziny hydrologii i ekologii należy wymienić badania profesora nad racicznica zmienną (*Dreissena polymorpha*). Poświęcił jej swoją rozprawę habilitacyjną *Biologia Dreissena polymorpha Pall. i jej ekologiczne znaczenie w Zalewie Szczecińskim*, którą wydano w 1969 roku w ramach „Studiów i Materiałów MIR”. Pozycja, w której J. Wiktor zawarł swoje wcześniejsze wyniki badań nad racicznica, (Ekologia Polska 1963), przez wiele lat była jedną z najczęściej cytowanych publikacji autorstwa pracowników Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni.

Prof. Wiktor był jednym z inicjatorów podjęcia badań biologicznych i hydrobiologicznych szelfu północno-zachodniej Afryki w związku z rozwojem Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich „Odra” w Świnoujściu i wyjściem polskich statków rybackich na wody afrykańskie. Pierwsze prace związane z poznaniem składu gatunkowego ryb z łowisk afrykańskich podjęto pod koniec 1962 roku. Ich efektem była m. in. publikacja *Badania zasobów rybnych na szelfie północno-zachodniej Afryki* (1972).

Po przeniesieniu się do Gdyni profesor publikował głównie na temat rozwoju hodowli i restytucji łososiowatych w Bałtyku. W 1986 roku wydał w „Studiach i Materiałach MIR” pracę *Sadzowa hodowla pstrągów tęczowych w Zatoce Puckiej*. Miał duży udział w organizowaniu restytucji siei w Zatoce Puckiej w latach 90-tych. W ostatnich latach pracy dużą uwagę poświęcił także zagadnieniom oddziaływania zanieczyszczeń na florę i faunę Zalewu Szczecińskiego i Zatoki Pomorskiej.

W ramach uzupełnienia należy wspomnieć, że prof. Wiktor napisał wspólnie z Cz. Żukowskim i W. Strzyżewskim książkę popularno-naukową pod tytułem *Narzędzia i technika połowów na Zalewie Szczecińskim*. Przeznaczona była dla sieciarzy, rybaków zalewowych i śródlądowych oraz innych pracowników rybołówstwa.

Profesor publikował w fachowych czasopismach: „Polskim Archiwum Hydrobiologii” czy „Ekologii Polskiej”. Współpracował przy monografii *Klucze do oznaczania ryb* (1962), gdzie opracował rodzi-

nę taszowatych (*Cyclopteridae*) i kurkowatych (*Triglidae*), zaś w *Katalogu fauny Polski* (1970) omówił zachwy (*Ascidacea*).

Ponad 20 lat pracy prof. J. Wiktora na Pomorzu Zachodnim przyniosło wiele korzyści dla gospodarki rybackiej na Zalewie Szczecińskim i Zatoce Pomorskiej. Włożył on wiele wysiłku w rozwój Oddziału MIR w Świnoujściu. Z jego doświadczenia korzystali chętnie młodzi pracownicy, którym chętnie pomagał i służył cennymi wskazówkami. Według słów J. Raźniewskiego profesor J. Wiktor był *pionierem nauk biologiczno-rybackich na Pomorzu Zachodnim*¹. Po przeniesieniu się do Gdyni inicjował nowe kierunki badawcze, np. w zakresie akwakultury na Bałtyku, ukierunkowane na wzbogacenie i rekultywację zasobów ryb łososiowatych polskiej strefy rybołówstwa morskiego. Był jednym z autorów patentu „Układ do prowadzenia wylęgu ryb”.

Sam o sobie pisał następująco: *Czuje się ekologiem – hydrobiologicznym ze znajomością zagadnień gospodarki rybackiej i eksploatacji naturalnych żywych zasobów. Moje szczegółowe zainteresowania zmierzają do poznania dynamiki rozwoju populacji organizmów wodnych oraz możliwości sterowania procesami rozwoju i kształtowania się populacji w środowisku naturalnym. Zainteresowania te wytyczają również kierunek moich dalszych zamiarów badań w zakresie rybackiej uprawy Bałtyku*².

Jako pracownik Oddziału MIR w Świnoujściu, a potem centrali w Gdyni, profesor Wiktor uczestniczył w różnego rodzaju konferencjach, posiedzeniach czy naradach naukowych. Od 1958 roku brał z żoną czynny udział w kolejnych Zjazdach Hydrobiologów Polskich, na które małżeństwo Wiktorów opracowywało interesujące referaty. Wyjeżdżał na posiedzenia Instytutu Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie.

Ze względu na udział profesora w podpisaniu porozumienia między PRL a NRD w sprawie wspólnych zasad gospodarki rybnej na Zalewie Szczecińskim, był on przez wiele lat uczestnikiem ze strony polskiej w różnych naradach z ekspertami i specjalistami od rybołówstwa z NRD. W ramach dwustronnej umowy był zapraszany m.in. do Instytutu Rybołówstwa Morskiego w Rostocku na rozmowy dotyczące wspólnych badań na Zalewie Szczecińskim.

Profesor pełnił podobną rolę w ramach współpracy PRL-ZSRR, wyjeżdżając często na spotkania naukowe i konsultacje do Tallina,

¹ J. Raźniewski, *Dorobek naukowy i rozwój Oddziału Morskiego Instytutu Rybackiego w Świnoujściu w latach 1952-1972*, w: *Symposium naukowe z okazji Dwudziestolecia Oddziału MIR w Świnoujściu*, Gdynia 1973, s. 14.

² Archiwum MIR w Gdyni, Akta osobowe prof. J. Wiktora.

Rygi, Odessy czy Moskwy. Nie można pominąć uczestnictwa profesora w spotkaniach różnych światowych organizacji zajmujących się sprawami rybołówstwa. Od 1960 roku wyjeżdżał na posiedzenia Międzynarodowej Rady Badań Morza (MRBM). Brał udział w spotkaniach Grupy Roboczej Komitetu Marikultury. Był ekspertem Stałej Komisji Ochrony Łososia Bałtyckiego. Oprócz tego prof. Wiktor reprezentował MIR na wielu konferencjach i sympozjach naukowych. W 1966 roku uczestniczył w II Międzynarodowym Kongresie Oceanograficznym w Moskwie¹.

W 1976 roku wziął udział w Technicznej Konferencji Akwakultury w Japonii, zorganizowanej przez FAO. Była to jedna z bardziej interesujących go podróży. Udało mu się zwiedzić m. in. japońskie ośrodki hodowli ryb.

W sferze działalności dydaktycznej profesor J. Wiktor realizował się głównie na Uniwersytecie Gdańskim, gdzie prowadził od 1975 roku cykl wykładów z zakresu żywych zasobów morza i ich eksploatacji oraz akwakultury dla studentów oceanografii oraz biologii. Związany był także z Akademią Rolniczą w Szczecinie, gdzie prowadził zleczone wykłady dla studentów Wydziału Rybactwa Morskiego. Przez lata był wykładowcą kursów biologii morza w MIR.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, Polskiego Towarzystwa Hydrobiologicznego, Komitetu Badań Morza PAN, Rady Naukowej MIR, Rady Naukowej Instytutu Rybactwa Śródlądowego w Olsztynie. Był przewodniczącym kapituły medalu im. Profesora Kazimierza Demela. Pełnił również funkcję radnego Powiatowej Rady Narodowej w Świnoujściu w latach 1963–1971 oraz zastępcy przewodniczącego Komisji Oświaty i Kultury tejże rady.

Za działalność naukowo-badawczą otrzymał wiele nagród i odznaczeń: Złoty Krzyż Zasługi (1955), Złotą Odznakę Zasłużony Pracownika Morza (1963), Medal Edukacji Narodowej (1979), Honorową Odznakę Gryf Pomorski, Odznakę Honorową Zasłużony Ziemi Gdańskiej (1987), Medal 40-lecia PRL (1984), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1988).

¹ A. Ropelewski, *Prof. dr Kazimierz Demel. Żołnierz – badacz morza – nauczyciel*, Gdańsk 1978, s. 304.

Ludwik Żmudziński
(1928–2005)

Ludwik Żmudziński urodził się 17 sierpnia 1928 roku w Lubawie z ojca Seweryna, który był nauczycielem w miejscowym Seminarium Nauczycielskim (później w Gimnazjum Klasycznym), i Walerii z domu Piekarek. W latach 1935–1942 uczył się w szkole powszechnej w Brodnicy. Po ukończeniu szkoły do końca okupacji pracował jako robotnik w brodnickiej drogerii. Jego ojciec, aresztowany przez hitlerowców za udział w Powstaniu Wielkopolskim, zmarł w obozie koncentracyjnym Stutthof w 1945 roku.

W latach 1945–1947 L. Żmudziński uczęszczał do szkoły średniej, najpierw w Brodnicy, a następnie w Toruniu. Jesienią 1947 roku wstąpił na Uniwersytet Toruński, gdzie studiował przez dwa lata biologię. Kolejny rok akademicki (1949/1950) spędził na Uniwersytecie Poznańskim, zaś od października 1950 roku przeniósł się na Wydział Rolny Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Specjalizował się w rybactwie. 11 marca 1952 roku ukończył studia, uzyskując tytuł inżyniera.

Jako absolwent SGGW L. Żmudziński został skierowany do pracy w resorcie żeglugi, zgodnie z jego kwalifikacjami. Od 1 kwietnia 1952 roku zaangażowano go w charakterze asystenta w Dziale Ichtiologicznym Morskiego Instytutu Rybackiego w Gdyni, skąd wkrótce przeszedł do Pracowni Ekologii w Dziale Oceanograficznym tegoż Instytutu. W tym roku zaszły także zmiany w życiu prywatnym. 21 lipca wziął w Człuchowie ślub z Danutą Zdrojewską.

L. Żmudziński pracował w MIR 25 lat podnosząc swoje kwalifikacje zawodowe i zdobywając kolejne stopnie naukowe. 1 stycznia 1955 roku został awansowany na starszego asystenta w Zakładzie Oceanografii.

W latach 1955–1957 inż. Żmudziński odbył eksternistyczne studia magisterskie w Katedrze Oceanografii i Biologii Morza Wyższej Szkoły Rolniczej w Olsztynie. Na podstawie pracy *Ilościowe badania fauny dennej Zalewu Wiślanego* otrzymał tytuł magistra w zakresie ichtiologii. Na wniosek prof. K. Demela Rada Naukowa MIR na posiedzeniu w dniu 26 lutego 1958 roku zaakceptowała awans L. Żmudzińskiego na stanowisko adiunkta.

Będąc pracownikiem Zakładu Oceanografii, L. Żmudziński uczestniczył w rejsach naukowo-badawczych. W 1961 roku wziął udział w rej-

sie na Morze Północne. Uchwałą Rady Wydziału Rybackiego WSR w Olsztynie z dnia 24 października 1964 roku mgr Żmudziński uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych na podstawie rozprawy *Ekologia fauny dennej Zatoki Gdańskiej*.

Z dniem 1 października 1968 roku dyrekcja MIR powołała dr. Żmudzińskiego na stanowisko kierownika Pracowni Bentosowej w Zakładzie Oceanografii.

Uchwałą Rady Wydziału Rybackiego WSR w Szczecinie z dnia 18 grudnia 1969 roku dr Ludwik Żmudziński otrzymał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk przyrodniczych w zakresie biologii morza na podstawie pracy *Zmiany zasobów zoobentosu w południowym Bałtyku w okresie ostatnich 100 lat*.

1 lipca 1970 roku minister żeglugi mianował L. Żmudzińskiego samodzielnym pracownikiem naukowo-badawczym w MIR. W tymże roku w Zakładzie Oceanografii utworzono grupę problemową do spraw ochrony środowiska morskiego, której kierownikiem został L. Żmudziński. Kiedy w kwietniu 1971 roku przekształcono ją w Pracownię Ochrony Środowiska Morskiego, dyrekcja MIR powierzyła mu jej kierownictwo. Na tym stanowisku wykazał się dużymi zdolnościami organizacyjnymi i zaangażowaniem w pracy naukowej. Prowadził badania zoologiczne Bałtyku, dotyczące parametrów i wskaźników zanieczyszczenia oraz ich wpływu na żywe zasoby morza.

Uchwałą Rady Państwa z dnia 26 czerwca 1975 roku dr hab. L. Żmudziński otrzymał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk przyrodniczych.

Na początku 1976 roku utworzono w MIR dwa nowe zakłady – Rybołówstwa Bałtyckiego i Sozologii. Dyrekcja MIR zdecydowała, że drugim zakładem od 15 stycznia będzie kierować prof. Żmudziński. Na stanowisku tym pozostał do 31 stycznia 1977 roku.

Z dniem 1 lutego 1977 roku prof. Żmudziński został przeniesiony przez ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska do pracy w gdańskim Oddziale Instytutu Kształtowania Środowiska, w którym w latach 1977–1979 pełnił funkcję dyrektora naukowego.

W 1979 roku prof. Żmudziński przeszedł do Instytutu Biologii i Ochrony Środowiska Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku. Przez 26 lat pracy w słupskiej uczelni pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji. W latach 1979-1982 był dyrektorem Instytutu Biologii i Ochrony Środowiska, zaś od 1985 do 1988 roku – dziekanem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego. Przez wiele lat kierował także pracami tamtejszego Zakładu Ekologii Morza. Uwieńczeniem długoletniej pracy naukowo-badawczej prof. Żmudzińskiego było

uzyskanie w 1988 roku tytułu profesora zwyczajnego¹. Prof. Ludwik Żmudziński do ostatnich chwil życia prowadził działalność naukowo-badawczą. Zmarł 8 kwietnia 2005 roku w Gdyni. Miał 77 lat.

Dorobek naukowy profesora, wybitnego specjalisty w zakresie hydrologii, ekologii i zoologii morza, obejmuje 150 prac. Od momentu zatrudnienia w MIR jego zainteresowania naukowe skupiły się na tematyce hydrologicznej i biologicznej Zalewu Wiślanego. Debiutował w 1955 roku pracą napisaną razem z D. Szarejko pt. *Badania hydrograficzno-biologiczne Zalewu Wiślanego*. Rok później opublikował na łamach „Prac MIR” artykuł *Zoobentos Zalewu Wiślanego*, zaś w 1965 roku pracę *Odżywianie się ichtiofauny z Zalewu Wiślanego*.

Z biegiem czasu profesor stopniowo powiększał obszar i zakres swoich badań. W latach 60. przeprowadził szczegółową analizę zmian fauny dennej południowego Bałtyku na przestrzeni ostatnich stu lat, dokonując szeregu interesujących spostrzeżeń o eutrofizacji środowiska bałtyckiego. W 1967 roku opublikował artykuł *Zoobentos Zatoki Gdańskiej*. Rok później wydał wspólnie z prof. Z. Mulickim pracę pod tytułem *Zasoby zoobentosu południowego Bałtyku w latach 1956-1957*. W 1971 roku ukazał się artykuł *Wzrost zasobów fauny dennej w Bałtyku*, a w 1982 roku monografia *Zoobentos Bałtyku lat sześćdziesiątych*, napisana razem z J. Ostrowskim.

Prof. Żmudziński był autorem lub współautorem kilku książek, w tym skryptów akademickich, podręczników naukowych, atlasów fauny morskiej i słowników. W 1961 roku wydał *Atlas zoobentosu Bałtyku*, a następnie w 1974 roku *Świat zwierzęcy Bałtyku. Atlas makrofauny* (wyd. drugie w 1990 roku). W *Kluczach do oznaczania kręgowców* (1962) profesor omówił rodzinę ryb belonowatych (*Belonidae*), wargaczowatych (*Labriformes*), główkowatych (*Cottidae*) i włócznikowatych (*Xiphidiidae*), zaś w *Katalogu fauny Polski* (1970) scharakteryzował szkarłupnie (*Echinodermata*). W 1984 roku wspólnie z A. Pęczalską opracował *Słownik hydrobiologiczny. Terminy, pojęcia, interpretacje*. Jego drugie wydanie ukazało się w 2002 roku. Profesor Żmudziński był autorem pierwszej części skryptu *Zarys hydrobiologii* (1986). Opublikował także monografię *Hydrobiologia. Życie wód słodkich i morskich* (1997) oraz *Morze Bałtyckie. Środowisko i przeobrażenia* (2004). Był także współautorem książki *Morze Śródziemne* (1974) i *Morze Arktyczne* (1979).

W swoim dorobku profesor miał także publikacje z zakresu fenologii ptaków: *Zimowanie ptaków wodnych w pobliżu Gdyni* (1958) oraz *Obserwacje fenologiczne nad zimowaniem ptaków wodnych w Gdyni* (1964).

¹ Z. Mudryk, *Ludwik Żmudziński (17 VIII 1928 – 8 IV 2005)*, „Wiadomości Hydrobiologiczne”, t. 52 (2006), s. 41-42.

Bogaty dorobek profesora uzupełniają artykuły i rozprawy publikowane m.in. w: „Biuletynie MIR”, „Słupskich Pracach Przyrodniczych”, „Przeglądzie Zoologicznym”, „Gospodarce Rybnej”, „Wiadomościach Meteorologii i Gospodarki Wodnej”, „Przeglądzie Geofizycznym”, „Polish Archives of Hydrobiology”, „Oceanological Studies”, „Annales Biologiques”, „Acta Ichthyologica et Piscatoria”, „Verhandlungen des Internationalen Verein für Limnologie”, „Internationale Revue der gesamten Hydrobiologie und Hydrographie”. Prof. Żmudziński prowadził także działalność dydaktyczną. Początkowo wykładał biologię morza w Państwowej Szkole Rybołówstwa Morskiego w Gdyni. Był także wykładowcą w gdańskim punkcie konsultacyjnym Studium Zaocznego Wydziału Rybackiego WSR w Olsztynie. Od 1972 roku zlecono mu wykłady w Instytucie Oceanografii Uniwersytetu Gdańskiego. W latach 1979-2005 profesor związał się z Wyższą Szkołą Pedagogiczną w Słupsku (obecnie Akademia Pomorska). Prowadził tam zajęcia dla studentów ekologii i hydrobiologii. Był promotorem ponad 100 prac magisterskich i dyplomowych. Wypromował kilku doktorów¹. Prof. Żmudziński brał udział w pracach szeregu krajowych towarzystw i komitetów naukowych. Był m.in.: członkiem słupskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Zoologicznego (przewodniczący od 1983 roku), Polskiego Towarzystwa Hydrobiologicznego (przewodniczący Oddziału Morskiego), Sekcji Biologicznej i Sekcji Sozologii Komitetu Badań Morza PAN oraz członkiem Rady Naukowej Państwowego Instytutu Hydrologiczno-Meteorologicznego. Współpracował z Centrum Biologii Morza PAN.

Profesor uczestniczył w pracach kilku międzynarodowych organizacji naukowych. Od 1959 roku wyjeżdżał na posiedzenia ICES, gdzie aktywnie działał na forum Komitetu Bentosu. W późniejszych latach brał udział w posiedzeniach grupy roboczej do spraw badań zanieczyszczeń Bałtyku tej instytucji. Był uczestnikiem wielu narad i konsultacji specjalistów z dziedziny rybołówstwa, m.in. współtworzył tekst Konwencji o Ochronie Środowiska Morza Bałtyckiego, którą podpisano 22 marca 1974 roku w Helsinkach.

Za działalność naukowo-badawczą otrzymał od Ministra Edukacji Narodowej nagrodę zespołową II stopnia oraz nagrodę indywidualną I stopnia za osiągnięcia z zakresu autorstwa podręczników akademickich. Za pracę pt. *Rekultywacja Zatoki Puckiej* dostał od Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa nagrodę II stopnia. Został także odznaczony Złotą Odznaką Zasłużonego Pracownika Morza (1973), Medalem Edukacji Narodowej (1987) oraz Medalem im. Profesora Kazimierza Demeła (2001) za zasługi w dziedzinie badań i popularyzacji wiedzy o morzu.

¹ Z. Mudryk, *Ludwik Żmudziński (17 VIII 1928-8 IV 2005)*, „Wiadomości Hydrobiologiczne”, t. 52 (2006), s. 43.

